

Mircea Vulcănescu

Nae Ionescu
AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ

E I K O N

Mircea Vulcănescu
NAE IONESCU
AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ

© Editura EIKON, 2009
Cluj-Napoca, str. București nr. 3A
Redacția: tel 0364-117252; 0728-084801
e-mail: edituraeikon@yahoo.com
Difuzare: tel/fax 0364-117246; 0728-084803
e-mail: eikondifuzare@yahoo.com
web: www.edituraeikon.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VULCĂNESCU, MIRCEA

Nae Ionescu : așa cum l-am cunoscut / Mircea Vulcănescu. - Cluj-Napoca : Eikon, 2009
ISBN 978-973-757-184-7

I4(498) Ionescu,N.
929 Ionescu,N.

Coperta: Sorin LUCA
Editor: Valentin AJDER
Tehnoredactor: Francisc BAJA

Mircea Vulcănescu

NAE IONESCU

AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ

Ediția a III-a

E I K O N

2009

*Ja! diesem Sinne bin ich ganz ergeben,
Das ist der Weisheit letzter Schluss:
Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben,
Der täglich sie erobern muss!*

“Acestui rost îi sunt cu totul închinat,
Mijește încheierea-nalt-a-ntelepciunii:
Își merită viața, liberatea-acela numai
Ce zilnic și le cucerește ne-ncetat.”

(Johann Wolfgang Goethe, *Faust*, Act V.
Traducere de Lucian Blaga)

*Ihri sättigt keine Lust, ihm g'niigt kein Gluck
So buhlt er fort nach wechselnden Gestalten.*

“Nici o plăcere nu-l îndestulează, nici o fericire,
El vrea de amăgiri, ce-s schimbătoare, să se tină.”
(Mefistofel) (*Ibidem*)

*Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichnis;
.....
Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.*

“Tot ce-i vremelnic
E numai simbol.
.....
Etern-femininul
Ne-nalță-n țării.”

(Chorus mysticus) (*Ibidem*)

και ἡ γὰρ μέγιστον χουρ εἰ ἔχει ἔξελονχα και
ε'ρενυώνχα ωσπερ χουρ ε'νχαυλα διάγειν, χις
αυχών σοφός εαχι και χις οἶχαι μεν, εσχι δου.

ΠΛΑΤΟΝ, Απολογία σοκραχουρ

Dar cea mai mare plăcere a mea va fi, desigur, să mă îndeletnicesc, cercetez
și să ispitesc și pe cei de acolo, ca și pe cei de aici. Să văd care din ei este
înțelept și care crede numai că este, însă nu este.

(Socrate către judecătorii athenieni)
PLATON, Apărarea lui Socrate

I. AMINTIRI UNIVERSITARE

Introducere

Influențele suferite de cineva, până la o anumită vârstă, sunt poate-n legătură cu obscure afinități latente; dar sunt, de cele mai multe ori, pentru un tânăr încă neformat, cum eram eu, o chestiune de întâmplare. Când te-ai cristalizat deja într-un fel, sunt desigur oameni pe care simți că trebuia să-i întâlnești, într-atât de mult răspunde strădania lor așteptării tale; când însă ești încă tânăr și amorf, conformația ta viitoare atârână, de multe ori, de întâlnirile pe care ți le prilejuiește întâmplarea.

Prima întâlnire

Peste Nae Ionescu am dat, întâia oară, într-o miercuri, din primăvara anului 1920, sau 1921. Eram în clasa a VI-a, ori a VII-a de liceu.

Veneam la minunatele cursuri făcute de Pârvan în sala a IV-a a vechii Universități (sala mare de la etajul I, de cum urcai de pe scară, la dreapta), unde își făcuse cursurile Maiorescu, un fel de auditorium maximum al Facultății de Litere din acea vreme. Ascultam regulat lecțiile lui despre drama antică, în sala ticsită de lume, în care se găseau atâția oameni, necunoscuți mie pe atunci, dar cu care aveam să mă întâlnesc mai târziu, în preocupările mele, și care constituiau, într-un fel, floarea generației lor.

Aflând că Vasile Pârvan, bolnav, nu-și ține cursul în acea zi, ca să nu-mi pierd timpul în zadar, am coborât în sala a XVIII-a, în care ascultam câteodată, pe seară, discuțiile din seminariile lui Mihail Dragomirescu.

Peste puțin timp, a intrat un tânăr lung și uscat, cu niște ochi care atunci mi s-au părut negri, și a făcut o lecție extrem de abstractă, dar în același timp extrem de clară, despre principiul uniformității în științele naturale. Nu-l mai văzusem până-atunci și nici nu mai auzisem de Nae Ionescu. Dar m-a impresionat coerența gândirii lui și mai ales expresivitatea gestului lui cu mâna dreaptă.

Teoria criteriilor

În vremea când l-am cunoscut, eram preocupat de o paralelă între Coșbuc și Alecsandri și mă întrebam - în vederea unei conferințe pe care o pregăteam pentru o societate culturală de liceeni ("înfrățirea Românească") - care din ei era adevăratul "poet al românismului"? Adunasem mult material - îmi lipseau însă criteriile de comparație, pentru caracterizare.

M-am întors acasă de la curs și am așternut îndată o "teorie a criteriilor", pe care am pus-o în fruntea conferinței. E prima influență suferită de mine din partea lui Nae Ionescu. (îmi pare rău că nu mai am această conferință. Dar, în vară, dând examenul de română de clasa a VIII-a, profesorul respectiv - P. Papadopol - ne-a cerut lucrările particulare, compozițiile etc., și atunci eu i-am dat și conferința cu pricina, pe care n-am mai văzut-o înapoi. Peste câțiva ani însă, fiind student la Universitate, am cetit, într-o după-masă ploioasă, între două cursuri, pe când mă aflam cu Paul Sterian în Cofetăria Gueritee, situată pe strada Academiei, acolo unde e astăzi cofetăria Angelescu, un articol publicat de acest profesor în Adevărul literar..., în care reproducea, sub semnătura lui proprie, o bună parte din începutul... "teoriei criteriilor". Numărul l-am păstrat. E poate destinul necontrolat al multora din ideile lui Nae Ionescu... *Habent sua fata libelli!*)

Revederea. Examenul de logică din sala a V-a.

L-am revăzut pe Nae Ionescu după bacalaureat, în toamna anului 1921, la examenele de logică. Dădeau examen cu el mai mulți "crocodili" din anii superiori ai facultății; iară eu eram "boboc"..., de curând înscris în ea.

"Crocodilii", în speță, d-nii: Cotoranu, Bagdasar, Georgiade (sic), dădeau examen de logică despre... Cartea lui Iov. Nae Ionescu făcuse, mi s-a spus, un curs despre Problema filosofică a Dumnezeuirii și avea obiceiul să nu asculte din curs; ci din cărțile citite de studenți, "cel puțin cu un an înainte de examen".

Examenul avea loc în mica sală a V-a, de la etajul I, pe stânga scării, în vechea Universitate, unde se țineau seminariile și cursurile de Sociologie, precum și cele ale anului al II-lea de Drept. Era seară, și lămpile cu gaz aerian, aprinse, dădeau scenei lumina albă-verzuie, din Lecția de anatomie a lui Rembrandt. Ceea ce m-a impresionat atunci la Nae, pe lângă faptul că asculta, la examenul de logică,

din Cartea lui Iov, a fost arcatura curioasă a sprâncenelor lui, ascuțirea pe care o dobândeau uneori figura lui și oblicitatea stranie pe care i-o luau ochii, sub sprâncenele stufoase și îmbinate, ca de lup.

Amintiri din anii de facultate

M-am interesat de el, pe la alți prieteni mai mari, care-i fuseseră colegi la facultate și am aflat că-și făcuse filosofia înainte de război, în aceeași serie cu prințul Carol, că se însurase, tânăr, cu o colegă de la Germană, că plecase apoi în Germania, unde avusese doi copii, că în timpul războiului fusese prizonier în același lagăr cu Jacques Riviere (și ne spunea el însuși, mai târziu, că niciodată n-a cetit atât cât a cetit acolo!...). După război, fusese numit profesor de matematici și filosofie la Liceul de la Mănăstirea Dealului, de unde cunoștea pe o parte din băieții care dăseră examen cu el în sala V-a. De la un fost coleg al meu de la Liceul "Lazăr" (Iacobescu), am aflat că era un om evlavios, că se ducea regulat la Biserica Albă și îngenunchia la citirea Evangheliei și la ieșirea cu Darurile. Era în 1921. De la alții, am aflat că era foarte deștept, că scrisese la Noua Revistă Română a lui Rădulescu-Motru, care-l iubea mult, că scria sub pseudonim la Ideea Europeană, că e foarte leneș, că nu vrea să scrie cărți etc...

Omul m-a interesat, firește, și chiar m-a întărit puțin. Ieșit de curând din ateismul și din materialismul în care mă dusesse maimuțarea profesorului Tiron, de la Iași, în casa căruia locuisem un an, în timpul refugiului, pe când aveam treisprezece-paisprezece ani, trezit de cursurile lui Pârvan la interesul pentru unele probleme pe care nu mi le mai pusesem înainte - felul de a fi al acestui om, în așa de vădit și expresiv contrast cu tot ce vedeam în jurul meu, m-a interesat și m-am hotărât să-l urmăresc.

Fizionomia cursurilor. Polemicile cu Florian

A făcut, în acel an, un curs de Logică, de care nu-mi mai amintesc mare lucru, sau, mai bine zis, îmi amintesc,

confuz, căci nu am siguranța anilor, și nici note ordonate, ca să-mi controlez impresiile cronologic.

Îmi amintesc, totuși, că ne vorbea despre Cercetările de logică ale lui Husserl ca de o carte epocală (era în 1921-1922). Avea puțină stimă pentru Logica lui Maiorescu, tributară logicei nominaliste a lui Mill, căreia îi prefera Logica - bună, de altfel - a lui Valeriu, pe care o acuza însă de oarecare confuzie de planuri (logic, gnoseologic, psihologic). Ne vorbea de logică, de Leibniz, de Russell, de Couturat, de Poincaré, de greutatea definirii numărului 1 și a numărului în genere, de caracterul intențional al cunoștinței, de falsitatea prejudecății după care evul mediu a fost o epocă de obscurantism. Critica pe cei care credeau în existența Filosofiei, atunci când pentru el nu exista decât filosofarea; râdea de cei ce împrumutau de la Fundație cărțile de filosofie "ca să le învețe pe dinafară" - vizând, în toate acestea, în special pe colegul lui, Mircea Florian, docentul de istoria filosofiei, bibliotecar la Fundație, care forma pe atunci principalul nostru subiect de haz, prin gravitatea sentențioasă cu care rostea de la catedră formula în care-și rezumase concepția sa filosofică: "datul este dat"; prin complexitatea termenilor tehnici pe care-i arunca-n cascade, asupra nepriceperii noastre filosofice: "gnoseologic, epistemologic, cosmologic, psihoteleologic etc., etc."; și mai ales prin suculența comparațiilor, cu ajutorul cărora ne plasticiza momentele mai importante ale gândirii lui Kant, despre care făcea curs: "Sacrificarea metafizicii - zicea Florian, de pildă - este reversul medaliei care comemorează, la Kant, întemeierea matematicii"; sau: "în deceniul 7, Hume încalecă pe Leibniz, în capul lui Kant". Și, mai târziu: "în acest moment, Leibniz e complet bătut de Hume". Și câte alte "isnoave hăzoase" de acestea!

Florian avea curs vinerea, ori sâmbăta, de la 6-7. Nae Ionescu avea curs într-una din aceleași zile, de la 5-6.

- "Ce, filosofie, domnilor?" zicea, de la 5-6, Nae Ionescu. "Ficțiune, domnilor, asta e!"

- "Ficționalismul, domnilor, e o metafizică cu capu-n jos" răspundea, gros, Florian, de la 6-7, probabil informat de prietenii care asistaseră la cursul celui alt.

Nae Ionescu făcea, pe atunci, seminar despre cartea lui Schopenhauer, Despre împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente. Și explica, temperamental, ura acestuia "pentru matematici, pentru femei și pentru profesorii de filosofie", adăugând: "Despre matematici n-avea dreptate. Avea dreptate despre profesorii de filosofie. Cât despre femei, păreri sunt împărțite și eu nu mă pronunț".

Mircea Florian răspundea, la ora următoare, firește, persiflând, "filosofia biologică, această doctrină care vrea să introducă temperamentul în filosofie, care nu e însă o preocupare capricioasă, ci un fapt grav..."

La obiecție Nae Ionescu răspundea, la rândul lui, în ora următoare: “Îl vezi, colo, ditai omul, îngroșându-și glasul zicând: «Eu sunt filosof!»”.

Istoria filosofiei, mai ales, forma obiectul atacurilor repetate ale lui Nae Ionescu. El îi contesta orice drept de existență, arătând - ideile lui de totdeauna - că fiecare om e singur cu gândul lui, că filosofarea e o activitate strict personală, și că filosofii își împrumută numai vocabularul, de cele mai multe ori, răstălmăcindu-l și pe acesta. Arăta, astfel, tot ce nu e kantian la așa-ziii neokantieni, de pildă. Și-și ilustra demonstrația iarăși cu o anecdotă: “Aveam odată un prieten care a tras într-o zi la fit de la școală și s-a dus în Cișmigiu. Când s-a întors, ne-a spus foarte mândru: «Știți că am scris și eu o anecdotă de Speranță». Așa au scris și Hegel și neokantienii ceilalți, cărți de... Kant”.

“Cărțile nu fac doi bani în filosofie - urma el -. Pascal a scris Provincialele, cea mai bună carte despre ieziști scrisă vreodată, fără să fi citit nimic de ei, numai după cele ce i-a spus, despre ei, Arnauld în două ceasuri de convorbire.”

“Ceea ce trebuie este să gândești autentic. Adică, să vă gândiți la înțelesul vorbelor pe care le folosiți. Cel mai bun curs de logică ar fi un curs de filosofia gramaticii. Îl voi face eu la anul”...

“Așa zic unii, de pildă, că fac filosofie, și nu știu ce vorbesc. Iată, am cetit de curând pe unul care zice că poate depăși, în teoria cunoștinței, opoziția dintre subiect și obiect, cu ajutorul datelor pure. Datul, zice el, că este dat.” “Mă uit la el și zic: - Ce-i cu asta? - Dat! - Păi, dat, cui?. Nu trebuie ca orice lucru dat, să fie dat cuiva? Altfel, ce înțeles deosebit mai are vorba asta: dat? Nu răspunde dativul tocmai la această întrebare? Cui? Atunci, cum zici că scapi de subiect? Vedeți ce se-ntâmplă în filosofie, când uiți gramatica lui Lupu-Antonescu?”

Firește că și Mircea Florian reacționa, la rândul lui. Și aspru. Căci ați recunoscut că el era cel vizat. Publicase tocmai, cu câțiva vreme mai-nainte în *Convorbiri literare*, un articol prin care încerca să înlăture opoziția subiect-obiect și alte paradoxe ale teoriei cunoștinței, sub cuvânt că ar fi rezultatul unei spațializări arbitrare a spiritului și-n care încerca să întemeieze, cu Rehmke și Goswin Uphues, “filozofi d-ăștia de la mare”, cum le zicea Nae Ionescu, o filosofie a datului pur.

Așa, într-o zi, prin 1922, toamna, în timp ce se țineau ședințele intime ale Societății Române de Filosofie, în sala mare a bibliotecii profesorilor de la Fundație, Nae Ionescu a luat cuvântul în critica conferinței nu mai știu cui, despre Locke. Atunci, Florian, care știa toate câte le spusese Nae Ionescu despre cărți, a mers la rafturi și a luat în brațe opera completă a lui Locke, vreo patru sau șase volume groase, le-a pus pe masă și i-a spus lui Nae Ionescu, grav: “Dar, domnule Ionescu, nu puteți ignora, sistematic, gândirea exactă a oamenilor. Este aici, în aceste cărți, gândire multă, serioasă, pe care Dumneavoastră n-o puteți disprețui! De pildă, în cartea a IV-a din *Încercările asupra intelectului uman*, Locke zice:...” și, apoi, citațiile. Asta, joi.

A doua zi, vineri, la seminar, fierbere. Comentarii. Intră Nae Ionescu. E de ales textul de comentat în acel an. Nae zice: “Anul acesta vom comenta cartea a IV-a a lui Locke. Că zic unii, așa, că noi n-am avea habar”...

Această neconținută polemică, neconținută referire la fapte și împrejurări actuale, dedeau cursurilor lui Nae Ionescu o viață deosebită, care ne atrăgea la el la curs în primii ani, poate din motive contingente de aceste ordin.

Mai erau interesante cursurile lui Nae Ionescu și prin caracterul lor de prospețime, de lucru făcut atunci. Nae Ionescu nu-și pregătea cursurile de acasă. Nu le scria. Uneori venea cu o notiță scrisă pe o carte de vizită, pe care o scotea din buzunar. Alteori venea, se așeza pe scaun, tăcea câțiva vreme, căutând parcă să organizeze mintal ce va spune, și pe urmă, începea. Gândirea lui se constituia atunci vie, direct în fața noastră. Vedeam omul care și-a pus o problemă și care se gândea la ea. Vorbea, adică, cu sine, în fața noastră, despre cum ar putea-o rezolva. Totdeauna încerca mai multe drumuri. Când apuca într-o direcție, nu știa încă unde-l va duce. Când, luând-o într-o direcție, o istovea, dar îi rămâneau îndoieli nedezlegate - încerca o nouă cale. După fiecare lecție, rămânea o întrebare deschisă, uneori de la un curs la altul și chiar de la un an la altul.

Spre deosebire de d-l G. G. Antonescu - profesorul de pedagogie, la care problema se formula la începutul orii și, până la sfârșitul ei, trebuia să fie neapărat rezolvată; iar până la sfârșitul cursului, trebuiau rezolvate, pe rând, toate problemele acestuia, pentru că la anul începea alt curs (cel de istorie a pedagogiei); iar la sfârșitul ciclului de doi ani, trebuiau încheiate amândouă cursurile (și cel teoretic, și cel istoric), după care cursul reîncepea de la început -, Nae Ionescu, de când a început să

gândească în fața studenților și până la urmă, nu a încetat să gândească în continuare, nerepetând niciodată cursurile, chiar când repeta problemele.

Am de la el, începând din 1924, de când s-a început editarea cursurilor lui, unsprezece cursuri deosebite, care, toate, constituiesc un sistem de gândire neterminat, în continuă desfășurare. Chiar când a trebuit să reia, în 1928, Istoria logicei, pe care o mai tratase în 1924, a dezvoltat chestiunea pe un plan cu totul nou, foarte deosebit de cel pe care o tratase-ntâia oară. Cele două cursuri sunt, deci, cu totul deosebite unul față de altul.

Și, dacă pozițiile lui n-au variat mult, în acest timp, cu toată reînnoirea neîncetată a materialului, este pentru că orientarea fundamentală a spiritului său era fixată - poate cu excepția gândirii politice - încă din anii de la începutul învățământului său.

Poate că tocmai de aceea, aceiași oameni care, după doi ani, au părăsit pe Antonescu, tobă de carte, dar fără preocupări filosofice reale, au continuat să urmărească cursurile lui Nae Ionescu, cu aceeași neliniște, cu același sentiment de risc, de grije pentru soluție, ca în fața unui om plecat într-o mare aventură, la fel ca în primele timpuri.

Ceea ce m-a reținut, deci, la cursurile lui Nae Ionescu, a fost faptul că aceste cursuri mă puneau pe gânduri, mă stimulau. Nu-mi dădeau soluții gata făcute, ci îmi puneau probleme, îmi deschideau perspective noi, nebănuite, asupra unor lucruri pe care majoritatea oamenilor le vedea altfel, dar al căror fel de-a privi era primit de-a gata, de ei, pe negândite, și astfel - în afara obicinuiței și prejudecăților tribului, nu se întemeiau pe nimic și nu puteau da, personal, seamă de ele. Cursurile lui Nae Ionescu, în schimb, îmi dădeau chei cu care puteam descurca și ispiți înțelegeri până atunci nebănuite de mine.

Și nu de puține ori mi s-a întâmplat ca idei însemnate fugar la cursurile lui Nae Ionescu să-mi fi fructificat în minte numai peste câțiva ani, când împrejurările m-au adus în fața faptelor concrete, față de care ideea însemnată își putea dobândi sens deplin.

În fond, apropierea de Nae Ionescu era foarte rebarbativă. Omul acesta, atât de atrăgător, își înzecia puterea de seducție prin aerul sec, cu care știa să te respingă.

Convins că filosofia nu se-nvață, sarcina profesorului de filosofie nu putea fi, după el, decât stimularea gândirii personale și selecția negativă, adică înlăturarea tuturor celor care ar putea încurca în zadar câmpul filosofiei.

Amândouă scopurile se puteau realiza simultan, dacă profesorul de filosofie, în loc să încerce să clădească din nimic vocația filosofică a studentului, se mărginește să-l ispitească, să-i pună bețe-n roate, să-l repeadă.

În acest fel, studentul aplecat cu adevărat spre filosofie nu se dă bătut, ci stăruie în căutarea temeiurilor sale; iar cel venit pentru altceva decât pentru filosofie, pleacă de unde-a venit, neputând să-și valorifice nici un fel de alt merit, ori satisfacție.

Când își vedea deci sala ticsită de studenți, Nae Ionescu le zicea, în loc de: "Bun venit!", aruncând o privire mirată în sala: "Cum, Dumneavoastră sunteți toți filosofi?".

A doua oară, le zicea, mai pe departe: "În orice generație e un anumit material care se cere neapărat gândit. Cu cât sunt mai multe capete să-l gândească, cu atât fiecare gândește mai puțin".

Când două surori vroiau să-i urmeze seminarul, înlătura pe una din ele zicându-i: "Nu vă e milă de mama Dumneavoastră? Ce-o să facă cu două filosoafe în familie? Nu, hotărât, două e prea mult!".

Când, un băiat mai țănoș, din cei care veneau la seminar să se afirme, încerca să-și ia aripi și la Nae Ionescu, strigând moțat: "Cer cuvântul", Nae Ionescu îi reteza scurt efectul, ridiculizându-l: "Contra cui?".

Și băiatul nu mai venea pe la seminarul lui Nae, ci se ducea la P. P. Negulescu, "să se afirme".

Când unul se lungea peste măsură, crezând că astfel va fi mai bine apreciat, Nae Ionescu îl lăsa să vorbească, până trecea ora. Apoi, îi amintea de scrisoarea d-nei de Sevigne către fiică-sa, în care se scuza că-i scrie o scrisoare așa de lungă, fiindcă "n-a avut timp s-o facă mai scurtă".

Când altul bătea câmpii cu ifose, Nae Ionescu încheia discuția, sculându-se de pe scaun și zicând: "Ai dreptate. Și eu trebuie să mă duc la bărbier".

Și, așa, alunga de la seminar pe toți cei care n-aveau destulă pasiune pentru lucrul în sine, așa încât să îndure totul, mai curând decât să nu vie.

Această pedagogie negativă a folosit, căci, la Nae Ionescu s-au format mulți din tinerii care filosofează azi la noi, în jurul vârstei de 40 de ani: Băncilă, Floru, Noica, Eliade, Sterian, Cioran, Herseni, Amzăr, Mihail Sebastian, Costin Deleanu, Racoveanu, Mircea Nicolescu.

Numai Stelian Mateescu, dintre noi, era deja format când a venit în contact cu Nae Ionescu.

Raporturile mele cu Nae Ionescu n-au fost de altă natură.

Primul contact personal

Întâia oară când m-am apropiat de el și am venit cu el în contact direct, de la om la om - în afară de cursurile facultății - a fost în ziua nunții prințesei Ellena a Greciei cu prințul Carol. Eram la Fundație, la balconul de la etajul I, din fața rotondei din colț, aflată între sala de lectură a studenților și biblioteca unde citeau profesorii, rotondă în care am dat primul examen de istoria filosofiei cu Florian despre Kant, și unde ne lăsa să citim d-l Tzigara-Samurcaș, pe Paul Sterian, pe Mateescu și pe mine. Trecea pe stradă, în ziua aceea, alai mare! Leșisem să-l privim de pe balcon. Lângă mine, a venit, atunci, să privească și Nae Ionescu și inima mea a bătut atunci mai repede și mai tare, cuprinzându-mă un val cald, de bucurie, pentru că-i stăteam atât de aproape. Nu-mi amintesc să fi vorbit prea mult cu el; ci, timid, cum sunt din fire, m-am mulțumit să gust, în tăcere, bucuria de a-l ști alături de mine!... Azi stau și mă gândesc la destinul care a apropiat și a depărtat, mai târziu, pe cei ce priveau atunci de la balcon, de cei din trăsurile alaiului, și nu-mi pot împiedeca un sentiment straniu față de alunecarea lucrurilor lumii acesteia!

Prima confruntare.

Un referat de ședință în seminar

Primul meu contact intelectual direct cu el l-am avut la seminarul de psihologie, unde, făcând rezumatul unei ședințe în care se discutase despre o carte a lui Beno Erdmann, la care vorbisem și eu, mi-am făcut partea leului în expunerea discuțiilor din ședință. Faptul mi-a atras o dublă observație a Profesorului, mai întâi asupra disproporției dintre rolul ce-mi atribuiam în rezumat și cel efectiv cerut în discuție, apoi asupra unei confuzii de termeni. Peste ele, și ironia, care mi s-a părut nespus de cruntă, a scuzei, totuși așa de simple, că: "lucrul e explicabil de la un student de anul I".

Controverse

Altă dată, la seminarul de logică, m-a repezit crunt, pentru o traducere latinească greșită a unui text citat de Schopenhauer: „*Infecta facta...*” etc.

Altă dată, m-a prins că nu știam bine tabla categoriilor lui Kant, deși vorbisem de ele cu superioritatea unui bun cunoscător, și nici metoda hegeliană, despre care scrisesem totuși într-un referat, în treacăt, "cunoscuta metodă hegeliană". Și reflecția lui Nae, după verificarea neștiinței mele: "Nu chiar așa de cunoscută..."

Altă dată, m-a repezit iar, pentru că pronunțasem Spinoza cu „ț” altă dată, fiindcă zisesem: "or", pentru "aşadar" sau "deci". Și totdeauna, ironic.

Altă dată, la seminarul în care Nae Ionescu alesese ca temă de discuție un dicționar filosofic românesc, m-a ndreptat când, încercând să deosebesc "mecanismul" de "dynamism": sisteme care explică mișcarea pe baza unui principiu intern sau extern, am atribuit celui dintâi definiția celui din urmă. Nae m-a corectat: "E tocmai invers. Vorba neamțului: «*Man hat sich verplappert!*»".

În sfârșit, o ultimă discuție în care ne-am împotrivit, în același seminar, cu prilejul deosebirii dintre "optimism" și "pesimism", purtat asupra lui Platon. Am susținut că, prin identificarea binelui cu existența, Platon trebuie socotit optimist. Nae Ionescu mi-a obiectat însă că, dat fiind caracterul de idealitate al acestei identificări, care nu se săvârșește decât în lumea ideilor, atunci când lumea de aici, a simțurilor, rămâne imperfectă, Platon rămâne un pesimist. Ca și celelalte metafizici orientale. Asta-l deosebește de creștinism, pentru care Binele nu e o limită ideală, conceptuală a lucrurilor, în rădăcinile lor, ci o ființă reală, concretă: "Dumnezeu".

Am rămas însă, cu acel prilej, pentru întâia oară, nedumerit într-o discuție cu el. Pentru că, dacă ideile le cunosc nu dialectic, ci prin participare la ele, cum pot fi ele, atunci, definite, în idealitatea lor, ca "neființe", ci nu ca supreme realități?

Și oare nu era tocmai aceasta presupuziția pe temeiul căreia Nae se credea autorizat să-l caracterizeze pe Platon pesimist? Fără să vreau, îmi veneau în minte fragmente din examenul dat cu Nae Ionescu în anul I, când caracterizasem filosofia lui Platon ca pe o filosofie idealistă: Nae: - Cum

numește Platon materia? Eu: - Me on. El: - Adică? Eu: - Non existență. El: - Atunci, cum poți să-i spui idealist?

N-am înțeles cum stau efectiv lucrurile, decât vreo zece ani mai târziu, când, făcând eu însumi seminar despre etica lui Platon, am găsit în Legile filosofului, care identificase în Republica binele cu adevărul, acest text straniu: "Și apoi, chiar dacă toate aceste lucruri nu sunt adevărate, tineretul trebuie să le-nvețe, pentru că sunt folositoare"...

Am avut atunci evidența dramei spirituale pe care trebuie s-o fi străbătut gândirea filosofică platonicească în perioada ei finală, ceea ce am numit de atunci, poate după Maritain, "căderea în sensibilitate".

Așa erau însă discuțiile cu Nae Ionescu. Ele legau, dar nu rodeau, ca și pomii, decât când le venea timpul să dea-n pârg!

Aceste neconținute împotriviri între noi n-au încetat decât târziu - după întoarcerea mea din streinătate -, când, asistând la o lecție de deschidere a lui Nae Ionescu la un curs de istoria logice, am avut bucuria să-l aud reproducând o discuție pe care o avusesem cu el, în cancelarie, înaintea cursului despre fecunditatea clasificării în logicele calitative, privindu-mă și spunând: "Cineva, care este aici în sală, făcea această observație adâncă..."

E lesne de închipuit bucuria cu care am auzit, rostite de el, aceste cuvinte! Așadar, profesorul nu mai era mereu nemulțumit de mine, ca-nainte!

Primul meu examen de logică. Teoria cunoașterii la Platon

Primul examen l-am dat, cu el, din Platon, cum am spus. Auzisem că la examen cere texte și-mi preparasem cu îngrijire examenul, din vreme. Citisem, pentru asta: Teetetul, Parmenidele, Sofistul, cartea a V-a, a VII-a și a IX-a din Republica, Timeul, Fedon, Fedrul, Menonul, Gorgias și Banchetul. Citisem și comentariile lor din Gomperz și din Zeller. Citisem pe Windelband și pe Natorp. Nu citisem pe Willamowitz, pe comentariul căruia Nae Ionescu pune, totuși, atâta preț. Mă credeam tare. Mă prezint la examen dimineața, în sala a VI-a, a doua ușă la stânga, la etajul I, al vechii Facultăți, unde se țineau de obicei cursurile anului al III-lea de drept.

- Cine mai vrea să dea examen?

Eram singur.

- Ce-ai pregătit, Dumneata, pentru examen? zice Nae.

Eu, foarte mândru, isteț și plin de ce știam, răspund:

- Teoria cunoașterii, a lui Platon.

Nae întoarce capul. Își ia bărbia în mâini cu două degete și face cu mirare, ca și cum ar fi zis: "L-am prins": - Da?! Și, mă rog, unde ai găsit-o?

Îi precizez eu, ce am cetit și simt că faptul de a fi ales capitolele din Republica și dialogurile caracteristice pentru teoria cunoașterii i-au făcut impresie. Căci Profesorul ia alt chip, își fixează coatele pe brațele scaunului și zice simplu:

- Bine. Ia spune-mi, Dumneata, ce înțeles are Ideea la Platon?

Eu, tare pe ce am cetit, îmi dau drumul, ca la Florian.

- Există - încep eu -, în exegeza platonicească, mai multe interpretări ale înțelesului cuvântului idee.

Așa, de pildă, Natorp...

Deodată, profesorul mă întrerupe:

- Păi, nu așa - zice el. Să vorbim ca oamenii!

Un moment, mă simt buimăcit. Ce vrea omul ăsta? Cum e aia: să vorbim ca oamenii?! Dar eu, cum vorbesc? O clipă, mă gândesc să mă scol, supărat, și să renunț la examen. Nu înțeleg bine ce vrea omul ăsta să-i spui.

Nae Ionescu simte probabil efectul intervenției, și-mi întinde o prăjină de salvare. Repetă întrebarea, accentuând pe ultimele cuvinte.

- Am întrebat: ce înțeles are Ideea, la Platon.

Am prins firul! Răspund, la rândul meu, sec și, între noi doi, se-ncepe următorul dialog: Eu: - Esență.

El: - Bine. Ce fel de esență?

Eu: - Esență a realității și esență a cunoașterii totdeodată.

El: - Bine. Altă întrebare: Ce e Platon, realist sau idealist?

Eu (gândindu-mă la eticheta comună) răspund: Idealist... - dar îmi aduc aminte, pe când răspund, că unii îl socotesc realist, ceea ce mă face să scad tonul.

Nae: - Idealist? Bine. Dar cum îi zice pe grecește materiei, Platon?

Eu: - Me on.

Nae: - Adică?

Eu: - Non existență.

Nae: - Și ce-i opune Platon, materiei?

Eu: - Ideea.

Nae: - Păi, dacă materia e non existență, și Platon îi opune Ideea, cum mai poți spune că Platon e idealist?

I-am răspuns, atunci, că “realism” are două înțelesuri: unul în logica materială, care se opune nominalismului, și altul în metafizică, unde se opune idealismului. Și că termenii corespund pe dos, realismul logic generând, în metafizică, poziții idealiste și realismul metafizic, în logică, poziții nominaliste. N-a revenit.

Mi-a mai pus o întrebare despre cunoașterea ideilor lui Platon, în care am apărut un Platon mistic, care cunoaște prin participație ideile existente aveau în transcendent, opus Platonului raționalist al lui Natorp, care cunoaște ideile dialectic și pentru care ele nu sunt decât metode. M-a ntrebat:

- Dacă ce spui Dumnezeu e adevărat, atunci, ce rost mai are dialectica la Platon?

I-am răspuns, aplicând lui Platon o observație a lui Russell, din *Misticism and Logics*, pe care mi-o însemnasem:

- Ideile distincte la care ajunge misticul vin din faptul că acesta reflectează, în momentele lui obicnuite, la lucrurile pe care le-a aflat în stare de extaz.

A fost probabil mulțumit, poate pentru că îmi combinasem argumentarea, căci mi-a răspuns, de astă dată mai puțin sec:

- Eu nu cred. Dialectica trebuie să fie, pentru el, o asceză. O gimnastică a minții. Nu-ți amintești că momentul dialectic precede, la Platon, cunoașterea prin participație? Chiar admitând un Platon mistic, cum susțin cei ce văd legăturile lui cu un anumit orfism; nu cred că Russell are, în speță, dreptate!

- Bine. Mulțumesc.

- Cine mai e?

M-am dus apoi să-mi puie bila. Mi-a scris pe foaia examen: “bilă albă”, dar a adăugat parcimonios: “examen parțial”. Și a iscălit: N. I., cu parafă. După aceea, mi-a spus:

- Nu sunt mulțumit deloc de lucrările Dumitale de seminar...

M-am bâlbâit și am plecat furios. Care lucrări? Cele de la logică, de la psihologie, sau cele de la Mircea Flori- an?... Făcusem, într-adevăr, în acel an, pe lângă rezumatul ședinței de psihologie cu Nae, de care am vorbit, în ultima ședință de seminar a anului, la *Enciclopedia filosofiei*, o lucrare despre *Paradoxele teoriei cunoașterii*, în care susțineam o părere apropiată de aceea a autorului filosofiei datelor pure. Florian o găsisese atât de bună, că o propusese facultății spre premiere.

(Luasem chiar pe ea un cec de 100 de lei, cu câteva zile mai înainte, lucru mare pe vremea aceea, căci cu ei îmi cumpărasem o carte a lui Bergson, la care râvnisem de mult în vitrina “Cărții Românești”!) Imediat, mi-am zis că sunt victima unei intrigi de-a “crocodililor”: Bagdasar, Cotoran ori alți “câini bătrâni cum numeam noi pe studenții din anii înaintați, despre care ni se părea că ne terorizau pe noi, “bobocii”, adică studenții mai tineri, care “ne distingeam” în facultate.

I-am scris îndată lui Nae Ionescu o scrisoare, a cărei stupiditate mă-nfioară astăzi (o mai am); dar pe care, din fericire, am ezitat să i-o trimit. Mi-am descărcat necazul, mi-am luat bila și n-am mai insistat.

Ultimul meu examen de logică

Nu m-am mai dus să dau examen la el decât în 1924, toamna târziu, când îmi trebuiau absolvențele pentru licență.

Îmi isprăvisem armata.

L-am căutat, într-o dimineață, la Centrala Cărții, undeva, într-o clădire cu etaj, în jos, pe strada Academiei. L-am așteptat. A venit. I-am spus că vreau să dau examen cu el. Mi-a spus: “Bine, dă-mi carnetul să-ți dau bila și absolvența!”. Eu i-am spus: “Nu, eu vreau să dau examen cu Dumnezeu”. El mi-a răspuns: “Nu e nevoie”. - “Bine, i-am zis eu, dar am nevoie să dau examen cu Dumnezeu, vreau să verific ce știu, despre unele lucruri”. Mi-a răspuns: “Tocmai d-aia nu e nevoie să dai examen. Adu carnetul. Vino când vrei să stăm de vorbă”.

Întâia oară am vorbit însă cu el, mai mult, abia în mai 1927 - în cele trei zile petrecute în țară, în timpul cărora m-am întors de la Paris.

Ce s-a petrecut însă între toamna anului 1922 și toamna anului 1924, între mine și Nae Ionescu, de a ajuns să-mi dea examenul fără ascultare, voi arăta mai departe. Sunt cursurile de filosofia religiei.

Examenul lui de docență

Mai înainte însă, voi povesti alte câteva amintiri, din aceeași epocă a studiilor mele universitare.

Examenul de docență și l-a dat, Nae Ionescu, în primăvara anului 1925. Comisia, prezidată de d-l Rădulescu-Motru, era compusă din profesorii: Negulescu, Guști și Siegel de la Cernăuți, rămas în funcție din cadrele fostei Universități austriace.

Examenul avea loc în sala a VI-a, unde-mi dasem primul examen cu el.

Cel dintâi, l-a întrebat profesorul Siegel de la Cernăuți, despre orientările mari ale logicei contemporane. Nae Ionescu a răspuns volubil, opunând, tendințelor extensioniste ale logicienilor, tendințele logicei conținutiste, referindu-se la unele din ideile tezei sale de doctorat. Plăcut impresionat, Siegel a urmărit atent expunerea și a mulțumit candidatului.

(Mai târziu, mergând Nae Ionescu, prin 1929-1930, la Cernăuți, să ție o conferință pentru F.A.C.S.R., ne spunea că a fost primit la Universitatea de acolo, de Siegel – pe atunci decan - cu o deosebită simpatie, amintindu-i de discuțiile avute cu prilejul examenului de docență, care-i făcuseră o deosebită impresie.)

Al doilea, l-a întrebat profesorul Rădulescu-Motru despre participăție la primitivi și la Platon. Nae Ionescu a răspuns răfuind apropierea pe care unii istorici ai filosofiei încercau s-o facă între ideile atribuite primitivilor de Levy-Bruhl asupra participăției și teoriile lui Platon asupra aceluiași subiect.

Al treilea, a pus întrebări profesorul Guști: despre problema individului. Nae Ionescu publicase de curând o introducere la traducerea cărții lui Spencer: *Individul împotriva statului*, intitulată: *Individualismul englez*, și Guști aștepta expunerea bibliografiei și orientările candidatului în raport cu literatura chestiunii. Drept răspuns, Nae Ionescu a luat de pe masă o cutie de chibrituri și deschizând-o, a început să răspundă foarte serios: “Ce e un individ? Iată, cutia asta de chibrituri. Dacă luăm din ea un singur chibrit, de pildă...”

Și a continuat, serios, teoretizarea despre chibrit, în hazul, abia stăpânit, al auditorului.

Cel din urmă, a pus întrebări profesorul P. P. Negulescu. Așteptam de mult această întâlnire. Știam tot ce-l deosebea și ca orientare, și ca preocupări generale, și ca stil, de Nae Ionescu. Îl auzisem rezumând, cu amănunțime, pe Spencer, grav, netulburat, abstract, demonstrând sentențios cu citate din Platon, din Kant și din zările din ajun, că 2 și cu 2 fac 4. Abia așteptam încrucișarea gândurilor lor. A fost o decepție. Negulescu a întrebat pe Nae Ionescu, dinadins parcă, despre... Bacon. Știam că Nae nu-l prețuia deloc pe empiristul englez îl dăduse de mai multe ori de exemplu, ca pe un filosof prost și în cursurile sale de logică încercase să arate că orice inducție se reduce, în fond, la o definiție deghizată.

- Ce ne-ați putea spune Dumneavoastră, Domnule candidat - a început, sentențios, Negulescu - asupra meritelor lui Bacon, în legătură cu punerea în evidență a procedeelelor inductive ale minții noastre?

Nae Ionescu a răspuns scurt, arătând că, după părerea lui, geneza preocupărilor inductive nu este specifică numai lui Bacon, ci tributară întregii orientări a spiritului filosofiei Renașterii, asemenea idei putând fi descifrate limpede - și mult mai adâncit cugetate - la Galilei.

Negulescu s-a nștepenit în scaun, cu vădită neplăcere și i-a răspuns: “Dar, Domnule candidat, cunoașteți Dumneavoastră pasagiul în care Bacon...” și a început să citeze pe latinește pasagii întregi, cu același glas egal și nemișcat, ca o statuie, arătând parcă preopinentului său cât de adânc se înșală, ca și cum citatele puteau dovedi ceva în acea discuție! A continuat astfel, câțva timp, apoi s-a oprit, întrebând din nou, satisfăcut de sine, pe candidat: “Ce aveți de spus la aceasta?”

Ascultând pe Negulescu, îmi venea, fără să vreau, în minte examenul meu de logică la Nae, petrecut în aceeași sală cu doi ani înainte. În locul lui Nae, mă vedeam pe mine, de atunci, zicând, pe placul lui Negulescu: “Așa, de pildă, Natorp...” și citatele... Iar Nae: “Păi, nu așa. Să vorbim ca oamenii!”

Nae Ionescu l-a lăsat să termine citatele și, la întrebarea pusă, i-a răspuns, apăsând pe primul cuvânt: “Impresia mea este că lucrurile stau cu totul altfel”. Față de care răspuns Negulescu a reluat, ca ofensat: “Impresia? Dar, Domnule candidat, textul spune:...” și iar citate... Nae Ionescu a ascultat citatele, apoi a răspuns oarecum dezgustat: “Prefer să vă rămân dator cu răspunsul”. Negulescu,

atunci, a luat creionul în mână și, cu un aer de Pilat care se spală pe mâini, ce părea că spune: “Bine, dacă lucrurile stau astfel!” - a făcut un semn în catalog. Și discuția s-a oprit, spre consternarea noastră, a auditorilor.

Prima lecție practică se zice că a făcut-o Nae Ionescu despre logistică. N-am auzit-o. Dar Nae Ionescu ne-a spus, mai târziu, că era foarte grăbit și a rugat comisia să-l lase să termine mai repede, căci se duce cu familia “la Moși”. Se lăuda, ori nu? M-am întrebat! Lui Nae îi plăcea uneori să se laude, băiețește! Cine știe?

A doua lecție practică a făcut-o despre “unitatea de a percepție a obiectului” la Kant.

A fost o lecție seacă și severă, toată în plan expozitiv - fără nici o erudiție, nici referințe -, descriind procedeele prin care mintea instituie funcțional unitatea obiectului din diversitatea percepțiilor subiective. Și-a situat expunerea, istoric, numai prin ultima frază: “Ați recunoscut, în cele ce v-am expus, felul în care Immanuel Kant socotește că poate să constituie unitatea de a percepție a obiectului”.

La un examen de capacitate

Altă amintire legată de învățământul naeionescian. La un examen de capacitate. Printre candidați era și Stelian Mateescu. În comisie: Guști, Nae și G. G. Antonescu.

(Eu eram în streinătate, pe atunci. Lucrurile le povestesc din auzite, de la Nae și de la unii candidați.)

Întreabă Nae Ionescu: logică, filosofie generală; întreabă Guști: etică, estetică, sociologie... - candidații abia răspundeau.

Întreabă Antonescu? Toți răspundeau ca pe sfoară!

- Ce-o fi cu asta, Domnule coleg? - i se adresează, condescendent, Guști, în șoaptă. Numai la pedagogie răspund.

- Las' pe mine, Domnule Profesor - răspunde Nae Ionescu. După pauză, schimbăm. Întreb eu cel dintâi și o să întreb la pedagogie. Să vedem, cum stau cu adevărat lucrurile.

Trece pauza. Examenul începe. Nae Ionescu începe să-ntrebe el la pedagogie. Ca prin farmec, candidații nu mai răspund nimic.

-Vezi, Domnule Profesor, ce se-ntâmplă dacă oamenii învață pe dinafară? Și asta se zice că e filosofie?...

La același examen, Stelian Mateescu, isteț ca totdeauna, s-a luat la harță cu comisia. La o întrebare pe care i-a pus-o Guști, s-a aprins și, în loc să răspundă, s-a pus să critice întrebarea. Guști s-a enervat. Oricâtă prețuire avea pentru fostul său elev, cum putea tolera una ca asta?

A ieșit un mic scandal, care pe Stelian Mateescu era să-l coste examenul.

Nae Ionescu, firește, l-a apărut: “Ăsta știe multă carte, Domnule Profesor. Dar e, așa, apucat”. Până la urmă, Guști - căruia îi sare țandăra, dar care, în fond, e un om foarte bun - s-a-nduplecat. Și candidatul a luat nota pe care o meritase.

După examen, Nae întâlnește pe Stelian Mateescu pe sală.

Dialog: - Bine, mă, ce era să faci? Așa se răspunde la un examen? - Nu se putea, Domnule Profesor. Ideile... - Ce idei, măi băiete, ce idei? Idei vii tu să cauți la examen? Pecetie, măi, pecetie. Asta cauți aici”.

Amintiri de la “Ideea Europeană” despre Nae

Tot din acea vreme îmi amintesc - în altă ordine de idei - despre el, un fapt concret.

Într-o zi - să fi fost prin 1921-1922 -, Nae Ionescu era la *Ideea Europeană* cu Bucuță, cu Beldie și cu Sabin Popp. *Ideea Europeană* își avea sediul redacției în Pasagiul Român. Noi mergeam acolo, la d-l Rădulescu-Motru, să cumpărăm colecția învechită a “Studiilor filosofice”, dinainte de război.

Și, pentru că-i era frig și pentru că nu-i plăcea frigul (ne spunea că-i îngheață creierii, care se chircesc și-i simte cum îi joacă-n cap!), Nae s-a apucat să spargă lemne.

Sluga chiriașului de deasupra, ori de dedesubt, a venit într-un suflet să-i spuie să se oprească, deoarece stăpânu-său nu poate suferi zgomotul. Pe Nae l-a găsit mâncând covrigi. Ne povestea foarte mândru că i-a răspuns: “Du-te și tu, măi, și-i spune că Domnul Profesor sparge lemne”.

Tot atunci, ne povestea că Sabin Popp i-a spus că sunt sculptori care cunosc cu mâinile și pentru care sculptura progresează prin atingerea pietrii, ca și cum ar vedea cu ochii.

Amintiri de la Centrala Cărții

Într-altă zi, prin 1923-1924, Nae Ionescu s-a dus la Ministerul de Interne cu o treabă. Era subsecretar de stat, tânăr de tot, întâia oară, Tătărescu. Nae Ionescu nu intrase încă în viața politică. Era director - dacă nu mă-nșel - la "Centrala Cărții". Un șef de cabinet îl oprește scurt: "Mă rog, cine ești Dumneata?" și Nae se recomandă: "Eu sunt Nae - și, după un timp - ...Ionescu".

- "Nae Ionescu?" - face șeful de cabinet nedumerit, numele nespunându-i nimic deosebit. "Și ce doriți? Profesiunea Dumneavoastră?" - "Negustor" - îi răspunde atunci Nae Ionescu. "Negustor de cărți. Și, când am vreme, mai fac, așa, și pe profesorul universitar!..."

II. CURSURILE DE FILOSOFIA RELIGIEI

Vin acum la cursurile de filosofia religiei.

Las la o parte conferințele de la Fundație despre Spațiul nostru, despre Walther Rathenau și despre Sindicalism, pentru că materialul acestor conferințe a năvălit în mintea mea în aceeași dezordine în care năvăliseră celelalte idei ale cursurilor sale, punându-mă pe gânduri și generând noi “teorii ale criteriilor”, care - din lipsă de intermediari - nu mai vedeau însă imediat lumina zilei.

Prin cursurile lui de filosofia religiei, gândirea mea s-a ciocnit direct cu mintea lui Nae Ionescu, într-un conflict de probleme care îmi țineau mai mult la inimă decât toate logicile din lume.

Nae Ionescu și poziția spirituală a aseceriștilor

Noi - și când zic noi, vorbesc aci de un mic grup de studenți din toți anii, adunați, din 1921, la A.S.C.R. Asociația Studenților Creștini Români), devenită mai târziu A.S.C.R., EA.C.S.R., A.S.C.O.B. etc, etc, dar care a rămas în faimă cu numele ei dintâi: Asecere - treceam în vreme aceea printr-o adâncă prefacere sufletească.

Proaspăt ieșiți din ateismul crunt, de care nici un elev din cursul superior n-a putut, cred, să scape de când

programul liceului punea în conflict nedezlegat, în clasa a IV-a, Biblia cu Geologia, refăceam pe cont propriu conversiunea la o viziune creștină.

Drum anevoios, în care ieșirea din materialism se caracteriza, mai ales etic, printr-un fel de pesimism eroic, în genul lui Guyau, în care exaltarea pasionată a generozității se îmbina, cyranoesc, cu o desăvârșită deznădejde metafizică:

*Mais l'on ne se bat pas dans l'espoir du succes,
Oh non, c'est bienplus beau, lorsque c'est inutile*

Iar concepția noastră despre lume era un fel de filo- sofie tragică a valorii, dincolo de care se deslușea - peste exaltările idealiste, către care ne îmbinam, la Fundație, conferințele filosofice ale Alice Voinescu ori ale lui Mircea Djuvara - zâmbetul amar al lui Pârvan din lecțiile tipărite mai târziu în *Drama antică* și în *Memoriale*.

Redescoperisem astfel, cu Renan, un Dumnezeu “categorie a idealului”, care ne îngăduia să credem sau să ni se pară că credem, fără a ne contrazice.

Lipsită de orizonturi mari și de adâncuri metafizice, experiența noastră religioasă se reducea la un efort laic de sinceritate, de reculegere și de viață integrală, în care încercam - cu câte ocoluri și alunecări! - să ne împlinim pe noi înșine, mai mult decât să ne depășim; dar cu adaosul experienței unei comunități prietenești mai adânci ca de obicei și orientată spre o viață de camaraderie arzătoare și aplecată spre lucruri înalte și grele și care ne cereau sacrificii.

Dacă materialul nostru filosofic era slab și heteroclit, încercând să construim cu Kant, cu Bergson, cu Cohen, cu Spinoza și chiar cu James, o viziune a lumii în care demnitatea experienței creștine ni se părea că vine mai mult din acordarea ei cu filosofia lui Kant, decât din ea însăși - trăirea religioasă izvorâse mai din adânc, din exaltarea unei fetișcane galeze, de 22 de ani, care, într-o bună zi, își lăsase tată, mamă, cețuri și faleze, ca să vie să predice cuvântul lui Dumnezeu la poalele Caraimanului.

O ascultasem sceptic la început, pentru că, deși era pasionată, vorbele ei nu erau totdeauna susceptibile de răstălmăciri kantiene și fapta ei aducea, pe plaiurile noastre, mireasma *Tulburării apelor* de mai târziu, a lui Blaga. Dar, treptat, ne-au intrat în mână texte și teme de reflecție, începând cu *Evangelia socială a lui Hristos* a lui Rauschenbusch și cu *Iisus Omul* al lui Fosdik și sfârșind cu *Imitația lui Hristos* a lui Toma din Kemois.

* * *

Peste entuziasmul nostru religios, confuz și generos, contactul cu Nae Ionescu a fost, deci, de la început, un duș cu apa rece.

Reacțiunea lui Nae Ionescu

Lecțiile lui din 1923-1924 - din care una, îmi amintesc, era îndreptată direct "împotriva evanghelizării" - mi se păreau voit false și paradoxale pentru un creștin, după cum sacrilegiu mi se părea lecția lui despre "iubește pe aproapele tău, în care opunea, "iubirii de Dumnezeu din tot cugetul și sufletul tău", o iubire a aproapelui, "ca pe tine însuși", cu adaosul: "dar cine-ți poruncește să te iubești pe tine însuși?", Ca să conchidă: "Disprețuiește-te!". Lecțiile acestea polemice ne vizau direct pe noi, aseceriștii, și noi i-am umplut sălile regulat și i-am fost, fără îndoială, cei mai credincioși auditori.

Mai erau, desigur, și alți ascultători ai acelor cursuri. Dar eu din partea asta le-am trăit și din ea mărturisesc despre ele.

Noi, aseceriștii, descoperisem, împreună, de capul nostru, chemarea "creștinismului social" din cărțile lui Rauschenbusch și ale lui Fosdik și așteptam mântuirea în veac, prin realizarea *Evangheliei*, în sufele și în societate, imediat, într-o generație, într-un fel de exaltare generoasă, în care valorile religioase se amestecau cu o întreagă floră de sentimente, mai puțin pure și mai puțin religioase, de natura cărora nu ne dăm însă bine seama. Era în noi ceva din acea "*Schwärmerei*", din acel "*vague a l'âme*", caracteristic oricărei *Jugendbewegung*", un fel de bucurie de mânji scăpați, care e a tuturor studenților ajunși să facă de capul lor, după aspra disciplină a liceului, experiența unei comunități libere, tinere și prietenești, cum ni se părea că nu se mai află aiurea.

Nae Ionescu spunea apăsător, oricui voia să-l audă - și ne viza pe noi de-a dreptul, prin unele articole scrise sub pseudonim, în "Ideea Europeană" -, că una e creștinismul cu rosturile lui cerești și pământești și alta promiscuitatea intelectuală și tot acel "*vague a l'âme*" care se dă drept creștinism, în unele cercuri ale tineretului nostru.

El înfățișa, de pe atunci, un creștinism aspru, asocial, orientat în întregime spre viața de dincolo, în care împărăția lui Dumnezeu se realiza abia la sfârșitul lumii, printr-un fel de catastrofă eshatologică a cosmosului întreg.

Metodelor noastre de liberă alegere și interpretare a textelor, le opunea metoda rigidă a disciplinei bisericești: spiritul tradiției sfinte, opus duhului "evanghelizării", sub libera inspirație - de origine protestantă - a unui pretins duh sfânt. Meditațiilor noastre laice le opunea viața liturgică și participarea la viața de har a bisericii.

Și, în sfârșit - *last, not least* -, exaltărilor noastre pentru valorile sociale ale *Predicii de pe munte*, Nae Ionescu le opunea un creștinism asocial și exclusiv teocentric, a cărui singură maximă era iubirea de Dumnezeu, față de

care "iubirea aproapelui", care nouă ni se părea cheia creștinismului, apărea numai ca o rătăcire apuseană.

Astfel, nouă - care judecam esența creștinismului de ordin etic și o măsurăm prin jertfa pe care o poți face "celui din urmă dintre oameni", socotind că valoarea unui suflet creștinesc se judecă după ceea ce un suflet e în stare să facă pentru "a suta oai"; adică, după ce poate jertfi cuiva care nu-i este nimic - Nae Ionescu ne aducea vedenia unui creștinism metafizic, care trăia integral din contemplarea liturgică a unui Dumnezeu extatic, Dumnezeu cu care noi ne închipuim că nu putem avea decât legături active!

* * *

Nu i-am pătruns - în ce mă privește pe mine personal - mai îndeaproape gândul, decât un an mai târziu, când - atins, în plin joc, de aripa cruntă a morții - am dat întâia oară cu capul de pragul de sus al existenței și când, ceva mai târziu, făcându-mi armata - am descoperit, în ea, cea dintâi comunitate spirituală, de jertfă și disciplină, care depășea grupul meu prietenesc. Experiențe, din care, prima mi-a adus sentimentul iremediabilului și al transcendenței care singură-l poate depăși: "Vis fugere a Deo, fuge in Deum" - făcându-mă să deosebesc definitiv între "dincolo" și "dincoace"; iar a doua - sprijinită de contactul spiritual cu operele lui Claudel și ale lui Peguy - mi-a deslușit figura bisericii adevărate, de care mă înstrăinasem.

În acel an, Nae Ionescu deslușea, paralel, întâia oară sistematic, temeiurile atacurilor lui împotriva evanghelizării, în cursul lui de filosofie a religiei, în care - abordând problema fenomenologiei actului religios - lămură pe deplin de ce, în măsura în care biserica poartă în sine *Evanghelia* ca pe un înțeles viu, ea-i este și singura cheie a înțelegerii adevărate.

Ceea ce mă surprindea atunci, în învățământul naeionescian, era faptul că, în viziunea lui fenomenologică, actul religios nu se țesea în intimitatea singurătății mele, între Dumnezeu și mine, individ - cum mă învățasem a crede; ci între Dumnezeu și lumea-ntreagă, legată de mine prin acel sentiment de solidaritate intimă, în păcat și-n suferință, care ne face să zicem, împreună: Noi. Descopeream aci, odată cu tâlcul vorbelor lui, un răsunet adânc și uitat al unei religiozități intime, pierdute odată cu naivitatea care izvora ca o muzică din adânc, pătrunzând și transformând experiența mea lăuntrică, recentă, pe care, în loc s-o desființeze, o reliefa, dându-i acel sentiment de tărie și de durată pe care n-o capeți decât prin comunitatea tradiției.

Mâinile lui Nae Ionescu

N-am să uit niciodată o seară de sâmbătă, în care, scăpat târziu de la cazarmă, am ajuns la cursul lui Nae de filosofie a religiei, din sala a XVIII-a, târziu, după intrarea profesorului, și n-am îndrăznit să intru. Era seară și, la lumina lămpii cu gaz aerian, care dădea peisagiului aceeași culoare verzuie a *Lecției de anatomie* a lui Rembrandt, pe care o avusese și primul examen al lui la care asistasem, am urmărit, prin gaura cheii, mâna lui Nae Ionescu luând cele mai variate expresiuni: aci pâlpâind ca o flacără arzătoare, aci devenind, dintr-o dată, săgeată arătătoare, aci înflorind ca o floare învolburată, aci retezând avânturile, neted ca o piatră de hotar - în timp ce el lămurea studenților înțelesul "revelației".

Mâinile acestea m-au urmărit, apoi, multă vreme și, ca să scap de obsesia lor, le-am desenat, la Paris, într-o zi din 1927, așa cum le vedeam în gând, urât, desigur, pentru că niciodată n-am știut să desenez, dar pline de tâlcul lor dramatic, al gândului surprins la răspântie.

În 1923, de Paște, m-am dus la biserică și m-am împărtășit, întâia oară după "criză".

Efectele învățământului naeionescian

Și, cum făcusem odinioară cu "teoria criteriilor", după prima mea întâlnire cu el, am așternut acuma - pentru mine - concretizarea concepției filosofice la care ajunsese în chestiunea religioasă, concepție în care răsună, firește, iar, ecoul învățământului Profesorului. De astă dată, însă, conținutul exprimat era al meu.

Datorez acestei frământări, acestei lupte aprige cu Profesorul care mi se părea că vrea să risipească ceea ce cu atâta grije strânsesem în suflet, ca bunul cel mai de preț, cea dintâi cristalizare a ființei mele lăuntrice, cea dintâi simplificare și - dacă nu e excesiv acest lucru, pentru anul cel mai zbuciumat al vieții mele - cea dintâi împăcare cu mine.

Acum îl înțelegem pe el și puteam să mă exprim pe mine însumi. Știam ce vrea, ce poate și ce nu pot admite eu din el.

De atunci mi-a rămas - tot de la el, care spunea că "în filosofie, tot ce nu se poate exprima în propoziții simple, numai cu subiect și predicat, este escrocherie" - efortul de a "ucide în mine marioneta", de-a "prinde elocința și de a-i suci gâtul", efortul de simplificare, de a fi clar și de a-ți sluji - când încerci să exprimi ceva - numai subiectul, pe care - cu sau fără izbândă - m-am trudit să le realizez de atunci încoace, sacrificând - astăzi, aș zice, poate, că pe nedrept - orice preocupări de formă.

Astfel, preocupările lui Nae Ionescu fiind preocupările noastre, ne-am găsit prinși treptat unii în angrenajul altora. Și - cu toate că, în primele vremuri, cronica noastră rimată făcea din Nae Ionescu un "adversar" al Asecereului, atunci când Asecereomahia (o epopee pe care o scrisesem împreună cu Paul Sterian, Stelian Mateescu și Mihai Vasilescu) îl înfățișa alături de eroii lui Homer, în lupta acestora împotriva asaceriștilor, în chipul unui nou Ulise - până la urmă am ajuns totuși prieteni.

Și dacă influența lui n-a fost izvorul de-nceput al renașterii noastre religioase, această influență a fost totuși puterea hotărâtoare care a ajutat "apele tulburate" să se întoarcă iar în vad și să descoperim ceea ce Lucian Blaga ar numi "matca stilistică" a experienței noastre religioase. Matca aceasta era biserica.

Împăcarea lui cu A.S.C.R.-ul

Târziu, abia după plecarea mea în streinătate, Nae Ionescu a venit "în carne și oase" la Asecereu și mai târziu a luat parte și la congresele lui de la Căldărușani și de la Bran (din 1926 și 1927); ba, a mers chiar, în numele Asociației, la, Cernăuți, să înființeze o filială (în 1926).

O cronică duminicală în care-și povestea cea dintâi venire la A.S.C.R., apoi, mai multe articole în „Cuvântul”, mi-au adus, la Paris, ecoul întâlnirii. Dar toate acestea se petreceau în lipsa mea, care mă bucuram, numai, de ele, cetindu-le, în streinătate.

Teologia lui Nae Ionescu

Ca teolog, Nae Ionescu era aspru. Cum numai răsăritenii pot fi. Învățămintul lui avea ceva ațos, uscat, călugăresc, intransigent și țeapăn, neplăcut, dar reconfortant. Ceva cu totul deosebit de cazuistica onctuoasă și plină de politețe și de menajamente lumești a catolicilor și de imaginația acelora care, necunoscându-l, i-au brodat mai târziu un chip fantezist, de seducător ieftin, *a l'eau de rose*, în care mi-e cu neputință să-l găsesc.

Prima discuție despre religie

Prima oară când am stat de vorbă cu el de ale religiei, mi-a vorbit de Vladimir Ghica, prințul călugărit și trecut la catolicism, care-l convertise pe Maritain și căruia Maritain îi dedicase Antimodernul. „Când vreau să-l necăjesc - zicea Nae -, îi aduc aminte totdeauna de Pascal și de acel; *«Ad te Domine, Jesu supremum Tribunal apello!»*.”

Nae Ionescu prețuia, de pe atunci, mult *Exercițiile spirituale* ale lui Ignatiu, care mie nu-mi plăceau. Mai puțin prețuia Imitatio Christi pe care o găsea „burgheză” și pentru care eu aveam o deosebită predilecție!

Avea aplecări origeniste și-i plăcea să alunece cu gândul pe muchile prăpăstioase ale teologiei păcatului cunoașterii, silindu-se însă să nu cadă.

Ortodoxia fundamentală a lui Nae Ionescu

În vremea asta - în care noi redescopeream, nu fără oarecare orgoliu, pe cont propriu și nu fără ocoluri și rătăcirii, între pesimismul eroic și un fel de metafizică idealistă a valorilor, un creștinism care ni se părea autentic, pentru că nu era-nvățat Nae Ionescu stătea, deci, înaintea noastră, gata, mărturisind un creștinism intransigent, de totdeauna, un creștinism călugăresc, tare pe pozițiile lui radicale și realiste, nutrit din seva autentică a tradiției părinților și care ne judeca probabil cu oarecare interes, de vreme ce se ocupa de noi mereu; dar aspru, de vreme ce ne dojenea mereu polemic. Cât era de definitiv încheiat acest creștinism în cele mai mici amănunte și cât era el de legat de rădăcinile autentice ale creștinismului răsăritean, poate aprecia oricine, astăzi, când s-a publicat tăioasa lui lecție de deschidere a cursului din 1919-1920, din care nimic nu s-a clintit două decenii și care încă sperie pe unii.

Nae Ionescu față cu alți mentori ai ortodoxiei românești

De aceea, noi, aceștia de la A.S.C.R., am făcut întotdeauna o deosebire fundamentală între Nae Ionescu și rolul lui de catalizator al experienței noastre religioase în sensul regenerării ortodoxiei din noi, și alți scriitori, care s-au trudit să nendrumeze, ori au pretins că ne-au îndrumat, mai târziu, ca, de pildă, Nichifor Crainic.

Pe vremea aceea, Nichifor Crainic, deși teolog, era foarte șovăitor în ale ortodoxiei, oscilând între un creștinism folcloric, cu vagi temeuri etnice și sufletești, și o dorință de reînnoire mistică și sufletească, una care-l apropia de erezia preotului Tudor Popescu de la „Cuibul cu barză”.

Ce lung drum spiritual a făcut Nichifor Crainic spre a ajunge, de la Iisus în țara mea, pe care-l citeam cu interes, dar fără spor sufleteș, în „Gândirea”, prin 1923, la „spiritualitatea” transetnică, la care a ajuns prin 1927, odată cu noi, poate astăzi aprecia oricine!

Pe părintele Tudor Popescu, Nae Ionescu l-a judecat limpede, de la-nceput. Și nu pentru că nu avea sânge și nici pentru că șovăia sufletește. Ci pentru același motiv pentru care ne dojenise pe noi, anume, că se lăsa dus de orgoliul descoperirilor lui sufletești, rupând comunitatea de iubire a bisericii, singură rădăcină, așezată dincolo de aceasta.

În prefața scrisă pentru traducerea românească a cărții lui Spencer, despre Individul împotriva statului, Nae Ionescu comentase doară judecata aspră a lui Moeller: „Ereticul e păcătos, chiar dacă are dreptate”. Căci ceea ce-i constituise păcatul nu e conținutul intrinsec al judecății lui, ci faptul că, profesându-l, el rupe comunitatea de iubire.

De aceea, nu putem auzi, fără oarecare zâmbet pe buze, judecata rostită astăzi, de sus, de către Nichifor Crainic, ajuns teolog oficial și îndreptător al ortodoxiei altora¹, asupra lecției de deschidere a cursului din 1920 al lui Nae Ionescu, socotind drept lucrare timidă, de începător, un studiu a cărui pecetie de lapidară definitivitate a reflecției te uluiește. Stilul naeionescian avea să se schimbe - desigur - încă de atunci, simplificându-se sub influența gazetăriei. Ideile - care pe noi ne scandalizau cumplit atunci² - aveau să rămâie neclintite.

Discuțiile avute cu el, în preajma morții, ni l-au arătat preocupat de aceeași concepție ascetică și asocială a dragostei și de aceeași "cădere de la Dumnezeu", pe care o constituia, pentru ființa noastră - după el -, "creația", creație pe care ceilalți - printre care și noi - o consideram tocmai ca pe o "scoatere a lumii din neant" și ca pe o "funcție activ mântuitoare" a Dumnezeirii!

Ce sistem închegat de judecăți sta înapoia acestor concepții, n-am deslușit decât treptat, pe măsură ce ni s-au deslușit concepțiile lui asupra "virtualității", coborâte din neoplatonismul care subîntinde metafizic întreaga gândire greacă, cu care fac corp indisolubil, cu toate declivitățile, alunecările și ispitele acesteia. Ispita "origenistă" care stă sub aceste idei îi era, de atunci, atât de apropiată, cât poate fi oricărui spirit răsăritean, "origenismul" fiind, pentru el, o rădăcină spirituală, un fel de înclinare firească a minții, pe care o opunea activismului augustinian, din care se alimenta și americanismul nostru. Și nu altceva stă poate și la temelia faptului că, având să-și trimită-n lume un elev, care după aceea avea să facă strălucita carieră pe care-o știm, l-a trimis tocmai la rădăcinile acestui preplatonism al neființei, al gimnosofiștilor - spre îndepărtata Indie. Nu doar că ar fi confundat creștinismul cu hinduismul.

Diferența lor e afirmată tăios încă din lecția de deschidere din 1920 și e iarăși precizată în cursul de istoria metafizicei răsăritene, zece ani mai târziu. Dar, pentru că acolo stă prototipul spiritual al unei atitudini metafizice originale a creștinismului răsăritean (și apăs asupra cuvântului) de care acesta nu se va putea dezbăra cu totul, niciodată.

Că această ortodoxie a fost, pentru Nae Ionescu, un început, și nu o descoperire târzie, n-o mărturisesc numai articolele lui din "Ideea Europeană" ori lecția de deschidere, ci și faptul că în acea vreme, de generală apostazie a culturii noastre oficiale, Nae Ionescu era și un "drept măritor" practicant, după cum ne-o mărturiseau, cu surprindere, foștii lui elevi de la Liceul de la Mănăstirea Dealului, care ne spuneau - lucruri care nouă, în rătăcirea generală de atunci, ni se păreau fabuloase - că "îngenunchia la liturghie".

Interesul lui Nae Ionescu pentru studiile teologice a culminat în 1927-1928, cu publicarea revistei sale intitulată, la fel cu ziarul, dar pe grecește: "Λογος", cu subtitlul francez: "Revue internationale d'etudes orthodoxes" - din care n-au ieșit decât vreo două numere.

Totuși, colaborările strălucite obținute la această revistă: profesorii Zankov, Florovski, Florenski, Visevslavțev, autorități ale Academiei Teologice Ruse din Paris, precum și problemele tratate, fac din ea un moment foarte interesant în renașterea ortodoxă din România de după război.

Din nefericire, redacția românească, supravegheată de părintele Victor Popescu, nu a fost la același nivel, și revista n-a mai apărut.

Mai târziu, Ghiță Racoveanu a publicat, în "Predania", câteva articole ale Profesorului în materie religioasă, scrise direct, ori extrase din cursuri sau din conferințe. Aci se află publicat și studiul lui despre "dragoste ca instrument de cunoaștere", care reia ideile lecției inaugurale din 1919, după un curs mai recent, precum și articolul Naționalism și ortodoxie, care dă formă ultimelor lui preocupări în legătură cu aceste probleme.

¹ Asupra orientării reale a cărora stăruie din plin, în confuzii pe care noi nu le mai făceam din 1931. De pildă, în cazul Blaga.

² Dovadă, comentariul pe care li-l consacram în 1926 în "Buletinul ASCR-ului", într-un studiu trimis de la Paris, intitulat Criza moralei creștine.

III. NAE IONESCU ȘI POLITICA

Întrevederea cu Nae din 1927. Viziunea lui politică

După plecarea mea în streinătate, în toamna anului 1925, n-am mai văzut pe Nae Ionescu până în 1927, primăvara. Am cetit însă, la Paris, în "Societatea de mâine" a d-lui Clopoțel, un interviu al lui privitor la societatea românească, din care am înțeles că Nae Ionescu începea să se preocupe de politică. Pe același plan ideologic antiidealist, zicea, între altele: "Ne ajung făuritorii de programe!"...

Mai departe, Nae Ionescu lua atitudine contra formulei "armoniei sociale", pe care liberalii o lansaseră după 1923, împotriva celeilalte lozinci, a "luptei de clasă", pe care o folosiseră, pentru întâia oară, țărănismul, în arena vieții noastre politice active, agitarea ei de către socialiști neavând decât un caracter teoretic. Nae Ionescu observa necongruența celor două formule, "lupta de clasă" fiind, după el, un fapt; pe când "armonia socială" nu era decât o idee.

Concepțiile lui privitoare la cealaltă parte a interpretării soreliene a acestui fapt: dreptul minorităților conștiente, de a lucra organizat, în numele maselor, ale căror mituri le reprezintă, nu aveau să ia forme mai precise decât mai târziu, în legătură cu evoluția activității concrete a țărănismului în politica românească, ducându-l - cum vom vedea - la o teorie generală a regimurilor politice.

Am înțeles că preocupările iscate de cercetările lui asupra lui Descartes -părinte al democrației și asupra Sindicalismului începeau să rodească în chip practic, după cum era firesc. Întorcându-mă în țară, pe trei zile, la începutul lui mai 1927, m-am dus să-l văd la redacție, la "Cuvântul".

Nae Ionescu se apucase de curând de ziaristică. Scria, în fiecare săptămână, în pagina întâi a ziarului, "Dumineca", o rubrică cu litere cursive, cât jumătatea coloanei a doua a ziarului, consacrată problemelor religioase. Nu știu dacă nu înlocuia pe Crainic, care plecase din redacția "Cuvântului", întemeind cu Șeicaru, "Curentul" concurent. Uneori scria și foiletoane privitoare la probleme de cultură și de critică generală, literară ori artistică. Pe atunci, dacă-mi mai aduc bine aminte, "Cuvântul" era pe strada Sărindar, lângă "Modern", în clădirea în care este astăzi instalat un "studio" fotografic. Era o clădire veche, pe care zugrăveala, înnoită și reînnoită a sălilor, nu izbutea să o înnoiască-ntr-adevăr.

Înainte de a merge să văd pe Nae Ionescu, am fost la profesorul Guști. Se mutase de curând în strada Maria Rosetti, într-o casă mare, în stil românesc, la etaj. Ocupat, ca de obicei, profesorul primea o mulțime de lume. Între alții, erau atunci la el: asistentul Vlădescu-Răcoasa și profesorul Andrei. Cu volubilitatea lui obicinuită, profesorul Guști trecea cu musafirii lui în revistă toate evenimentele zilei. Certuri la Academie, numiri în Universitate, împrejurări politice, totul era supus sarcasmului profesoral. Cu fiecare nou venit, Profesorul profita să ponegrească pe cel abia plecat, care-l decepționase într-o privință sau alta. Prudent, am rămas cel din urmă și n-am plecat decât când m-am convins că iese și Profesorul cu mine. La un colț de stradă, ne-am despărțit.

Am ajuns în strada Sărindar. Am urcat treptele uzate care duceau în localul redacției, plin de forfoteala reporterilor. Era în perioada cea mare a "Cuvântului". Nae Ionescu nu era încă director, ci Titus Enacovici. Nu știu sigur dacă mai erau încă în redacție, Crainic și Șeicaru. Cred că nu. Am intrat în biroul directorului, unde lucra d-l Grongopol - mi se pare -, pe care l-am întrebat, timid, unde pot găsi pe profesorul Nae Ionescu. Văd odaia, ca acum! Avea în colț o sobă mare, albă, de teracotă, cu un pervaz lat, pe care te puteai așeza, înălțându-te în coate. (Pe această sobă obicinuia să se tolănească Nae Ionescu, gânditor, doi ani mai târziu, seara, când ne da instrucțiuni pentru campania pe chestia calendarului.)

D-l Gongopol, pe care l-am deranjat din scris, întrebând de Profesor, mi-a arătat cu tocul odaia din dreapta mea, în care am dat peste Nae Ionescu. M-a întrebat de una și de alta, despre ce am văzut prin Europa. Apoi, conversația a lunecat asupra problemelor sociale de la noi.

I-am făcut o teorie, la care mă gândisem pe atunci, în legătură cu perspectivele tineretului de a face ceva în societatea românească.

Împărțisem toți oamenii în două categorii, în: "ingineri și "secături". "Ingineri" erau toți cei ce luptă pentru valori pieritoare. "Secături", cei ce luptau pentru valori nepieritoare. Orice tânăr întors în România de la carte, trebuia să opteze, ca Hercul, pentru unii sau pentru alții. Dacă-l ispitea "ingineria", trebuia neapărat să se facă liberal. Altfel, era sortit să nu poată face nimic, niciodată. România trăia atunci sub dictatura tot mai accentuată a lui Ionel Brătianu care - după izgonirea prințului Carol - ajunsese în culmea puterii. Nae Ionescu protesta. Prototipul luptătorului pentru valorile nepieritoare, de la noi, i se părea că este tocmai Nicolae Iorga, preotul valorilor eterne ale

neamului și condotierul donquijotesco al marilor lui idealuri și Nae Ionescu nu admitea, cu nici un preț, ca un om așa de verde să poată fi caracterizat, chiar pieziș, cu o vorbă care ar deriva din uscătură. Oricât ar fi fost de amuzant paradoxul! (Un ecou al aceleiași stări sufletești față de profesorul Iorga se poate afla mai târziu, într-o scurtă polemică cu el, despre “bătrânețe”).

Convorbirea a alunecat apoi asupra prefacerilor societății românești și asupra discuției iscate între Zeletin și Madgearu, cu privire la sorții de dezvoltare a burgheziei românești, cel dintâi justificând sociologicește tendința liberalilor de a constitui la noi o asemenea burghezie, al doilea, punând în evidență doctrinele poporaniștilor ruși, după care țările agrare înapoiate ar putea sări faza burgheză.

Nae Ionescu era - ca totdeauna -, înainte de toate, antiliberal și adversarul oricărei încercări de reducere a cursului lucrurilor la scheme lineare. Simpatiza cu țărăniștii, dar regreta că Madgearu e, în tot ce spune, prea abstract și nu are intuiția exactă a realităților noastre specifice. Asupra fondului problemei despre care vorbeam, mi-a spus și acest lucru îl țin minte, ca acum:

“Ceea ce va schimba mersul lucrurilor la noi, în Răsărit, este faptul că, în momentul în care va fi s-o apucăm și noi pe calea îmburghezirii, burghezia apuseană va fi isprăvit de trăit. Lucrul acesta nu-l văd încă decât puțini oameni. Dar este sigur că, de la război, s-a produs o alunecare în spiritul lumii, care duce în alt sens. Aceasta face că - chiar dacă va izbândi în aparență - efortul liberalilor e sortit să rămână, în fond, caduc.

Există, în spiritul unei epoci, anumite lucruri, în aer. Paralelismul lor, și faptul că ele sunt formulate de oameni fără legătură între ei, dovedește existența unui substrat configurativ comun. Nu există determinism riguros în viața socială, ci numai un anumit chiag, care unește lucrurile la o anumită vreme și care e condiționat de ambianță.

Ambianța aceasta a lumii burgheze, care are nevoie de liniște, de siguranță, de tabieturi, care să-ngăduie anumite apucături comode, se risipește. Intrăm într-o prefacere de a cărei întindere nu ne putem da seama. Și, ar fi curată risipă de timp și de energie, să ne apucăm să imităm un lucru care trage să moară, în loc să gândim curajos situația de-a dreptul și să căutăm un răspuns propriu, direct, împrejurărilor, pe cât ne va tăia capul și ne vor ține puterile”.

Am plecat cu sufletul răscolit de toate aceste perspective pe care Profesorul le spunea simplu și fără nici un fel de pedanterie.

Nae Ionescu intră în politica activă

Evoc acum, câteva alte amintiri despre el, din epoca de mai târziu, de după 1928, [anul] în care m-am întors în țară.

Acum, Nae Ionescu făcea politică, din plin. Era director de ziar și-și ațintise privirile asupra ascensiunii crescânde a popularității lui Maniu. Aștepta de la țărăniști să se despartă de formulele lor ideologice goale, de stânga, și, apropiindu-se de profesorul Iorga, să se angajeze în direcția unui autohtonism revoluționar, care să scoată țara de pe făgașul pe care i-l croise, de aproape un secol, liberalismul, readucând România în matca dezvoltării ei firești. Socotea că întoarcerea prințului Carol, risipind perspectivele tulburi ale unei eventuale republici, va elimina artificialul unei noi dictaturi nefirești și neprijinite de nici un mit, a vreunui clan.

Îmi amintesc imensa lui decepție când Maniu, în care vedea omul chemat să săvârșească această înnoire revoluționară, a primit puterea de la Camariilă. Din acel moment, a început să se sape, între el și Iuliu Maniu, acea prăpastie care avea să culmineze, mai târziu, după ce așteptările lui aveau să se destrame una câte una, în seria de articole scrise împotriva “Regelui neîncoronat”, articole care aveau să statornicească, în istoria politică a României, un nou chip de a interpreta bonapartist și machiavelic, acțiunea aceluia despre care Stere acreditase portretul “Canonicului de la Blaj”.

Structura conducerii politice, după Nae Ionescu.

Demisiile în alb

Din această vreme datează concepția politică a lui Nae Ionescu privitoare la deosebirea ce trebuie să existe între șeful partidului unic de mase și șeful guvernului creat de acest partid. Teoria luase naștere în clipa în care șeful Partidului Național-Țărănesc, ajuns la putere, ceruse deputaților, aleși pe listele lui, demisiile în alb. Măsura fusese mult criticată, la noi, mai ales din tabăra democrației.

Nae Ionescu demonstra însă că, în situația în care se producea, măsura era justificată, și încerca să adâncească lucrurile. Pornind de la concepțiile soreliene, de care se apropiase încă din vremea în

care făcuse, la Institutul Social Român, conferința despre Sindicalism, Nae Ionescu deosebea între: regimul parlamentar, de partide, regimul de mase al partidului unic și regimul dictaturii personale.

În oricare din aceste regimuri, a conduce înseamnă a hotărî și a hotărî înseamnă a alege între diferitele posibilități pe aceea ce urmează să ia ființă. Pentru a hotărî, cel ce conduce trebuie să dispună de două lucruri: să fie informat asupra posibilităților și perspectivelor și să poată să execute. Îi trebuie, deci, un aparat de informație și unul de execuție. Amândouă trebuie să fie în mâna lui și conducătorul de fapt trebuie să aibă în mână și aparatul informativ, și controlul execuției.

Aceste organe nu sunt însă aceleași în toate trei regimurile. Una se întâmplă în regimul parlamentar, alta în regimul de mase, alta în cel de dictatură personală.

Regimul parlamentar

În regimul parlamentar, în care se produce jocul partidelor, conducătorul prezumat e un for arbitrai: parlamentul. Adică, nu există conducător de drept. Conducător de fapt este cel care reușește să se impună acestui for, captând, seducând, amenințând sau constrângând pe aleșii națiunii.

Organele de informație ale celui ce conduce sunt, în acest regim, tribuna parlamentului, culisele lui și presa, în care-și poate afla ecou orice nemulțumire sau dorință a opiniei publice.

Organul de execuție e aparatul administrativ. De aceea, conducătorul partidului de la putere trebuie să se informeze, stabilind cel mai mare număr de contacte personale cu culisele adunării și presa și fiind continuu atent la ce se spune la tribună. Iar pentru a fi sigur de administrație, el trebuie s-o umple cu oameni siguri, așa-ziși: "noi și cu ai noștri". Regimul acesta, realizat mai ales în Apus, nu a funcționat la noi niciodată pe deplin, decât, poate, înainte de război, pe vremea colegiilor censitate. După război, prin jocul primei de 40% oferită guvernului, primă care permitea să obțină majorități în parlament oricui ar fi dobândit 40% din voturi, precum și prin faptul - dovedit statisticește - că zestrea guvernamentală însuma circa 35% din totalul voturilor s-a întâmplat ca jocul forțelor politice să nu se mai echilibreze în incintă, ci în afara ei. Arbitrajul se mutase dincolo, la Palat. Într-un asemenea sistem, era suficient ca un partid să dispună numai de 5% voturi proprii și să fie chemat de Rege la putere, cu încuviințarea de a face alegeri, pentru a obține cu siguranță, în parlament, majorități de așa natură, încât - în afara unor împrejurări cu totul anormale - ca acela petrecut în iarna anului 1937 - guvernul să nu mai poată fi pus în dificultate, în fața organului presupus suveran. Pe acest regim a trăit România cea mai mare parte a timpului dintre cele două războaie, și așa se explică de ce, în acest timp, toate guvernele au căzut la Palat, și în parlament nici unul. De aci și sensul expresiei prin care Nicolae Iorga, acest minunat plasticizator verbal al lucrurilor, a concretizat urzeala intrigilor de culise, ale Camarilei prin cuvintele: "fierbe cazanul Satanei". Și, tot de aci, presa a concretizat expresia cu care, la rândul ei, căderea de la putere, din senin, în plin entuziasm al majorităților parlamentare, prin prezentarea de la Palat a unui decret de desemnare a succesorului - prin termenul bine știut: "cărămida"! Așa se face că, atunci când, în țările cu regim parlamentar efectiv, arbitrii de fapt ai situației politice sunt Președinții Corpurilor Legiuitoare și Președinții Comisiilor Parlamentare, la noi, aceste mărimi erau numai niște decoruri. Arbitrul de fapt era Regele și mai ales majordomul său, în speță, Ionel Brătianu, care îl avea în mână prin cumnatul său, prințul Știrbey.

Acest sistem, prin care partidul politic care a reclamat pentru țară sufragiul universal, i-a escamotat substanța, Nae Ionescu l-a numit, "regimul dictaturii personale cu formă Parlamentară, al lui I. C. Brătianu". Și l-a combătut din toate puterile. În primul rând, pentru nesinceritate. Și apoi, pentru tot ce presupunea aceasta.

Partidul de mase

Alta este situația în regimul partidului de mase, cum tindea fie Partidul Național-Tărănesc, cel puțin după Nae Ionescu, cum n-a izbutit, poate, să fie în adevăr. Aci, conducerea se execută de către o organizație politică specială și de conducătorul ei de fapt: șeful partidului sau secretarul său general, după caz. Într-un asemenea regim, chiar dacă mai există parlament, acesta nu mai e decât o fațadă, un decor. (Polemicele din cursul ultimei campanii electorale englezești dau acestei discuțiuni o actualitate stranie, prin sugestiile pe care le dă în legătură cu apropierea și deosebirile ce există între sistemul parlamentar și cel sovietic și cu poziția Partidului Muncitoresc englez în această controversă.)

Venit la putere pe temeiul unui mit, în care colectivitatea se socotește la un moment dat oglindită în toate aspirațiile ei, partidul de mase stăpânește prin influența pe care acest mit o exercită asupra mulțimii.

Cum însă mentalitatea maselor e nestabilă, este nevoie de o neconținută confruntare și ajustare între mitul partidului și dorințele acestora. (Așa se face că regimurile de mase nu ezită să-și schimbe de mai multe ori programul, fără ca aceasta să constituie, pentru ele, o pricină de scădere a temeiurilor de a guverna. Dimpotrivă. Tehnica constă în a adopta revendicările opoziției, după ce ai lichidat-o, schimbările făcându-se, prin aceste lichidări, înăuntrul partidului.)

Un asemenea regim are, deci, nevoie de un organ în care să răsună în fiecare moment contactul mitului cu conștiința națiunii. Acest organ de informație, care înlocuiește în funcțiile lui esențiale parlamentul, este ființa partidului însuși, care, prin organizațiile lui locale, străbate în toate straturile sociale, în el răsună ecourile tuturor intereselor și aspirațiilor țării și ele sunt canalizate ierarhic către organul conducător, care are-n mână hotărârea.

Execuția într-un asemenea regim o are organul tehnic administrativ, adică, puterea publică. Spre a evita însă orice tentativă de sabotaj din partea acestuia, partidul își asumă controlul politic al întregului aparat de stat, prin echipe de sfătuire și supraveghere prepuse pe lângă fiecare organ executiv (comisari, consilieri tehnici). Din când în când, aceste organe procedează, și aci, la “epurații”, acolo unde e nevoie.

În această perspectivă își situa Nae Ionescu teoria necesității deosebirii șefului guvernului de șeful partidului de mase și a dependenței primului față de cel din urmă, teorie pe temeiul căreia justifica “demisiile în alb” ale deputaților și senatorilor aleși pe lista partidului. În ele, el vedea tocmai mijlocul prin care, într-un regim numai aparent parlamentar, șeful partidului de mase ține sub controlul său acțiunea politică a oamenilor aleși sub egida unui mit pe care numai partidul întreg îl reprezintă în ochii publici, ci nu fiecare ales, personal.

Dictatura personală

În sfârșit, alta este situația în regimul dictaturii personale! Aci conducerea o are un singur om, care a ajuns a stăpâni, prin întâmplare sau prin forța de care-a dispus la un moment dat, și prin faptul că a izbutit să-și impună mitul propriu.

Într-un asemenea regim, în teorie, informația, ca și controlul execuției, conducătorul și-o asumă el singur. Napoleon umbla deghizat prin toate părțile, ca să audă ce zice lumea de-mpărat, sau ca să controleze direct chipul cum i se execută ordinele ori să prindă santinelele care adormeau în post! Este, desigur, cazul ideal, cazul limită, supraviețuire a regimului medieval, în care stăpânirea era simplă și controlul la cămări, la vistierie și la muncă se putea face direct. Asta e fața!

În fapt, într-un asemenea regim personal, rolul de informație îl asumă poliția secretă; iar rolul de execuție, anumiți funcționari speciali, asemănători comișilor de afaceri ai vechei monarhii franțuzești, deveniți mai târziu miniștri, împreună cu echipele lor.

Am spus că ceea ce făcea “parlamentul” în regimul democrat și “partidul” în regimul de masă, face, în acest regim: “poliția secretă”.

O rețea întinsă de agenți pătrund în toate straturile sociale și trag cu urechia la toate cele ce se spun ori se pun la cale. Ba, chiar provoacă păreri, prin întrebări puse cu dibăcie. Informațiile lor, centralizate, sistematizate, expurgate, de către oameni cunoscători ai meseriei, sunt puse apoi, în fiecare zi, pe masa celui ce are de hotărât, care - astfel - e în măsură să știe ce se întâmplă.

Dacă serviciile își fac datoria conștiincios, lucrurile pot merge și aci bine; cu toate că faptul de a se ști ascultați face pe oameni sau să spuie numai ce vrea stăpânirea, sau să spuie ceea ce vor ei să afle stăpânirea, sau îi face să se abțină de a mai face ori zice ceva. Și, atunci, informația înșală.

Se cunoaște anecdota: un agent se prezintă șefului Siguranței la raport: - Aseară, în strada cutare, s-au adunat cinci complotiști și au pus la cale cutare și cutare. - Mulțumesc - răspunde șeful, întrerupând - am mai primit patru rapoarte!

Fapt e că, de cele mai multe ori, ca să-și menajeze situațiile, serviciile, cunoscând aplecările celui ce trebuie informat, îi ascund știrile în care aceste aplecări sunt criticate. Așa că, cel care ar trebui să știe totul, nu mai află adevărul - la fel cu prințul fericit înșelat de croitori, care umblă în pielea goală, fără ca cineva să îndrăznească să i-o spună. De unde și proverbul: “Minciuna stă cu regele la masă”. Tot așa, spre a se dovedi utile, serviciile de acest fel nu șovăiesc deseori să-și creeze singure, prin așa-zisii “agenți provocatori”, materia care să le țină în actualitate, creând ele însele uneltiri, pe care să trebuie să le combată!

În ce privește execuția, am spus că ea revine împuterniciților speciali ai celui ce are puterea. Acești “comiși de afaceri” sunt însă cu totul altceva decât “miniștrii” regimului parlamentar. Ultimii formează un corp omogen, comun, o echipă de lucru: “guvernul”, care resfrânge jocul forțelor ce se

echilibrează în arena politică la un moment dat. Ei sunt oamenii reprezentativi ai unor forțe reale; prestigii sau fracțiuni reprezintă, adică, ceva prin ei înșiși. De cele mai multe ori, ei stau sub ascultarea unui șef de echipă, președintele de consiliu, care, de obicei, este și șeful partidului de la putere sau șeful politic al combinației ministeriale a partidelor coalizate, care poartă răspunderea colectivă a echipei și față de care răspund toți ceilalți.

În regimul de dictatură personală, fiecare comis de afaceri lucrează mai mult singur și răspunde numai în față de dictator, având de la el cele mai depline puteri: satrapul. Fiecare valorează ce-i valorează serviciile și, dacă ajunge reprezentativ, devine primejdios și e dat afară. "Politică", în asemenea regim, nu face decât dictatorul. Și dacă se întâmplă uneori că și în asemenea regimuri să mai aflăm "prim-ministru", lucrul se întâmplă mai ales pentru că conducătorul efectiv are nevoie de un om dibaci, care să ia asupra sa răspunderea săvârșirii anumitor acte ce-i repugnă. Dar aceasta e o iluzie. În fapt, dictatorul nu-și poate degaja răspunderea. Când primul comis o ia, acesta tinde să devie, el, dictatorul de fapt. Când el este devotat celui ce conduce, acest prim comis poate fi un Richelieu; când nu, poate fi Fouché sau Talleyrand!

Într-un asemenea regim, controlul se exercită asupra acestor comiși, direct de către dictator, ori prin informații de poliție, ori printr-un corp special de control la dispoziția lui. Răspunderea dictatorului se acoperă, la nevoie, aparent, prin plebiscit sau prin adunări de notabili...

Nu știu dacă toate ideile de mai sus au fost înfățișate sistematic de către Nae Ionescu. Am sistematizat însă în ele, eu, o serie de idei formulate de Nae Ionescu, în scris sau prin vorbă, în epoca activității lui politice, în diferite ocazii, așa cum formulasem teoria criteriilor sau a religiei, altă dată. Fără ele, mi se pare că numai cu greu putem

înțelege planurile deosebite și stilul în care s-a desfășurat gândirea și activitatea lui.

În perspectiva acestei deosebiri de planuri, multe din faptele lui, care ar putea părea la el inconsecvente, se lămuresc și își capătă explicația unitară și coerentă, explicație care ar fi fost de mirare să nu existe la un om sufletește atât de încheșat, și care gândea atât de organic!

Aceste idei sunt, deci, vrednice de reținut, pentru că aruncă lumină asupra evenimentelor care au urmat acțiunii lui Nae Ionescu, în care, cu diferite sortiri, vom găsi încolțind germinii gândirii lui.

Nae Ionescu și schimbarea regimului politic

În această perioadă, în care am dat, între altele, alături de el, bătălia pe chestia calendarului și a Pascaliei, ca și pe aceea dusă împotriva lui Maniu pe chestiunea carlistă, l-am urmărit de aproape, în redacția ziarului ce conducea, până în momentul răsturnării țărăniștilor și a aducerii la putere a guvernului de tehnicieni, opera sa, în bună parte.

Treptat însă, pe măsură ce regimul însuși își modifica substanța, rolul său de îndrumător al opiniei publice se schimbă și el. Cu cât regele, nou venit, încerca să ia în mână, tot mai mult, frânele hotărâtoare, cu atât Nae Ionescu părăsea tribuna presei pentru politica de culise. Profesorul devenea eminență cenușie.

Nu e locul să arăt aci ceea ce se știe. Felul în care a ajuns să se convingă, treptat, că nici regele cel nou nu este omul dezrobirii românești de scoria tiparelor streine și că nici tehnicienii săi nu vor izbui să facă această dezrobire.

Iar când, în 1934, opoziția capitalismului strein, împotriva tehnicienilor, va sili pe rege să readucă pe liberali la putere și când Titulescu va veni să bată regelui, în numele lor, cu pumnul în masă, și regele va fi nevoit să îl suporte - chiar dacă în gând s-ar pregăti să-și ia revanșa -, Nae Ionescu se va despărți de Rege tot mai mult, apropiindu-se de extrema dreaptă, în care i se va părea că află germenii fantomaticii reînțoarceri la comunitatea de destin, după care alergase.

În această epocă, încă în multe privințe tulbure, în care se pregătește trecerea de la absolutismul cu aparențe democratice moderne al lui Ionel Brătianu, la absolutismul cu iz de Renaștere italiană al lui Carol al II-lea, conferențiarul universitar, devenit director de gazetă, deputat întâmplător și cap de școală filosofică, e adus să trăiască o serie de experiențe noi, multiple, fiecare fermecătoare în felul ei, care dau acestei existențe un caracter neasemuit de existență de roman de aventură.

Rând pe rând, încearcă el, experiența cu totul ieșită din vreme a filosofului de casă, a curteanului, a căpitanului de industrie, a revoluționarului și a surghiunitului, ca în vremile dinainte de 1848.

Relații intermitente

În toată această vreme, n-am stat aproape de el; dar l-am urmărit, uneori cu ciudă și alteori cu părținare, dar totdeauna cu interes, fără să fiu totdeauna, în toate, de acord cu el, dar dându-mi seama că el este consecvent cu sine.

Din când în când, câte un popas scurt: o masă la Șosea, seara, în patru, cu Paul Sterian și Sandu Tudor, în care comanda "ghiveci călugăresc", că era Vineri, și-n care Sandu Tudor cerea, ostentativ, o "friptură". "Că, adică, de ce să ne-o stoarcă așa pe la nas?"

Campania pe chestia noii Pascalii, dusă împreună în 1929; câteva vizite rare la redacția nouă a "Cuvântului", de astă dată "la putere", instalat luxos în Calea Victoriei; și, din când în când, chemări din partea lui pentru vreun interes imediat.

"Fă-mi o bibliografie a lucrărilor mele, că se plâng ăia de la Universitate și zic că n-am scris nimic!"

"Scrie-mi un articol despre Rădulescu-Motru, de ziua lui, că împlinește 35 de ani de carieră și, deși m-a înjurat, i se cuvine. Arată-n el adevăratele noastre legături".

Îl urmăream, de asemeni, la curs, câteodată.

Și m-am dus apoi, să-l văd, când era închis la Malmaison, în timpul procesului asasinării lui Duca.

Mărturisesc că acum mi-era oarecum teamă de el. Intrase în cercul acela tainic al lucrurilor care mie mi se păreau "oprite", în perspectiva cărora etica omului obișnuit, a omului "cumsecade", se desface și apare perspectiva nouă a omului care poartă răspunderea altora și care, ca atare, este silit să se atingă de lucrurile oprite, este dator să facă și să desfacă, riscând existențele altora pentru ceea ce i se pare a fi binele comun.

Nu am avut prilejul niciodată să vorbesc cu el despre asta, dar am simțit cum e atras în vârtoarea care avea să-l dea la fund.

L-am urmărit de departe și pot mărturisi că niciodată, în această peregrinare, Nae Ionescu nu s-a convertit, nu s-a schimbat, n-a trădat și nu s-a trădat, ci - după cum voi încerca să arăt mai departe - același fir îl călăuzește neîntrerupt, în dedalul multelor lui metamorfoze.

Nae Ionescu și campania carlistă

Evoc câteva episoade din viața politică a lui Nae Ionescu, pe care le-am văzut de aproape.

Împăcarea lui cu Mihail Manoilescu, cu care era certat din 1927, s-a făcut în toamna anului 1929, în casa lui Florin Zaharia, din str. Apolodor, nr. 3. Era în toiul campaniei carliste, din timpul guvernului Maniu.

Nae Ionescu pregătea, cu dibăcie, opinia publică pentru întoarcerea prințului Carol.

Carlismul lui Nae Ionescu nu era oportunist, cum au crezut mulți superficiali, deși nu era lipsit de orice aplecare sufletească. Monarhismul lui Nae Ionescu avea însă, în primul rând, o bază ontologică. Cât timp fiul domnului prim născut trăiește, el e rege, ci nu este rege cine vrea unul sau altul. Cât timp el exista și era surghiunit, orice nemulțumiri lăuntrice tindeau să se canalizeze, în virtutea unei dialectici de neînălțurat, prin firea lucrurilor, în simpatii către el. Liniștea politică în timpul minorității regelui Mihai ar fi putut fi asigurată de dictatura personală a lui Ionel Brătianu. Dar Brătianu murise; fratele lui - cu toată cerbicia luptei sale economice - nu avea geniu politic; iar șeful celui alt partid: Iuliu Maniu - venit la putere în fruntea unui partid revoluționar, de mase - acceptase compromisul oferit de prințul Știrbey în numele reginei Maria, care singură continua, peste mormântul lui Ionel Brătianu, politica anticarlistă a acestuia, în nădejdea că va ajunge, în sfârșit, să apuce direct frânele puterii.

Nae Ionescu studiase eșichierul politic românesc cu toată atenția. Își dădea perfect seama de toate împrejurările și de toate interesele în prezență.

Intuiția lui, clarvăzătoare, demascase - cum am spus - tot ce era bonapartist în "legalismul" formalist aparent al lui Maniu. Și - împotriva lui Stere, care atacase, în imaginea "canonicului de la Blaj", prin care voise să pecetluiească sterilitatea politicii de tergiversări a cunctatorului ardelean - Nae Ionescu dezlănțuise campania lui, pe tema aspirației maniste la dictatura personală.

Bonapartismul acesta al lui Maniu avea, după Nae Ionescu, rădăcini mai vechi.

Nae Ionescu-și amintea, într-adevăr, cum, în 1919 - în vreme ce toți doctorii în iură ai Ardealului se adunaseră la Sibiu, în Sfat Național, ca să polemizeze cu sfatul național maghiar de la Arad al lui Oscar Laszky -, Maniu dezarma la Viena regimentele austriace și înarma cu armele lor gărzile ardelenesti, impunându-se, apoi, nu prin vreo alegere democratică, ci brumarian, pe vârfulurile acestor baionete, în fruntea Consiliului Dirigent.

După o serie de articole, în care înfățișase opiniei publice împrejurările tragice ale abdicării Prințului absent, scoțând în relief tot ceea ce era nelămurit în ele și duplice în versiunea liberală a actului, articole în care "Brătienidele" apăreau țesând - asemenea normelor sau eumenidelor din povești - destinul neamului la răscrucele monarhiei, Nae Ionescu dezlănțuie fățiș campania împotriva "Regelui neîncoronat" ce aspira să devie Maniu.

Moartea regentului Buzdugan avea să-i servească drept experiență crucială și să dezvăluie adevăratul joc al lui Maniu. Va susține acesta pe Prinț, să ajungă regent, sau își va face jocul propriu? Nae Ionescu pregătea terenul pentru Prinț. Știa că chestiunea are dedesubturi. Știa de o întâlnire a regelui Ferdinand cu fiul său cel mai mare, la Paris, după abdicare. Se vorbea de dedesubturi necunoscute, de condiții, de încercări de a face iarăși pe Prinț să revină asupra renunțării. Oameni politici văzuseră pe Prinț și pe Rege și făcuseră declarații în procesul Manoiilescu. Nimenea nu le avea însă.

Împăcarea cu Manoiilescu

Într-o zi, discutând articolele lui Nae cu Florin Zaharia, colegul meu de la Oficiu, pe atunci foarte legat de Mihail Manoiilescu, îi spun îndoiala mea că Nae Ionescu trebuie să fi ghicit ceva din realitate și părerea mea că îi lipsesc dovezile pentru a o spune fățiș. Florin îmi răspunde: „Aceste dovezi există. Le-am văzut eu. Le are Mihail Manoiilescu”. Îi spun: „De ce nu i le dă lui Nae?” El: „Ba le dau. Dar cu o condiție. Să se împace cu Manoiilescu”. Eu zic: „Bine. Să-i spu!”.

Îl văd pe Profesor, la redacție, la prânz, și-i spun: „Domnule Profesor (nu i-am zis altfel, niciodată), știu pe cineva care are documentele care-ți trebuie”. „Cine?” îi spun: „Florin Zaharia!” „De unde?” „De la Mihail Manoiilescu.” „Ah! Bun!” „Dar pune o condiție, ca să le dea.” „Care?” „Să vă împăcați cu el.” „Unde le are?” „Azi după-masă, la el acasă, în strada Apolodor nr. 3, etajul 6.” „Bine.”

La ora 6, eram la Florin. Priveam de sus, de la balcon. Nae Ionescu a venit cu trăsura. S-a dat jos și s-a uitat bănuitor, în dreapta și-n stânga, clacă nu e urmărit sau atras în vreo cursă. Apoi a intrat și, peste câteva minute, a sunat. I-am prezentat unul altuia și, pe urmă, rolul meu terminându-se, am plecat. Florin avea - adunate cu îngrijire - toate piesele dosarului în chestiune. Mi-a spus, apoi, că le-a luat - convins că face bine -, fără să-i spuie lui Mihail Manoiilescu, care nu era în București. I le-a arătat lui Nae, dar i-a spus că nu i le poate da, decât cu condiția pusă. Nae Ionescu a acceptat. Și seara, în aceeași casă a lui Florin, cei doi oameni, care nu-și mai vorbeau de mai mulți ani, și-au dat iar mâna.

Ședința Parlamentului pentru alegerea Regentei

A doua zi era ziua alegerii noului regent. Văd ca acum sala Adunării Deputaților. Plină. La balcon, de unde privesc, lumea ciucure. Mă uit jos. Lumea foiește. Stere trece de la un grup la altul. Pare a sufla ceva. Sprijină, ca și mareșalul Prezan, candidatura Reginei. Pe toate băncile, "Cuvântul" lui Nae Ionescu desfăcut. A publicat toate documentele. Sunt, mai ales, declarațiile oamenilor politici din procesul Manoiilescu, care lămuresc ultimele dispoziții ale regelui Ferdinand față de fiul său: „JVi jamais, ni ă tout prix”, ar fi zis Regele unui intim, vorbind de reîntoarcerea fiului risipitor. Teza celor care afirmă că Regele și-a jertfit fiul de bunăvoie și definitiv, este deci înlăturată. „Regele mi-a spus în lacrimi”, zice altul. Și, de dincolo de mormânt, a doua jertfire de sine a celui mai mare rege al Românilor, înfioară parcă adunarea. Efectul publicației e prodigios. Simți c-ar ajunge o scânteie, ca să dea foc adunării. Când se ridică Nicolae Iorga să vorbească, de buzele lui stă parcă legată cheia unui destin.

Fi-va el, împlinitorul celor ce trebuie să fie? Nu. Preotul destinului național cabrează. Fraza: „Ar fi trebuit, pentru aceasta, o mare minune morală, care nu s-a împlinit! In- ghiață sufletul adunării. Toată lumea a înțeles, resemnată, că sorții nu s-au aruncat încă. Acum Maniu poate veni la tribună și spune procesiv, oarecum caragialește: „Candidatul nostru este Domnul...”.

Se zice că, la Palatul de la Cotroceni, regina Maria, îmbrăcată-n mantie, aștepta nerăbdătoare votul care avea să-i aducă consacrarea jertfelor și strădaniilor ei pentru țară. Dar așteptarea ei se consumă neputincioasă! „Regele neîncoronat e acum singur în arenă. Corect, în jachetă neagră, cu guler tare, discret, strângând mâinile credincioase ale deputaților demisionați în alb, Maniu triumfă cu modestie resemnată. Dar dacă se pare că a biruit în aparență-n acea zi, în realitate, partida lui este de acum pierdută. Jocul lui a devenit străveziu: „Chosir le neutre?”. Și limba Românilui, care nu contenește, va merge de acum, singură, să suplinească restul. A doua zi, Nae Ionescu scria articolul: Cele 9 voturi. La răspântia monarhiei, în care trăgea morala fabulei. Și evenimentele începeau să se precipite...

Vremuri de nesiguranță

Îmi mai amintesc de altă împrejurare, în care Nae mi-a cerut să-l însoțesc până la domnul Rădulescu-Motru, în mâinile căruia voia să remită un document important, pe care nu voia să-l ducă singur. Nu știu de ce document era vorba. Știu numai c-am plecat cu el, de la ziar, cu mașina mea, pe care mi-a cerut s-o conduc singur. L-am dus în bulevardul Ferdinand, unde stă d-l Rădulescu-Motru, așteptând până a intrat în casă.

M-a impresionat, atunci, temperamentul aventuros și chipul îngrijorat al Profesorului și, pentru întâia oară, am simțit că nu este un om din cei despre care se zice: “un om sigur”. Simțeam, în același timp în care-mi ziceam în gând: “Pe ăsta nu trebui să te bizui; umblă cu lucruri dincolo de bine și de rău”, că ființa lui devenise, prin aceasta, mai interesantă, că atinsese domenii primejdioase, către care noi, muritorii de rând, nu puteam privi decât cu frică.

Despre îngerii și despre Siguranță

Mi-aduc aminte și de altă împrejurare în care am avut un sentiment asemănător. Era prin 1931 sau 1932. Nae Ionescu isprăvisse, din cursul de filosofie a catolicismului, o lecție despre “îngerii”. Ne-a chemat în cancelarie pe câțiva, după curs, și, cu un gest de mărturisire nestăpânită, ne-a spus: “Auzi, măi, ce nebuni! Eu stau aici și vorbesc despre «îngerii» și ei îmi propun să mă facă șeful Siguranței! Cum de nu-și dau seama de primejdia la care se expun?!”.

Ca totdeauna, cuvintele lui nu le-am înțeles îndată.

Nae Ionescu a continuat, voind parcă să ne lămurească: “Păi bine, măi, cine are de-a face cu îngerii, e foarte periculos să fie la Siguranță. El e deasupra regulilor jocului obicinuit pentru apărarea oamenilor cumsecade. El nu mai este el însuși, un om sigur, un om cumsecade! Ce-ar păți ăștia, dac-aș primi? Dacă m-aș apuca să le fac farse, să tai barba câte unuia, sau să dezvălui mizeriile, din tăcerea cărora își fac prestigiul cei mai mulți din ei? Nu vă închipuiți ce mult are de-a face «siguranța» cu «îngerii și cu dracii»! Să știi tot ce se petrece cu dânșii!... Și să poți să le faci, într-adevăr, lucrurile la care numai te gândești, altfel! Sunt nebuni. Ori poate ei sunt numai proști; iar nebuni suntem noi, ăștia care ne ocupăm de îngerii, pe când ei ne poftesc să ne facă șefii ai Siguranței!... (“Ca și cum ar fi ceva sigur pe lumea asta”, avea aerul să zică!) Și toate sunt aici pe o muchie de cuțit!...”

Ni se povestea, pe atunci, că în casa domniței Maruca Cantacuzino, între două sonate cântate dumnezeiește de Enescu, Nae Ionescu și Maniu comentau pe Machiavelli. O fi sau nu adevărat? Nu știu. Semnificația simbolică a poveștii rămâne însă întreagă.

Conflictul cu Rădulescu-Motru

Tot în această epocă se urzesc împotriva lui Nae Ionescu intrigile care aveau să ducă la ruptura dintre el și profesorul Rădulescu-Motru, al cărui asistent fusese și pentru care Nae Ionescu avea un adevărat cult, pe care ni-l transmisese și nouă, învățându-ne să-l respectăm, ca și pe Nicolae Iorga, “cu toate păcatele sale”.

Această ruptură, la care Nae Ionescu a fost adus în urma atacurilor repetate ale profesorului Rădulescu-Motru împotriva-i, nu numai împotriva “misticismului comercializant”, dar și împotriva situației sale profesionale, a costat mult pe Nae Ionescu. Mai ales când profesorul Rădulescu-Motru i-a contestat și posesiunea diplomei de doctor în filozofie.

Îmi amintesc ceasurile acelea de necaz, în care Nae Ionescu se-ntreba dacă putea să nu târască pe fostul său dascăl prin tribunale, în proces de calomnie, fără ca totuși să lase vreo umbră de îndoială asupra situației adevărate a studiilor sale, și cum ne spunea mereu: “Bine, măi, înțeleg, dacă nu i-aș fi arătat-o!”.

Profesorul Rădulescu-Motru avea însă autoritate pentru noi și cuvintele lui certătoare nu cădeau fără să ne tulbure.

Diploma de doctorat

Mi-aduc aminte satisfacția pe care am avut-o când, într-o după-masă de vară, secretarul de atunci al facultății, profesorul Popescu-Spineni, mi-a arătat, la secretariat, enigmatică diplomă latinească a Universității din Miinich, atestând că Nae Ionescu, “natus Brailensis urbis”, trecuse doctoratul în filosofie la Băurnker, în 1919. Revăd și astăzi sulul alb desfăcut, scris cu litere mari negre și, la mijloc, pecetia în relief, a Facultății, purtând chipul Maicii Domnului!

Adevărul care era? Anul în care Nae Ionescu își trecuse doctoratul, fiind imediat următor războiului și lipsind în Germania hârtia, Universitatea a scutit pe candidații de la doctorat de tipărirea tezelor. Așa se face că și teza de doctorat a lui Nae Ionescu, intitulată: Die Logistik, Versuch einer neuen Begründung der Mathematik, a rămas până azi nepublicată...³

Unii din apropiații profesorului Rădulescu-Motru, interesați să învenineze lucrurile, neaflând în nici un chip teza în cataloage și-n biblioteci, au tras probabil concluzia că nu există nici diploma, fapt cu care au alarmat pe acesta din urmă, care, la rândul lui, a învinuit public pe Nae Ionescu, fără să mai controleze faptele.

I-ar fi fost poate, atunci, ușor, lui Nae Ionescu să dea fuga la profesorul Rădulescu-Motru și să i-o arate, rețezând din rădăcină urzelile cabalei.

Urmând însă atitudinea lui de totdeauna, care ispitea ce sunt în stare oamenii să facă, Nae Ionescu nu s-a dus, ci a răspuns, la rândul lui, agresiv, atacând "discursul d-lui Brăneanu", nume sub care toți au înțeles, din text, că viza pe fostul său dascăl. A făcut-o cu sufletul împărțit, dar nu fără curiozitate. Întindea astfel fostului său dascăl o ispită, întrebându-se: "Ce va face?". Legăturile lui spirituale cu profesorul Rădulescu-Motru nu le-a tăgăduit însă niciodată.

În seria de articole pe care le-am scris în vremea aceea, în care am atacat posteritatea moartă a lui Titu Maiorescu, am arătat, chiar în ziarul lui Nae Ionescu, fără a fi dezis de el, de ce atacul profesorului Rădulescu-Motru contra lui Nae Ionescu și a noastră, care îl urmam, mi se părea cel puțin straniu. Ne obișnuisem să vedem în el un om care, în fundul lucrurilor, era de o părere cu noi, încercarea lui sterilă de a face filosofie românească pe baze neokantiene fiind compensată larg, de paginile admirabile din Cultura română și i politicianismul ori din Valoarea silogismului, cărți din care am învățat și ce e "ritul", și ce este "judecata", în termeni pe care Nae Ionescu n-a făcut, apoi, decât să-i adâncească și să le dea suport metafizic.

Profesorul Rădulescu-Motru a recunoscut el însuși dependența elevului său, mai târziu, în scris, după moartea lui Nae Ionescu, revendicând - cel puțin față de unele doctrine logice ale discipolului - o ascendență pe care acesta n-o tăgăduise niciodată.

Relațiile personale se răcesc

Despre perioada de mai târziu a vieții lui Nae Ionescu nu pot spune mare lucru, neavând amintiri directe despre dânsul. Între 1934 și 1939, am văzut, într-adevăr, pe Profesor, mult mai rar decât înainte.

Judecând însă după ultimele întrevederi și după o "prefață" scrisă în lagăr, la o carte despre Machiavelli, pe care am putut-o citi mult mai târziu, am ajuns la-ncheierea că nu schimbase multe într-însul.

Întâlnirile mele cu el, în acest timp, au fost relativ rare și fără mare-nsemnătate.

Le scriu, totuși, pentru că înseamnă linia contactelor mele directe cu el.

Legăturile lui cu Sandu Tudor

Ceea ce m-a ndepărtat de el, fizicește, în acest timp a fost apărarea pe care a luat-o lui Sandu Tudor, în timpul în care acesta, acuzat de șantaj de Tatos și închis la Văcărești, a fost înlocuit, la conducerea ziarului - după cele ce mi-au spus băieții - chiar de Profesor, care nu șovăise să scrie în lipsa lui și să trimeată, prin soția de atunci a lui Sandu Tudor, articolele de fond ale ziarului acestuia.

Lucrul acesta se petrecea numai la câteva luni după campania deșănțată pe care Sandu Tudor, amețit de mărire, o dezlănțuise, cu o desăvârșită inconștiență și rea-cre-dință, împotriva câtorva foști prieteni ai lui, printre care și eu.

Rolul lui Sandu Tudor față de mine, în aceste împrejurări - pe care l-a recunoscut singur -, a fost atât de trist, încât pot spune că nu i-am purtat pică lui Nae că l-a ajutat cu acest prilej.

Dar, încercând să mă duc odată la "Cuvântul", mă întâlnisem cu Sandu Tudor, nas în nas, în ușa Profesorului.

Spre a evita, pe viitor, acest lucru, m-am ferit, deci, să mai mă duc la ziar, după cum m-am ferit să mă mai întâlnesc, o vreme, și cu ceilalți foști colegi de redacție, care continuau să-l frecventeze. Ceea ce făcuse omul acesta din senin față de mine, care-l sprijinisem, cât putusem împotriva tuturor, mi se părea atât de condamabil, încât - în naivitatea mea - mă miram că toți cei care-mi fuseseră prieteni:

³ Textul acesta l-am scris prin 1941-1942. De atunci, teza lui a fost publicată de noi în al doilea volum al "Izvoarelor de filosofie", în 1943-1944.

Nae, Paul, se mai puteau vedea cu el! Nu-mi dedeam seama că direcția unui ziar este o realitate destul de puternică, spre a tulbura pârghiile obișnuite ale rânduielilor etice obișnuite. Din această înșelare nu mi-am revenit încă nici astăzi, după zece ani, și, din pricina ei, am rupt toate legăturile mele cu “republica literelor”.

Nevoind să pretind nimănui, ceea ce-mi închipuiam c-ar trebui să facă singur, de la sine - mă ferisem eu din calea lor. Mă izolasem. (De atunci, am privit totdeauna ginta aceasta a mânuitorilor condeiului cu oarecare dispreț și am profitat, mai târziu, la o aniversare a “Prezentului”, ca să le-o spun verde, la rândul meu, tipărit, pe față⁴.)

Nae Ionescu probabil că nici n-a băgat de seamă că m-am depărtat de el. Era prea ocupat de altele...

La Direcția Vănilor

Odată, a venit la mine, pe când eram director la Vămi, prin 1936-1937, să-mi ceară scutire pentru un automobil splendid, Maybach, cu dublu compresor, pe care-l adusese din Germania. Nu i-am putut răspunde decât stereotipul: “Legea nu prevede asemenea scutiri” și s-a uitat puțin chiorâș la mine, dar a zis: “Bine, nu e nimic!”. A intervenit sus, la ministrul Cancicov, cu care era prieten, și secretarul general Cristu Simionescu l-a scutit, cu toată opunerea Direcției Vănilor. Am avut impresia că a fost necăjit din cauza asta pe mine; dar și eu i-am trimis vorbă că mi s-a părut curios să ceară scutire, el, pe prietenie, “liberarilor”, cu care mereu era în conflict.

La Sinaia

Altă dată, l-am zărit la Sinaia, într-o duminică dimineața. Era într-un costum cenușiu, elegant și urca spre Mănăstire, întovărășit de mai multă lume.

Era în epoca prieteniei sale cu Maruca Cantacuzino, când Nae Ionescu afișa, cu oarecare ostentație, care uimea servitorii de la “Luminiș”, hainele făcute la Gică Christescu și cămășile de mătase!

Conferințe la Institutul Francez

Odată, mi-amintesc că, rugat de Dupront, directorul Institutului Francez de înalte Studii din țară - care făcea, împotriva legației lui, o politică inteligentă de apropiere cu elitele intelectuale adevărate ale țării, chiar dacă nu erau fățiș francofile, și nu numai cu francofilii răsuflați din generațiile trecute, ori cu tineretul ovreiesc, ca mai târziu -, îi cerusem lui Nae Ionescu să vorbească despre Calvin, în ciclul acestui institut închinat Renașterii franceze, în care vorbisem și eu de Rabelais. Și Nae Ionescu a făcut conferința.

În strada Porumbaru

Altă dată, m-am dus la el, într-o duminică. Ședea în strada Porumbaru, în casa frumoasă pe care și-o făcuse pe vremea când lucra cu Blank. Nu-l mai văzusem de mult, după cele petrecute în ultima vreme între noi, și mi se făcuse dor de dânsul. Nu mă anunșasem și Nae Ionescu nu m-a primit, ceea ce m-a cam în ciudat, căci nu prea aveam vreme de pierdut în zadar, pe vremea aceea. Ciuda mi-a crescut, când, la colțul străzii, am întâlnit pe Hanny de Hoch, care se ducea, cu rendez-vous, la Profesor. Am înțeles, atunci, și de ce nu m-a primit; dar mi-am zis, totuși, că putea face o excepție, pentru mine, mai ales că nu-l văzusem de multă vreme. Oricum, legăturile noastre slăbiseră și Nae era acum înconjurat de alți tineri, mai interesanți ca mine, pentru preocupările lui din acel timp.

M-am dus totuși la el, în altă zi, chemat în legătură cu tipărirea cursurilor lui, și m-a primit, câteva minute, cu profesorul Onicescu și cu Ghiță Racoveanu. Se pregătea tocmai de plecare. Atunci am văzut, întâia oară, casa lui din strada Porumbaru, în care nevasta mea mîncase, cândva, în 1927, cu prilejul vizitei lui Kulmann, pe când se ținea congresul A.S.C.R.-ului de la Căldărușani și pe când nu se despărțise încă de soție. O fotografie îl înfățișează în halat și papuci, în fața acestei case, având aerul unui călugăr benedictin.

⁴ Jalea și mărirea presei economice, în “Prezentul” din 1 februarie 1931 (sau '37).

La Datoria Publică

Altă dată, prin vara anului 1937, pe când eram nou venit la Datoria Publică și giram încă și Direcția Vănilor, a venit la mine, în Calea Victoriei, la primul etaj al clădirii, deasupra cafenelei Corso, să intervină în favoarea d-lui Mirto, al cărui yaht, nou cumpărat din streinătate, "Dryada", îl prinsesem tocmai, din întâmplare, pe când mă plimbam la Eforie, pe faleză, făcând contrabandă de alcool.

Întâmplarea - abil exploatată de presa opoziționistă - produsese scandal, din cauza poziției sociale a învinutului și ținuse oarecare vreme actualitatea cronice politice.

Nae Ionescu era prieten cu el și venea să încerce puntea, îmi scrisese că vine (E singura scrisoare pe care o am de la el.) și-l așteptam.

I-am răspuns că nu pot face nimic; dar că nu cred că are de ce să se teamă, deoarece împrejurarea mă va costa pe mine locul de director de la Vămi.

Ministrul Cancicov, foarte gentil cu mine, de altfel - după cum a dovedit-o și cu prilejul plebiscitului pentru noua Constituție, unde votul meu negativ nu m-a costat totuși cariera, numai datorită lui dar dornic să scape de mine de la Vămi, unde făcusem "încurcătura" care-i crea dificultăți - deși nu le lăsa să se vadă îmi oferise să aleg între Vămi și Datoria Publică, unde tocmai se produsese oarecare neglijențe și un furt în stil americanesc, de titluri din depozitul, rău păzit, al Direcției. Am înțeles numaidecât intenția și am trecut în noul post, după ce, pentru a acoperi aparențele, mă lăsase două luni să le girez pe amândouă.

Cu un om atât de dibaci, care îi era prieten, i-am spus lui Nae Ionescu că - oricare mi-ar fi atitudinea - n-are de ce să se teamă pentru prietenul său. Nu știu dacă a plecat mulțumit, dar știu că nu m-am înșelat!

La Congresul profesorilor de filosofie

Un an mai târziu, l-am revăzut la Congresul profesorilor de filosofie. Foarte aplaudat și primit cu multă căldură. M-a impresionat faptul că avea mâinile bandajate. Amândouă. O boală de rinichi, pe care o ducea de multă vreme, îi dase o eczemă rebelă. Părea puțin obosit. S-a bucurat mult, când ne-a văzut, pe Băncilă și pe mine, și ne-a poftit la ziar, unde l-am însoțit, dar unde n-am stat mult, nevoind să-l încurcăm, deoarece-l aștepta, ca totdeauna, lume multă.

Conferințe despre naționalism

Altă dată, l-am zărit la o conferință, în Sala Dalles, pe care-o făcea despre Națiune și naționalism. N-am putut ajunge până la el, conferențiarul fiind răpit, în aclamații, de mulțime.

Proiecte de publicații

Prin 1938, în timp ce Nae Ionescu era în lagăr, și legea Călinescu îi amenința poziția universitară, d-na Popovici-Lupa și Titu Devechi au venit la mine să mă roage, din partea lui, să-i fac un memoriu de activitate. Am adăugat, la memoriul ce-i făcusem în 1931, lucrările publicate în "Predania" de Racoveanu și, pentru cazul că n-ar fi ajuns, am luat contact cu profesorul Onicescu, care i-a obținut încuviințarea să-i tipărim *Istoria logicei*, editată litografic de Amzăr, în 1931.

Îleșind însă din lagăr, între timp, nu a mai dat urmare proiectului.

La o masă

Tot în această vreme am luat masa cu el, seara, de trei ori, împreună cu redacția "Cuvântului"; o dată la Luzana, în grădină, a doua oară la Grădina Botanică, a treia oară, în cerc mai restrâns, la Coșna.

De cele vorbite la aceste mese, cu lume multă, la care am stat departe de el, nu-mi mai aduc aminte-n amănunt. Știu numai că Nae Ionescu făcea aceleași minunate analize ale situațiilor politice; noi îi puneam întrebări despre diferitele lucruri ale lui, care ne interesau; țeseam împreună amintiri, bârfeam pe unii și ne aminteam cu plăcere de alții.

Îmi amintesc de hazul pe care, la ultima din mese, îl făcea Profesorul de povestea pe care i-o istorisise, cu Stelian Mateescu și cu profesorul Guști, căruia îi plăcea mult bibliografia. Pe vremea aceea, era la Hipodrom un cal de curse vestit: "Badacioni", și Stelian Mateescu pariase cu Paul Sterian și cu mine că i-l va trece lui Guști, în lucrarea pe care avea s-o susție la el, ca pe o mare autoritate filosofică în acea chestiune. Și s-a ținut de cuvânt, cu deosebire că "marea autoritate" n-a fost citată izolat, ci numai "*transeundo et in cumulo*". Totuși, profesorul Guști nu a reușit s-o observe.

Tot atunci mi-a povestit Nae, întâia oară, chestia cu examenul de capacitate, pe care am povestit-o mai înainte.

Conflictul cu patriarhul Miron

În această fază culminează lupta sa de totdeauna cu patriarhul Miron, în acțiunea căruia vedea întruchiparea duhului nepotrivit al vremurilor celor noi, care lupta să ia în stăpânire biserica românească.

Patriarhul Miron a fost unul din adversarii principali ai lui Nae Ionescu. Nepriceperea lui teologală, spiritul lui laicizant, ardelenesc, care-l făcea să prețuiască mai mult doctoratul ce avea în filosofie, decât misiunea lui ierarhică, spiritul lui lumeț, necălugăresc, atitudinile lui cezaro-crăiești și confuziile care-l duceau să amestece puterile și să ia sub patronajul bisericii misiuni pământești compromise și compromițătoare (atât ca regent, cât și, mai târziu, ca prim-ministru) l-au dus adeseori în țința atacurilor lui Nae Ionescu, care, cu asprimea lui obișnuită, nu a cruțat nici un mijloc de a-l lovi.

Dârzenia și continuitatea cu care Nae Ionescu a atacat pe patriarh cât timp a ținut condeii în mână își

află explicația nu în faptul că ar fi râvnit el însuși la o atare demnitate (deși ipoteza aceasta nu este cu totul de înlăturat, cu toate că Profesorul era om însurat... Dar poate tocmai de aceea!), laicizantă și protestantizantă a șefului bisericii românești, ca o intruziune a universului și valorilor epocii moderne, pe care o detesta în miezul trăirii spirituale a bisericii, în comunitatea căreia el vedea tocmai lucrul care trebuia să ne mântuie de răul veacului acestuia.

Nu este, deci, de mirare că, la rândul său, patriarhul Miron i-a răspuns cu vârf și îndesat, lăsând și mărturie în efigie a răzbunărilor sale.

Fresca din tinda Patriarhiei

Astfel, punând patriarhul Miron să se zugrăvească din nou Biserica Sfintei Patriarhii și, cedând ispitei obișnuite în Renașterea italiană - potrivit căreia un Tizian se zugrăvea pe sine, în nunta de la Cana, la masă, printre nuntași, în vreme ce dușmanii lui erau închipuiți ștergând vasele, pe de lături -, patriarhul Miron a pus de i s-a zugrăvit, în dreapta, chipul deasupra stranelor domnești, sub trăsăturile Sfântului Mare Mucenic Miron, și chipurile părinților săi, în stânga, sub trăsătura Sfinților Mari împărați Constantin și Elena.

(În "Cuvântul", din acea vreme, Racoveanu a scris chiar un articol în această privință, atacându-l pentru asta.)

Pe zidul din afară al bisericii, lângă ușa de intrare, din tindă, acolo unde e zugrăvită Judecata de apoi, cu Raiul în stânga ușii și cu focul Gheenei în dreapta ei, un Diavol mare, negru, așezat vizibil în centrul de greutate al compoziției, în picioare, cu aripile desfăcute, atrage prostimea și tineretul la pierzanie, îndrumând-o spre focul de veci.

Sub trăsăturile luciferice ale duhului întunecat, într-o zi în care mă aflam, ca subsecretar de stat, la o defilare în urma unui *Te-Deum*, am tresărit, recunoscând - fără puțință de înșelare - chipul zugrăvit al profesorului Nae Ionescu.

Nu-i lipsește nici privirea ageră și chinuită, nici fruntea lată în margini, pe care nu izbutesc s-o acopere coarneau late; nu lipsesc nici sprâncenele stufoase, nici forma specifică a bărbiei și nici nasul cel cu trei cocoașe, caracteristic oamenilor din Renaștere, de care Profesorul vorbea deseori, când încerca să-și situeze înfățișarea fizică într-o anumită epocă!

IV. LEGĂTURILE CU GARDA DE FIER

Vin acum la o problemă delicată, privind lămurirea legăturilor dintre Nae Ionescu și Garda de Fier.

Renumele a făcut, într-adevăr, din Nae Ionescu, în ultima perioadă a vieții lui, unul din principalii protagoniști ai mișcării politice cunoscute sub numele Gărzii de Fier și, mai târziu, ca Mișcare Legionară.

Interesul întrebării

Figura lui n-ar avea, deci, întregul relief, dacă nu am încerca să lămurim și această parte a existenței lui.

Știu că și aci, ca în toate privințele în care Nae Ionescu a fost un catalizator și a precipitat antipatii și simpatii, orice ai spune riscă să nu se potrivească cu ceea ce crede unul sau altul. Fără a pretinde, deci, să lămuresc pe deplin, un aspect pentru care îmi lipsesc multe elemente, voi încerca, cel puțin, să-l deslușesc după ce știu.

Nu am, despre legăturile lui cu mișcarea gardistă, decât foarte puține amintiri directe, deoarece, în această epocă, l-am văzut puțin; am totuși unele indicii suficiente, cel puțin pentru a formula problemele care se pun în legătură cu această întrebare.

S-a convertit Nae Ionescu?

Urmașii lui la redacția "Cuvântului", condus, după moartea lui, de mediocrul P. P. Panaitescu, au lăsat să se acrediteze - chiar în ziarul său - ideea unei "conversiuni" a lui Nae Ionescu la gardism. După ei, Nae Ionescu, eternul pelerin, ajuns în contact cu mișcarea legionară, s-ar fi fixat și înregimentat definitiv în cadrul ei.

Lucrul acesta a fost prezentat, printre gardiști, în forme foarte deosebite, unele chiar amuzante în simplificarea lor excesivă.

O imagine din Epinal

Astfel, în toamna anului 1940, în vremea în care Mișcarea Legionară era la putere, am fost invitat să asist - ca unul ce eram cunoscut a fi fost dintre elevii săi -, fără nici o obligație din parte-mi, la o ședință de întemeiere a Familiei legionare "Nae Ionescu". "Familia" era, în cadrul legiunii, un grup de cuiburi cu vocație comună.

În această ședință mi-a fost dat să aud cum un copilandru exaltat - care-mi fusese cândva elev la seminarul de etică -, după ce a înfățișat lumea ca o luptă între îngerii întunericii și-ai luminei, n-a șovăit să răstălmăcească o butadă a lui Petre Țuțea și să vorbească grav de "frivolitatea" lui Nae Ionescu, frivolitate la care acesta ar fi renunțat prin convertire! Vorbea de această frivolitate ca și cum ar fi fost vorba de frivolitatea orișicui! Și ea îl asemena, după vorbitor, cu nu mai știu care sublocotenent terorist, căzut în floarea vârstei victima urzelilor sale, sublocotent care - zicea tot vorbitorul - fusese și el "frivol înainte de marea lui jertfă, "la fel cu Nae Ionescu"!

Acest chip de a vorbi de Nae Ionescu mi se pare cu totul caricatural.

Că Nae Ionescu a avut legături cu Garda de Fier, că a fost îndrumător direct al unora dintre gardiști, în unele din faptele lor în cadrul Mișcării, ca și în afara ei (vorbesc de Ion Moța, de Vasile Marin, de Alexandru Constant și de Mircea Eliade); că pe alții i-a îndrumat spre scopuri de care Mișcarea s-a lepădat apoi oficial, nu însă fără ca pe urmă să-i preamărească (vorbesc de ucigătorii lui Duca); că a fost închis în lagăr împreună cu ei, suspendat din învățământ, urmărit, ca îndrumător politic și spiritual al lor, fără să se lepede de ei - nu încape îndoială.

Care va fi fost însă natura adevăratelor sale legături cu acești oameni, de care se deosebea fundamental, cred că este o problemă mult mai complicată.

Pentru a arunca oarecare lumină asupra ei, se cer lămurite împrejurările în care s-au stabilit primele contacte între Nae Ionescu și Garda de Fier și sensul în care s-au dezvoltat ulterior aceste contacte.

Structura Mișcării

În mișcarea Gărzii de Fier au venit să fuzioneze, cu timpul, mai mult sau mai puțin trainic, cel puțin trei straturi diferite: grupul mic al conducătorilor de la-nceput, provenit din extrema dreaptă a

mișcării studențești; apoi, grupul mai mare al micii burghezii, încercate de concurența ovreiească; și-n sfârșit, grupul și mai larg al muncitorimii, atrasă de tendințele sociale de stânga ale mișcării. Acestor trei grupuri le-ar mai trebui adăugat și grupul răzleț al aristocraților și intelectualilor, nemulțumiți de poziția lor în societate, căutători ai unei noi așezări a lor în cadrul națiunii.

Fiecare din aceste grupuri și-a păstrat fizionomia lui morală particulară și obiectivele proprii, în Mișcare, scoțând-o pe nesimțite din făgașul ei inițial și îndemnând-o, cu sau fără voia conducătorilor ei, spre orientări pe care aceștia nu le bănuiau, la-nceput.

Grupul întemeitorilor

Primul grup, antisemit din convingere și sentiment, provenea din mișcarea cuzistă. Era format, mai ales, din tineri moldoveni și câțiva ardeleni înrudiți cu ei. Era grupul romantic, nutrit de ideile vechiului naționalism de la 1910, format într-o ideologie idealistă și în disciplină militară. Voluntari ai celui alt război, elevi ai Mănăstirii de la Deal, idealizând viața eroică a domnitorilor luptători și a haiducilor de odinioară, trăind în Moldova, în contact intuitiv cu ostilitatea ovreiească compactă și agresivă, pe care numai cei care au copilarit acolo au putut-o cunoaște direct, în tot ceea ce avea ostil aspirațiilor românești, la o vârstă când sensibilitatea creează cutele și categoriile fundamentale ale ființei interioare - ei cristalizaseră suferințele oarecum eminesciane, adică în dublul resentiment al streinilor și al Românilor înstreinați, al "Românilor de baltă".

Reacționari în fond, porniți dintre țărani sau din mica burghezie, asistând la destrămarea sufletului românesc în fața invaziei civilizației apusene, băieții aceștia își juraseră, pe băncile facultății, să reziste ispitei occidentalizante și să-și facă din valorile fundamentale ale lumii românești arhaice, criteriu de judecată și de trai. Îmbrăcau port țărănesc, manifestau pe străzi împotriva streinilor, se adunau să colinde împreună, cântând, prin sate și prin păduri, visau la arcașii Dacilor, ori la ai lui Ștefan și, la nunți apăreau, câteodată, prin sate, cu alai, călări pe cai albi, în ochii mirați ai mulțimii, care nu știa ce să creadă, dar care-i privea cu simpatie, manifestând pentru profesorul Cuza. Adversarii îi făceau analfabeți.

Violențele de stradă îi aduseseră în vecinicul conflict, odinioară caragialesc, cu poliția, care, la Iași, fiind însă în slujba ovreilor și a politicienilor robiți lor, provocase pe străzi, cu ei, conflicte grave. O palmă aplicată de prefectul poliției celui ce părea să fie șeful Mișcării, dezlănțuise, ca în ciclurile tragediilor grecești, o succesiune de năpaste. Un foc de revolver doborâse pe prefect; dar cel ce trăsesese fusese achitat de jurații din Severin, unde se strămutase procesul de teama reacțiilor opiniei publice moldovenești. Resentimentul devenea public! O trădare a unui partizan, sancționată cu alt foc de revolver, tot după regula haiducilor, de un alt șef, trezise însă aprehensiunile opiniei publice ardeleni. Revolverul nu era bine văzut în perioada aceea de dulce huzur al claselor posedante. La București, tulburările studențești au ținut tot anul școlar 1922-1923. Atitudinea studenților era împărțită. (Nae Ionescu, el, a refuzat să facă curs în timpul grevei studențești, fără a da alte explicații.)

Grupul acesta a crescut în organizațiile studențești pe care le-a cucerit, treptat, din 1923-1924, formând un nucleu activ, care, mai târziu, s-a rupt în două. De-o parte, s-au strâns "cuziștii", care au alcătuit așa-zisa "generație de la 1922", hotărâtă să facă politică de compromis alături de Octavian Goga. De alta, au rămas "gardistii", minoritate omogenă și compactă, hotărâtă să facă politică de "puri", oricât de mici le-ar fi fost sortii de izbândă. Ideologia lor se adâncea. În istoria contemporană a României, rolul lor va fi fost asemănător cu acela al "coastelor de fier" ale lui Cromwell ori cu al iacobinilor din Revoluția Franceză.

E ciudat de urmărit etica specială a acestor grupuri studențești naționaliste. Etica lor, normal, ar fi trebuit să fie aceea a studentului român obișnuit, al cărui prototip e acel "Sile Constantinescu", băiatul sărac, scos prin carte din ale sale, de mania culturalizantă a doctorului Angelescu - adevăratul autor al climatului moral în care se va dezvolta Garda de Fier -, crescut fără șapte ani de acasă, smuls din mediul său familial și ajuns să-și disprețuiască părinții care s-au jertfit să-l facă om, adolescentul care nu are nimic sfânt, care nu mai crede-n nimic și nu mai respectă pe nimeni și, care, aruncat în calea tuturor ispitelor, fără putința de a și le-implini, crede că totul i se cuvine, și e gata de orice! Întemeiată pe același fond, etica lor luase însă o orientare contrară. În jurământul lor de credință către Mișcare, ei aflau nu numai o nădejde de a participa și ei la viață, dar și o putere lăuntrică de rezistență la ispitele din jur, care le dădea liniște și teme!

Dacă n-aveau ce mânca, ei nu se văitau și nu furau, ci prefăceau lipsa lor în "post negru", închipuindu-și că postesc pentru idealul lor. Dacă greșeau, se supuneau la mortificări stranii. Un

entuziasm special, un fel de fanatism, amestec ciudat de iubire și de ură, cuprinsese acest tineret, ce se credea luat sub aripă de Arhangheli.

Acestei mistici i se datoresc, cred, actele de eroism, câteodată cugetat, câteodată necugetat, pe care le-au făcut unii dintr-înșii: plecarea lor la luptă "pentru cruce", sau pentru judecată dumnezeiască, ori hotărârea de a se jertfi pentru ce li se părea că este idealul! Dar tot acestei mistici se datoresc și actele de cruzime, de răzbunare intransigentă, de ciopârțire a adversarilor cu toporul, care au înfiorat societatea românească, și care au dezlănțuit apoi, prin prostia conducătorilor politici ai țării, neînțelegători cumpliti ai cazului, represalii în același stil, represalii care n-au făcut decât să-nvenineze răul.

Prin acești tineri, societatea românească ajunsese să fie abătută de la efortul ei constructiv, printr-o adevărată psihoză, ispititoare în începuturile ei idealiste, dar spăimântătoare în consecințele ei ulterioare, tenebroase și polițienești.

Mica burghezie

La acest grup, au venit să se adauge, cu vremea, elementele micii burghezii, care suferea, cum am mai spus, concurența cruntă a ovreilor în viața ei profesională, economică ori liber-profesionistă.

Această pătură era deosebită de cea dintâi. Formată din mici negustori, meseriași, funcționari, avocați, medici, ingineri etc., ea urmărea un scop deosebit de acela al promotorilor mișcării. Dar se întâlnea cu ei, în obiectivele imediate ale luptei.

Ceea ce urmărea ea, în primul rând, era înlăturarea concurenților ovrei, cucerirea, pe cale politică, a unor poziții sociale avantajoase asupra acestora și - la nevoie - și asupra păturii sociale românești predominante, lesne de asimilat, în focul luptei, cu "vânduții la ovrei", și mai lesne de lovit, în toiul încăierării, așa, ca din întâmplare, sau în treacăt!

Pătura aceasta a adăugat un radicalism realist, idealismului radical al primei pături, și i-a dat contact cu categoria socială cea mai dinamică, cea mai amorfă, dar și cea mai plastică a societății românești: mahalaua. Ar fi interesant de urmărit eforturile făcute de sâmburele inițial al Mișcării ca să disciplineze această nouă pătură și s-o aducă la scopurile și la viziunea ei, printr-o tehnică politică ce semăna mai mult cu o asceză, decât cu un program de partid; dar tot atât de interesant ar fi de văzut și felul în care conducătorii Mișcării au fost atrași, pe nesimțite, în dialectica proprie a noii pături, prin contactul permanent cu realitatea exigențelor acesteia.

Muncitorii

Al treilea grup adăugat mișcării era grupul muncitoresc, în care Garda de Fier pătrunsese mai ales în ultima vreme. Acest grup avea ca ideologie și tendințe pe acelea cunoscute, ale proletariatului de pretutindeni. Garda venise mai întâi în contact cu el, combătându-l, primele ei manifestări, în acest mediu, având un caracter net anticomunist. Treptat însă, eforturile făcute împotriva comunismului, pe propriul lui teren, făcuse Garda să se apropie de acest mediu. Organizații speciale de "noyautage" se creaseră, în care Mișcarea căuta să aducă ceva din duhul ei printre muncitori; dar, repede, în virtutea dialecticei care face ca orice mișcare să fie ce sunt virtualitățile ei, ci nu ce urmărește voința șefilor, mișcarea muncitorească legionară fusese depășită de spiritul de acțiune caracteristic sfaturilor muncitorești și de mentalitatea lor specific revoluționară. Acțiunea ei alunecase primejdios, spre satisfacția unora din conducători și spre îngrijorarea altora.

E curios de constatat că, la țară - cu puține excepții - în afară de județele de la munte și mai ales moldovenesti, Mișcarea nu a putut atrage decât pătura țăranilor codași, fără rosturi în sat, ori avere, ale căror veleități sociale nivelatoare pătrunseseră în acțiunea ei, în chipul lozincei ce începuse să se răspândească amenințător, în sensul unei noi reforme agrare, cristalizată în expresia "omul și pogonul".

Intelectualii

La aceste trei grupuri ar fi de adăugat un al patrulea grup. Acela al elitelor intelectuale și sociale neașezate, atrase de perspectivele politice ale unei ascensiuni sau restaurări rezezi.

Feciori de neamuri mari, care, prin sărăcirea neamurilor lor, în urma intrării societății românești în faza burgheză, își pierduseră însemnătatea socială și funcțiile corespunzătoare trecutului lor, aspirau să redobândească, prin Mișcare, un rost social care, pentru unii, mergea până la restaurarea domniilor pământene. La fel, băieți de talent, dar fără părinți influenți, sperau să ocolească, prin

Mișcare, stagiile cerute spre a răzbi, în organizațiile locale ale partidelor istorice. Și, tot așa, industriași, profesioniști liberi, profesori, aventurieri chiar, toți cei ce se socoteau nedreptățiți de unii sau de alții în organizația existentă a societății - și, printre ei, toată partea dinamică a "generației tinere", care nu ocupase încă posturi -, priveau spre Mișcare ca spre o matcă firească a eforturilor lor de a ajunge.

Pe aceștia, Mișcarea îi accepta ca simpatizanți, dar, temându-se de oportunismul lor, le pune stagii lungi și le cerea dovezi grele de credință, a căror împlinire crea, cu timpul, între ei și Mișcare, o comunitate de eforturi și de amintiri care-i încheaga împreună. Legătura devenea indisolubilă, în clipa în care prigoana, fără discernământ, a stăpânirii îi solidariza unii cu alții, pe viață și pe moarte, în îndurarea înțemnițărilor, schingiuirilor și silnicilor de tot felul, la care erau supuși.

Ambianța Mișcării

Aceasta era situația lăuntrică a Mișcării. Care era ambianța ei? Ea poate fi caracterizată prin eforturile făcute de cei din afară, spre a profita de ea.

Influențele externe

Au încercat să profite de Mișcare atât partidele politice lăuntrice, cât și puterile din afară.

Germanii

Cei dintâi care au încercat să-i folosească au fost germanii, al căror contact cu Mișcarea a fost permanent și puternic. Nu numai pentru afinități ideologice. Dar pentru că tendințele celui de al III-lea Reich aveau nevoie de un pivot în țară pentru politica lor de pregătire a războiului. (Lucru acesta e cunoscut la noi din secolul al XV-lea!)

Legăturile germanilor cu Garda au mers crescând, până în 1938, în clipa în care Codreanu a făcut declarațiile sale cunoscute de politică externă, prin care semnala ca principal obiectiv al politicii externe românești lupta anticomunistă și declara că, a doua zi după luarea puterii, Garda de Fier va trece România în tabăra puterilor Axei.

De atunci, legăturile Gărzii de Fier cu nemții au fost directe și continue. Nemții au primit pe gardiști la ei, pentru formarea spirituală. Le-au dat directive de luptă conforme cu interesul lor, mergând până la uneltiri directe, le-au procurat situații, atunci când - din cauza sentimentelor lor - organizația oficială a statului nu-i primea decât cu rezerve; în sfârșit, i-a primit în Germania în refugiu, atunci când conflictul avut cu organizația de stat oficială i-a silit să se expatrieze.

Și nu mai e astăzi, pentru nimeni, un mister că răsturnarea regelui Carol s-a organizat la Legația Germană! - după ce acesta încercase să se apropie de nemți, în care scop și făcuse o vizită la Führer (vizită în urma căreia se simțise însă autorizat să suprima pe Corneliu Codreanu, fapt care trezise din nou suspiciunea acestora contra lui), în fapt, Regele a abdicat după ce, prin pierderea teritoriilor pe care făgăduise că le va apăra - provocată tot de germani își pierduse tot prestigiul intern și rațiunea de a se mai impune țării și poate chiar și dorința de a domni - în fața unei manifestații de stradă pusă la cale în Piața Palatului, de 300 de oameni, ai agentului german Konradi.

Rușii

Au încercat - se pare - să profite și rușii de Garda de Fier mai târziu, în 1940, când Mișcarea, ajunsă la putere, a pătruns în masele muncitorești. Rușii nu s-au sfiit, atunci, să dea cuvânt de ordine agenților lor să pătrundă în Mișcare, cu scopul vădit de a o abate pe panta tulburărilor, care nu puteau decât să le fie de folos, în măsura în care slăbeau ordinea internă. De aceea, zice-se, 100.000 cămăși verzi s-au trimis de la Moscova pentru muncitorimea legionară; iar șeful mișcării muncitorești legionare, iarăși, se zice că s-ar fi refugiat la Moscova, după eșecul acțiunii sale, ceea ce, însă, pare dubios.

Influențele interne. Politicienii

Pe plan intern, de această Mișcare au căutat să profite, spre a-și realiza scopurile lor, streine ei, mai întâi guvernele de dreapta moderată (Vaida, Argetoianu, Inculeț), care au căutat s-o folosească împotriva comunismului, în sectoarele de expansiune ale acestuia.

Depozițiile martorilor în procesul asasinării lui Ion G. Duca au dat la iveală legăturile strânse ale unora din șefii Gărzii de Fier cu Siguranța Generală, legături pe care mărturiile făcute în procesele de mai târziu le-au confirmat.

Industriașii

Tot de ei, au căutat să profite unii mari industriași, fie în scopuri similare, fie spre a-și crea puteri pe care să le manevreze împotriva guvernelor pentru a-și plasa comenzi: cazul Malaxa, de pildă, cu ai cărui bani se zice că s-a făcut prima echipare tehnică a Mișcării și în a cărui uzină s-au exersat la tir echipele al căror prim atac s-a dezlănțuit, în ziua rebeliunii, împotriva directorului general al C. F. R., care refuzase să-i accepte comenzile.

Se povestește că, în timpul rebeliunii din 1941, din casa inginerului Bușilă, soldații trăgeau în rebelii retransați peste drum, în casa Malaxa, încurajați, pentru motive lesne de-nțeles, de concurentul de atunci al întreprinderilor metalurgice din bariera Vergului.

Că patronii finanțatori s-au înșelat în această direcție, deoarece, odată ajunsă la putere, Mișcarea Legionară a inaugurat un regim de exproprieri de fapt și ocupații de uzine, care aminteau întâmplările petrecute-n Franța în vremea Frontului Popular, e altă chestiune, care explică, poate, aderarea, în fundul cugetului, a industriașilor, la regimul militar care a urmat lichidării guvernării legionare. Fapt e că unii industriași au încercat să folosească Mișcarea pentru ei, dar că rezultatele le-au depășit așteptările.

Au încercat să profite de Mișcare, de asemeni, liberalii și gogiștii, spre a lovi în țărâniști. Și nu e o simplă întâmplare că omul la care Regele s-a oprit, la sfârșit, spre a o lovi provenea din vechile cadre țărâniște.

Regele

A mai încercat să profite de Mișcare Regele însuși, folosind-o, spre a-și redobândi libertatea de acțiune față de Nicolae Titulescu și de bancherii streini, care-i impuseseră guvernul Duca, peste voie, după eșecul guvernului de tehnicieni. Asmuțirea Mișcării gardiste împotriva lui Titulescu și a lui Duca găsea, de altfel, în tendințele ei proprii, o aplecare destul de mare către o asemenea politică, spre a nu fi nevoie decât de o ușoară, dar persistentă, sugestie, pentru ca resentimentele să răbufnească în acte. Această asmuțire s-a făcut, fără îndoială, din inițiativă regală, ori direct, ori din apropierea ei. Se cunosc răfuielile care au dus la ruptura dintre Codreanu și Stelescu, întemeiate tocmai pe învinuirile - până la ce punct juste, e greu de spus - ale celui din urmă, că cel dintâi s-ar fi lăsat ascuns, după uciderea lui Duca, de camarilă, căreia acest omor i-ar fi făcut, în fond, jocul. În ce măsură gardiștii au lucrat din impuls propriu și în ce măsură au primit indicațiuni, e greu de spus categoric. Că, în fapt, au servit interesele Regelui, îngăduind acestuia să suprima pe incomodul Ion G. Duca, înfățișat ca agentul intereselor streine, spre a aduce, în locul lui, pe Gh. Tătărescu - *homme regius* -, nu ncape îndoială.

Regele săvârșea astfel, și în tabăra liberală, ruptura făcută mai înainte la averescani și la maniști, unde desfăcuse, de asemeni, pe oamenii săi: Goga, Iulian, Călinescu, și-i opusese, în disidențe încurajate de perspectiva puterii, șefilor oficiali ai partidelor istorice. La liberali, operația nu reușise până atunci, din pricina încăpățânării cu care, primul rupt, încă din clipa întoarcerii Regelui, Gheorghe Brătianu, refuzase totuși să-i accepte condițiile. Fapt este că, în chip greu de justificat, Tătărescu a avut, față de Gardă, o atitudine de toleranță relativă care îl făcuse chiar, la un moment dat, suspect în ochii franco-englezilor.

În această conjunctură situez eu cel dintâi contact al lui Nae Ionescu cu Garda de Fier. Nae Ionescu era, în acel moment, un protagonist al culorilor regale, pe care, nu fără ciudă, le vedea apropiindu-se de liberali. Și, din acest unghi se plasează campania lui de amenințări contra lui Duca, pe atunci șeful guvernului, care a culminat cu articolul profetic: Asasinarea lui Barbu Catargiu, un fel de îndemn, abia învăluit, la uciderea prim-ministrului. Consider că atmosfera morală a acelei campanii de presă a constituit primul mobil în sufletul celor care au săvârșit atentatul de la 29 decembrie [1933]; și carența totală a Siguranței Statului (pe atunci în mâinile personale ale Regelui) spre a-l împiedeca, cu toate avertismentele (dovedită prin îndepărtarea ulterioară de la conducerea ei a generalului Stângaciu), este, dacă nu o dovadă sigură, cel puțin o gravă prezumție de complicitate. Mai ales în lumina scenelor ce se povestesc că s-ar fi petrecut, după aceea, la Palat, între Rege și Titulescu, care - venit din streinătate, dinadins - ar fi bătut acestuia cu pumnul în masă (unii zic că ar fi scuiat) și i-ar fi cerut, cu piese-n mână, îndepărtarea șefului Siguranței și a secretarului particular al Suveranului, învinuiți a fi fost amestecați direct în urzelile crimei.

Stilul celor petrecute mai târziu, când Regele nu s-a sfiit să practice și-mpotriva altora ceea ce-i reușise așa de bine împotriva lui Duca, la fel cu ura pe care, din acel moment, a dezlănțuit-o împotriva lui Titulescu confirmă faptele de mai sus. De această ură nu e streină, poate, nici îndepărtarea acestuia de la Externe, la primul prilej, nici îmbolnăvirea lui, după un dejun luat la o mare prietenă a Regelui, și nici campania de defăimare dusă mai târziu împotriva vieții lui intime, de care n-a rămas strein un nepot al lui, ajuns ulterior, drept recompensă, prin grația Regelui, ministru. Regele se lăsase, într-adevăr, sedus să practice o politică de urzeli asemănătoare împrejurărilor tenebroase ale Renașterii italiene. De pe atunci, Regele își pregătea dictatura personală, transformând arbitrajul politic ipotetic în putere economică efectivă, creându-și, în toate partidele, oamenii lui, din veleitarii nemulțumiți că nu-și aveau asigurată succesiunea la șefie, făcând din ei niște cai troieni, destinați ca, la ceasul hotărât, să spargă cadrele partidelor și să constituie, cu sprijinitorii lor, partidul lui, regal, unic - suprimând din viața politică pe cei ce stăteau împotriva-i!

Generalul

S-a folosit, în sfârșit, de Garda de Fier, după moartea lui Nae Ionescu, și generalul Antonescu, în momentul cuceririi puterii.

Mi-amintesc că, în ziua de 7 septembrie 1940, întâl- nindu-mă, în rapidul care venea de la Sinaia, cu Horia Stamatu și cu Grigore Manolescu și, discutând cu ei, în vagonul-restaurant, condițiile colaborării dintre General și Horia Sima, i-am întrebat hotărât: "Cine s-a supus, cui?" - Și mi-au răspuns: "Sima - Generalului!". I-am întrebat: "Sigur și fără rezerve?". Mi-au răspuns: "Da, desigur". Am insistat. "Mie, uite ce să-mi spuneți: dacă, vreodată, s-ar ivi între ei și General vreo divergență, se va adresa Sima, nemților, peste General, să-l dea deoparte?". Au devenit, atunci, șovăielnici: "De! Poate. De asta nu garantăm".

Am reținut împrejurarea, pentru că, din acel ceas, am fost sigur de ce va urma. Am povestit-o apoi lui Mircea Cancicov, în momentul în care, solicitat să intre în guvern alături de legionari, m-a chemat să-mi propună să fiu subsecretarul lui de stat. M-am sprijinit pe ea, pentru a-l refuza, arătându-i că nu cred că va putea face decât ce vrea Legiunea, fără a intra-n conflict cu ea, și a pune astfel pe General în dificultate.

În asemenea condiții, i-am spus eu, e mai bine să nu se amestece, mai ales că legionarii au programul lor; sau, dacă se amestecă, e totuși preferabil, pentru el, să-și ia un colaborator dintre ei. Ceea ce a și făcut. În ce mă privește, deși aveam mulți prieteni în Gardă și eram eu însumi om de dreapta și aveam oarecare simpatie pentru ei, mai ales la început; iar ei insistaseră mult pe lângă mine să vin la ei, în orice condiții; eu nu acceptasem, pentru că, pe de o parte, nu-mi plăcea terorismul, iar pe de alta, nu voiam să-mi alienez, cu nici un chip, judecata personală.

Se povestește, de altfel, o scenă petrecută între Horia Sima și Cancicov, cu același prilej. La întrevvedereea dintre ei, se zice că Sima i-ar fi spus brutal: "Și, mai ales, să nu ne înșeli, că mănânci... rahat", spus și mai trivial. Iar Cancicov i-ar fi răspuns: "Fii sigur, Domnule, că nu eu voi fi cel care-l va mânca". Și s-a ținut de vorbă. Fiindcă, de la lichidarea, de către Cancicov, a comisarilor de românizare, prin care mișcarea încerca să ia în mâini controlul vieții economice, datează începutul răzvrătirii lor împotriva Generalului! Din partea Generalului, hotărârea la ruptură pare că datează de la asasinatele lui Iorga și Madgearu, făcute, probabil, peste capul conducerii legionare, din sugestie germană.

Lichidarea comisarilor și a prefectilor anarhizanți a fost numai temeiul care a dat semnalul revoltei. În fond, aceste împrejurări n-au făcut decât să dea Generalului justificarea despărțirii de Mișcare, deoarece temeiurile ei mai adânci trebuiesc căutate în conjunctura politică a acelei vremi, când nemții voiau liniște în țară, se temeau de orice complicațiuni anarhizante, ori, care ar fi slăbit potențialul țării.

E curios că - cu toate cele ce a scris - generalul Antonescu a păstrat, pentru vremea colaborării lui cu Legiunea, o amintire, aș zice... duioasă, de părinte pe care l-au înșelat copiii! Nu exagerez. Dar, într-o ședință a Consiliului de Miniștri, adresându-se lui Titus Dragoș - pe atunci ministrul Românilor -, i-a spus ceva cam așa: "Dumitale nu ți-e îngăduit să mai greșești! Putea să greșească, la început, Corneliu Georgescu. Era atunci faza romantică a guvernării". Și, adresându-se apoi tuturor: "Dumneavoastră n-aveți dreptul s-o mai faceți!"... De altfel, pe noii lui colaboratori, de după 27 ianuarie 1941 Generalul i-a tratat întotdeauna cu oarecare dispreț. Veneau, vezi, din altă lume!

Mă ocup de aceste împrejurări, care au urmat morții lui Nae Ionescu, pentru că nu sunt streine de influența lui. Deosebirea dintre conducerea statului și a Mișcării Legionare, făcută în acea vreme, amintește prea mult deosebirea pe care o ceruse Nae Ionescu, în conducerea politicii partidului de

mase la putere, pentru a nu-mi închipui că cei care au adoptat-o n-au fost înrâuriți postum de ideile lui. (Deci, amărăciunea că gânditorul politic nu-i ascultat niciodată de politician, de care se plângea Nae Ionescu, în prefața lui la traducerea lui Machiavelli, nu e cu totul exactă, cel puțin în cazul urmașilor lui Codreanu față de el însuși.)

Numai că, deosebirea dintre șeful guvernului și [cel] al partidului presupunea, în concepția naeionesciană, controlul permanent al partidului - înțeles ca organ de contact cu țara și ca organ de control al aparatului administrativ de execuție, substituit parlamentului - asupra guvernului. Numai astfel s-ar fi putut evita, după el, transformarea dictaturii de partid în dictatură personală. Pe când, în soluția adoptată în toamna lui 1940, predomina, dimpotrivă, ideea bonapartistă a generalului Antonescu, convingerea lui că el este omul providențial, exponentul așteptărilor mulțimii, care găsea, în caracterul, în trecutul și capacitatea lui, temeiul vindecării rănilor suferite de România în ultima vreme, prin netrebnicia altora.

Colaborarea cu Garda de Fier apăruse necesară Generalului - desigur - atât timp cât regimul cel nou avea nevoie de o mitologie populară, pe care el n-o avea încă. Ea îi devenea însă dăunătoare, din moment ce, prin politica ei de iritare internă: economică, creată de comisari economici, și spirituală, creată de nesiguranța vieții și a averii oamenilor, provocată de răzbunările interne, Mișcarea Legionară se compromitea în ochii opiniei publice!

Se zice că evenimentele care au precedat împrejurările din ianuarie [1941], ducerea Generalului la Hitler, spre a-i obține sprijinul pentru lichidarea Mișcării, apoi lichidarea ei forțată, au fost provocate, înăuntru, de intervenția unui grup de generali, care, impresionați de asasinarea lui Iorga, ar fi declarat generalului Antonescu că, în asemenea condițiuni, nu-l mai urmează. Ea a fost provocată, extern, probabil de nevoia de liniște și siguranță launtrică, inerentă pregătirii de război, a germanilor, în Răsărit.

Cum, alături de mitul legionar, Generalul se sprijinea pe forța armatei, și cum, în conjunctura externă de atunci, germanii aveau nevoie de liniște și ordine pentru ca țara să producă și poate, și în vederea războiului cu Rusia, a cărei perspectivă devenea tot mai amenințătoare - după agresiunea rusească din decembrie 1940, la gurile Dunării -, generalul Antonescu a putut trece nestingherit la lichidarea Mișcării, după ce aceasta a făcut greșala de a provoca revolta străzii. Din momentul, deci, în care perspectiva războiului din Răsărit, sau a redobândirii granițelor, permitea Generalului să-și creeze și să-ntreție un nou mit, personal, colaborarea lui cu Mișcarea nu mai era necesară.

Se vede, astfel, în ce fel, soluția naeionesciană a colaborării dintre șeful partidului de mase și șeful guvernului dat de acest partid, menită să-mpiedice dictatura personală, s-a rezolvat în 1941, într-un stil bonapartist și aparent antinaeionescian, în favoarea Generalului.

Primele contacte

Din cele ce am spus până acum, se vede că nu pe linia ideologiei gardiste, ci pe aceea a conjuncturii politice regale a luat Nae Ionescu primul contact politic cu Garda de Fier. E drept că ideologia lui Nae Ionescu îl predispucea pentru acest contact. Atitudinea lui fățiș antidemocratică, exprimată în articolele sale despre *Individualismul englez*, despre Descartes, părintele democrației moderne, precum și în conferința despre Sindicalism făceau din el - deși om de stânga în politica socială - un reacționar de extremă dreaptă în tehnica politică; deci, nu un "radical", cum, în chip cu totul greșit, l-au interpretat a fi unii. Își definise doctrina, de astfel, mai de mult, la o aniversare a "Gândirii", prin cei patru parametri: "realism, autohtonism, ortodoxie, monarhism". Atent, cum l-am văzut, la transformările nesimțite ale orientărilor lumii, antiliberal, pentru că i se părea că funcția esențială a liberalilor nu e să lase liberă dezvoltarea virtualităților, ci, din contra, să violeze cursul firesc al dezvoltării neamului, Nae Ionescu era la pândă celui care va izbuti să dea expresie așteptării lui de o revoluție, care nu trebuia să fie decât expresia realității românești de totdeauna. Un reacționar, la pândă vânturilor revoluției pe care o vedea venind!

Sperase că Maniu va fi cel ce trebuia să fie împlinitorul vremurilor. Dar Maniu îl înșelase și trădase revoluția ca- re-l adusese la putere, primind această putere din mâinile Camarilei liberale! Sperase în Iorga, dar, după un an de încercări, formula tehnicienilor se dovedise neeficace. Iorga constatase că nu e el și Regele fusese silit s-o părăsească. Sperase în Regele cel nou, dar acesta părea că alunecă spre liberali, admitând să suporte servituțile streinilor.

În această stare de relativă receptivitate, se întâlnise, pentru întâia oară, pe căile sale politice, cu mișcarea Gărzii de Fier.

Legăturile făcute în timpul procesului asasinării lui Duca, suferințele îndurate în comun, deși Nae Ionescu făcea totdeauna cauză aparte de ei, în acea vreme, și mai ales faptul că Regele, în acest timp, părea că se leagă tot mai mult de liberali și că-și găsisese omul său în Tătărescu, au adâncit colaborarea; mai ales că Nae Ionescu, teoreticianul, găsea nenumărate elemente în ambianța Gărzii, care să-l aplece către ea.

Legăturile esențiale

Până unde va fi mers Nae Ionescu în apropierea lui de Gardă? Se va fi contopit cu ea, sau va fi păstrat rezerve? Nu pot spune sigur acest lucru, cum n-am putut spune nici altele, privind starea lui din urmă.

S-a-ncadrat?

Pentru încadrarea lui definitivă în Garda de Fier stă faptul că l-am surprins o dată vorbind ori scriind despre Gardă și zicând: "noi". Dar numai o singură dată.

În același sens, ar sta și amintirile tovarășilor lui de luptă și de lagăr, alături de care și-a primit soarta fără să se lepede, al căror timp de-nchisoare îl organiza, luptând împotriva urâtului, dându-le lecții de italiană.

Ar sta și prețuirea lui - foarte mare, zice-se - pentru Ion Moța, care, înainte de a pleca în Spania, s-ar fi sfătuit cu el.

Și ar sta afirmația lui Eliade, că Nae Ionescu purta mereu asupra lui o fotografie a lui Codreanu, pe care însă, în ceasul morții, cei care au căutat-o, n-au găsit-o. Și au zis însă: "l-a ridicat-o Parchetul!".

Nu s-a-ncadrat

Împotriva [ipotezei] încadrării lui, cel puțin în primele timpuri, stau însă și semne de-ndoială.

Mai întâi, povestea care circula la Eforie, că, dându-i odată un ordin Corneliu Codreanu, la Carmen Sylva, Nae Ionescu i-ar fi răspuns că nu primește ordine de la nimeni. Poate fi poveste, desigur, aceasta, dar neverosimilă nu este! Încadrarea desăvârșită, cu rezonanțe etice, unei mișcări sociale, nu se potrivește stilului lui Nae Ionescu. Întrebarea dacă acesta își va fi păstrat independența de judecată, ori dacă s-a legat definitiv, rămâne deci discutabilă.

E, în acest sens, o dovadă de alt ordin, care poate servi de confirmare. Ghiță Racoveanu, care i-a fost totdeauna credincios, fără clintire, și care avea partidă legată cu gardiștii, de mult, nu s-a înscris, totuși oficial, în Mișcare, decât a doua zi după moartea lui Nae Ionescu. Întrebat fiind: de ce? a răspuns: "Eu nu vreau să fiu sperjur. Eu nu puteam să fiu decât alături de Profesor. Și dacă s-ar fi certat cu ei, și eu le-aș fi depus jurământ? Ce mă făceam?

Ortodoxie și politică

E însă și o obiecție mai adâncă, de principiu.

Să fi alunecat, aci, Nae Ionescu de la poziția lui religioasă a transcendenței asociale a creștinismului la mântuirea socială, prin politică? Să fi biruit, la el, filosofia politică asupra metafizicii religioase? Dacă lucrul ar fi adevărat, ne-am găsi în fața unei prefaceri sufletești atât de importante, încât nouă, celor pe care ne-a cucerit luptând împotriva veacului, ne-ar fi greu să-l mai regăsim! Și totuși, după atâta vreme de despărțire, l-am regăsit, în preajma morții, la aceleași vechi pasiuni ale începutului: Nicolae Cusanul, Bach, problema libertății și legăturile ei cu știința binelui și răului, Logica...

Întrebarea despre poziția ultimă a lui Nae Ionescu în problema celor două împărții este, deci, prea importantă, spre a nu-ncerca s-o formulez aci.

Istoria mai cunoaște un călugăr devenit politician. E acel Le Clerc du Tremblay, faimosul Pere Joseph, "eminența cenușie" a lui Richelieu, căruia Huxley i-a închinat cartea lui despre raporturile dintre politică și mistică. Firește, Huxley atacă problema cu prejudecățile obișnuite ale anglo-saxonului, pentru care nu există punte între cele două lumi.

Pentru el, alunecarea gentilomului francez de la lectura lui Varlaam și loasaf și de la practicile mistice ale lui Benedict din Cansfeld, la tenebroasele combinații diplomatice și polițienești ale Cardinalului de Lugon, este o cădere iremediabilă, o cădere fără leac.

Firește că, pentru catolicism și pentru apusean în genere - pentru care, între lucrarea din veac și cea de peste el, există parcă un fel de continuitate nesimțită - lucrurile ar putea sta altfel. Împărția lui

Dumnezeu se înfăptuiește, pentru el, treptat, extensiv, prin creșterea politică a lucrării bisericii în lume. Trădarea acestei împărății pentru cealaltă e, deci, o trădare în veac, o trădare iremediabilă.

Lucrurile nu sunt, desigur tot atât de simple în ortodoxie, unde, fără a se confunda, cele două împărății coexistă, în veac, într-o îmbinare stranie, având fiecare alt destin suprafiresc, dar împletit, de multe ori, cu un destin comun istoric! Hotar tăios între cele două împărății stă numai glasul trâmbiței apocalipsului.

În fond, nu e poate nevoie să mergem atât de departe. Răsăritul bizantin nu cunoaște oare pe un Psellos, care e, în același timp, istoric, mare-logofăt împărătesc și autor al unui vestit tratat de logică, a cărui copie apuseană, făcută de Petru Hispanul, a constituit abecedarul gândirii scolastice? Și atâți domni și împărați călugăriți, sau călugări chemați la îndeletniciri lumești? Ion Damaschianul, stâlpul dogmaticii ortodoxe, n-a fost oare, în veac, prepus la visterie?

Și, mai aproape de noi, istoria noastră românească nu cunoaște influența permanentă a sfaturilor duhovnicești asupra orientării politice? Dacă nu ne aducem aminte de Sihastrul Daniil, n-avem decât să citim pietrele de mormânt ale domnilor de la Argeș, sfaturile către Teodosie, atribuite lui Neagoe Basarab, ori, dacă vrem, chiar Alexandria.

Cele două stăpâniri

Hotărât lucru! Relațiile dintre împărăția lui Dumnezeu și stăpânirea veacului, dacă se deosebesc în Răsărit, tăios, și cu neputință de confundat, ca țintă; ele se-mbină, în chip straniu, în felul de a se purta al omului în fapt, în lume. Lumea de dincolo însoțește, cu o adiere de mireasmă duhovnicească, toată purtarea omului de aci. Ea dă, tuturor faptelor omenești și tuturor țelurilor ei, duioșia unor lucruri valoroase; dar, știindu-le sortite pierzării, ea le dă, în același timp, și perspectiva iremediabilă a zădărniciilor lor. Dar tot ea le aduce, de dincolo de zarea acestei zădărnicii, adierea de rai a unei neasemuite speranțe de restaurare metafizică! Ce altceva ne spune oare, de pildă, înșirarea, cu amănunte atât de pitoresc alese, spre a pune în relief valoarea militară și lumească a bătăliilor purtate împotriva păgânului, de Radu de la Afumați, precum și deplinătatea măririlor gustate de el în această lume, înscrise pe piatra lui mormântală de la Argeș?

“La Glubavi, la Ștefani pe Neajlov, la Clejani, la Ciocănești, la București, la Târgoviște, la Râul Argeșel, la Alimănești, pe Teleorman, la Grumazi, cel mai iute din toate răsboaiele, purtat cu șapte sângeacuri, la Nicopole, la Șiștov, sub Cetatea Poenarilor, la Gherghița, iar la București, la Slatina, iar la București, la Rucăr și în sfârșit la Dridih.

Și atunci m-au dăruit Dumnezeu cu stăpânirea și schiptrul tăriei și m-a încins cu caftan mohorât și cu cunună m-a încununat și cu cinstea bogăției și cu multă mărire de dar aducătoare și cu mulțimea oștilor fiind încunjurat și la mulți am întins mână de ajutor cu îndurare.”

Dar ce sunt toate astea față de conștiința desăvârșitei lor zădărnicii, cuprinsă în cuvintele ce urmează? “Și acum zac singur în acest mic mormânt...” Dar, ce e totuși și această zădărnicie, față de fiorul imens de nădejde metafizică ce străbate din finalul acestei inscripții, care implică nu numai prefacerea într-o vecinice a omului cu ale lui, ci și a lumii?

“Și acum zac singur în acest mic mormânt, așteptând glasul Arhanghelului, cea de pe urmă trâmbiță, învierea a toată lumea și a stihilor primenire.”

Nu, hotărât! Legăturile celor două lumi nu pot fi privite, la noi, decât judecând pe fiecare din ele în perspectiva celeilalte.

Nae Ionescu judecase prea ascutit problema, în conflictul său cu patriarhul Miron, spre a-mi putea închipui că a alunecat asupra ei, atunci când a trebuit s-o rezolve pentru dânsul.

Apropieri și diferențe

Că, în Garda de Fier, Nae Ionescu va fi găsit ideea națiunii înțeleasă ca o comunitate de destin, opusă atomismului aritmetizant al democrațiilor carteziene de care avea oroare, nu încapă îndoială. A spus-o deschis în conferința lui despre Națiune și naționalism, unde putem afla substanța ideilor lui în această chestiune.

Că Nae Ionescu frecventase pe Peguy, acest precursor socialismului național, în toate valorile lui esențiale, care fusese, în același timp, creștin, naționalist și socialist și care încercase o soluție sui-generis a problemei comunității spirituale, nu prea streină spiritului ortodoxiei - iarăși e adevărat.

Nae Ionescu era însă prea la curent cu teologia, ca să nu știe ceea ce s-a numit în literatura chestiunii “păcatul lui Dostoievski” - triumful Bestiei, care naște orice confuzie de planuri, în acest punct: confuzia comunității sociale de aci cu comunitatea spirituală absolută: națiunea cu biserica -, pentru a putea admite că soluția lui putea fi un totalitarism elementar ca acel al atâtor alții!

Conferința lui despre Națiune și naționalism și ultima convorbire cu el despre “național-socialismul german”, cu puțin înaintea morții, arată că, totuși, spre o asemenea contopire a Bisericii și Națiunii se-ndrepta gândirea lui.

Real, sau numai ca spre o limită? Aceasta este întrebarea și în ea stă sensul întreg al timpului și al împlinirii lui pentru gânditorul nostru.

În prefața pe care o dase cândva lui Mihail Sebastian, la cartea acestuia: De două mii de ani: “Iehuda patet”, discutând problema ovreiască, Nae Ionescu pusese problema clar, pe terenul religios și ontologic; dar o rezolvase politic.

Dar, justificarea politică a “căpitanului”, Nae Ionescu o făcea exclusiv pe temei religios, de sus, în chip biblic, pornind de la decepția lui față de Rege și de politica lui. Ea stă toată în cuvintele cărții lui Samoil: “Când Regele este nevolnic, Dumnezeu scoală din mijlocul norodului un Căpitan” - Este o fundare ortodoxă - pe linia perfectă a gândirii lui Nae Ionescu. Întrebarea era numai: cine avea să fie căpitanul adevărat, pe care avea să-l scoale Dumnezeu, ca să ție locul regelui nevolnic?

Aci, Nae Ionescu răspundea - de acord cu teoria germană a conducătorului -: Nu-l face nimeni. Se face singur și îl scot împrejurările. Așa fuseseră cândva “căpitani”: Mihai, și Horea, și Cloșca, și Crișan, și Tudor, și Iancu. Așa fuseseră mareșalii carolingienilor majordomii, așa fuseseră Brătienii, tatăl și fiul, la răscrucile monarhiei românești. La fel, ar fi fost să fie Maniu, Carol, Gheorghe

Brătianu și n-au fost! Avea-va să fie Codreanu? Aceasta e toată-ntrebarea? întemeiată, independent de Gardă, pornind de la teoria monarhiei, avea să-și găsească oare în “Gardă” un răspuns, teoria lui? Nu cred, deci, că Nae Ionescu alunecase la credința în mântuirea politică. Și, în acest punct, văd stăruind, confirmată chiar de eșecul lui Codreanu, și - prin aceasta, fără putință de acoperire - o deosebire categorică, reziduală, față de gardism.

Concepția despre muncă

O altă deosebire între Nae Ionescu și Garda de Fier o constituia concepția lui despre muncă. Pentru că, deși orientat social, cum am văzut, către stânga, așa cum politic era orientat către extrema dreaptă, Nae Ionescu nu a căzut niciodată victimă ethosului americanizant, care exaltă munca omenească. Adversar al pragmatismului de orice fel - asupra căruia afirma categoric superioritatea contemplației -, Nae Ionescu nu împărtășea doctrina Gărzii de Fier, care făcea din muncă una din virtuțile fundamentale ale omului și cea dintâi dintre îndeletnicirile care-i sfințesc existența. Tributar metafizicii creștine, Nae Ionescu a considerat, dimpotrivă, totdeauna munca drept o pedeapsă, preț al unui păcat, care - dacă a devenit, în veac, legea stării omenești - nu a ajuns astfel decât din cauza păcatului, prin pedeapsa dumnezeiască, care a silit pe om să-și câștige pâinea în sudoarea frunții lui. În esența lucrurilor însă, munca nu este un lucru conform cu firea adevărată a omului, care e făcut pentru contemplarea lui Dumnezeu și pentru activitatea liberă a spiritului și a jocului. De aci și toate vrăjile și făgăduielile cu care e încărcată arta!

Ar fi o eroare să deducem de aci că Nae Ionescu era un apologet al lenii și un vrășmaș al lucrului bine făcut. Cine ar spune-o ar uita că Nae Ionescu nu confunda deloc veacul de aci cu cel care va să vie! Obligația de a tinde spre lucrul bine făcut derivă din natura însăși a făptuirii omenești în veac, care tinde către țință. Dar nu din valoarea muncii înseși.

Mai văd și altă deosebire de gardiști, mai adâncă aceasta, izvorând din felul deosebit de a considera înșurubarea omului în existență, asupra căruia voi reveni.

Poate că, nici pentru toți gardiștii, politica nu avea asupra religiei o întâietate de esență, o întâietate în ierarhia valorilor, o întâietate în sine. Dar ei erau toți politicieni în fapt și politica însemna, pentru ei, mai ales sentimentul acut al istoriei, al lucrului ce se cere făcut “acum, ori niciodată”.

Nae Ionescu era filosof și, pentru el, acest sentiment kairotic se resorbea într-o curiozitate intensă: ce va fi? Ce-o să se-ntâmpale? - curiozitate al cărei răspuns se desfășura în fața lui spectacular, ci nu ca o dramă proprie, care să-l îmbie să participe, să se confunde în devenirea însăși. A celui “*Orleans qui etes au pays de la foire*” al eroinei lui Peguy, Nae Ionescu pare a-i opune

eminescianismul "în veci îl voi iubi, și-n veci, va rămânea departe!", cuvântul "veci" având însă, aci, sensul concret al "veacului de aci". Împlinirea trebuind să vie abia, dincolo, la sfârșit! Prin mila lui Dumnezeu. Ci nu prin faptă.

Manuscrisul despre Machiavelli

Mai e ceva. Manuscrisul rămas de la Nae Ionescu despre Machiavelli, scris în lagăr, pe hârtie subțire, de closet, dar cu aceeași estetică de caligraf perfect și cu aceea perfectă punere în pagină de totdeauna, care-l aseamănă unui text chinezesc, cuprinde curioase reflecții și indicații asupra istoriei, asupra politicei, asupra gânditorului politic și a legăturilor lui cu omul politic, care par scrise pro domo.

Las la o parte atitudinea lui inconformistă, care pune la îndoială, fățiș, valoarea alianței Italiei cu Imperiul German, pentru toate timpurile, atitudine în opoziție cu tiparele obișnuite ale gândirii gardiste, pro-axiste - pentru că nu e destul de relevantă.

Sunt însă, în acest articol, câteva alte afirmații, în care Nae Ionescu se îndoiește de eficacitatea sfaturilor pe care gânditorul politic le-ar putea da politicianului - afirmații care par să exprime, sub formă de truism, amărăciuni personale.

Sunt, de asemeni, rânduri despre peregrinarea intelectuală a lui Machiavelli în căutarea adevăratului conducător, în stare să săvârșească unitatea Italiei, de la fiul papei: Cesare Borgia, trecând pe lângă Giuliano de Medici, spre a ajunge la feciorul "cam din mărăcini al Caterinei Sforza", răznitul Giovanni della Bande Nerre - care, spuse unde sunt spuse, evocă straniu alunecarea lui proprie, în căutarea împlinitorului destinului românesc, de la Carol al II-lea - prin Maniu - la Corneliu Codreanu.

Și apoi, finalul acestui text, în care pune la îndoială însăși valoarea geniului politic, ca atare, pentru binele omenirii, cum l-ar fi putut scrie un entuziast al vreunui geniu politic oarecare?

Sunt, desigur, simple aprehensiuni, dar mărturisite, de unde sunt mărturisite, și, atunci când sunt mărturisite, aceste afirmații sunt de natură să ne tulbure.

Întâlnirea cu Codreanu și cu Moța

Ce va fi fost întâlnirea dintre Nae Ionescu și Corneliu Codreanu? Am încercat de multe ori să mi-o închipui.

Cu Moța, văd întâlnirea mai ușor. Am, mai ales asupra motivelor plecării lui în Spania, păreri deosebite de acelea care au circulat asupra ei, păreri care fac ca sfătuirea lui cu Nae Ionescu, înainte de plecare, să fi fost deosebit de simptomatică.

Eu nu cred că Moța a plecat în Spania pentru a se impune, prin acte de eroism personal, la conducerea Mișcării, împotriva lui Codreanu - cum zic unii -, și nici c-a plecat spre a muri, făcând loc liber acestuia, care începuse să-l suspecteze că-i vrea locul - cum zic alții. Eu cred că Moța a plecat la judecată. La judecata lui Dumnezeu. Ca să răzbune o trădare, ucisese. Și, oricât ar fi fost achitat de jurați și oricât ar fi socotit justificat faptul, dacă omul credea, într-adevăr, în Dumnezeu - și sunt dovezi că Moța era credincios -, nu se poate ca faptul să nu-i fi dat căințe amare. Lucrul acesta s-a întâmplat și cu Corneliu Codreanu, care ucisese pe prefectul Manciu și care - credincios fiind și el - era deseori frământat de remușcări, care-i brăzdaseră fața cu o cută adâncă de regret și care-i întunecaseră - sub duritatea lor obișnuită - ochii albaștri.

Moța s-a dus, deci, la judecata lui Dumnezeu, să lupte pentru cruce, evident, dar - pentru ca Dumnezeu să-i facă judecată. S-a dus, deci, pentru a dobândi o evidență: ce-i stă scris? Înainte de a pleca, s-a dus să vorbească și cu Nae. Ce-i va fi spus Nae Ionescu? Cine știe? Ce i-a putut spune? E foarte probabil că Nae îl va fi lăsat să-și urmeze destinul, singur, așa cum a făcut întotdeauna! Dar ce e sigur e că a păstrat, despre el, o amintire neștersă.

Cu Codreanu, văd contactul lui Nae Ionescu, mai dur! Nu-l văd pe nici unul din ei deschizându-și celuilalt tot sufletul și mai ales tot gândul. Codreanu - ca toți șefii mari - avea arta de a utiliza oamenii și de a-i lăsa să cadă, când nu mai puteau folosi. Va fi deschis lui Nae Ionescu perspectiva de mentor politic al Mișcării, care pe Nae îl va fi făcut să tresară, știind ce poate să nsemne acest lucru pentru el? În orice caz, de acest rol îl vedem dezamăgit, în rândurile scrise despre Machiavelli. Codreanu nu-l va fi ascultat? Nu-i de mirare. Codreanu avea un fel de neîncredere instinctivă față de tot ce venea din trecutul politic apropiat, și Nae Ionescu se scăldase-n multe ape, cu motive nu totdeauna limpede vizibile.

Apoi, Codreanu, om de instinct, cu reacțiuni simple, se temea de prea marea inteligență și de iscodirile ei, pe care le socotea drăcești. Nu m-ar mira, deci, ca prima lor întâlnire să fi fost de

supraveghere și măsurare reciprocă, mai mult decât de contact. Va fi fost, poate, o revizuire comună de perspective, planuri și posibilități apropiate.

Cât despre povestea cu fotografia lui Codreanu, pe care Eliade spunea că Nae Ionescu o purta totdeauna asupra-i, și cu care ar fi cerut să fie îngropat, mărturisesc că am oarecare îndoieli asupra ei, asemenea fetișisme nepotrivindu-se cu ce știu despre Nae Ionescu. În fapt, am spus că, la moartea lui, fotografia cu pricina nu s-a găsit. Eliade mi-a spus misterios: "A ridicat-o Parchetul". Dar asta-i seamănă lui Eliade!

Adevărul e, însă, că latura intelectuală a Mișcării a avut contacte permanente cu Nae Ionescu, s-a sfătuit mereu cu el, i-a cerut teme de reflecție și de luptă. Și, cum nimic nu se făcea în Mișcare fără voia conducătorului ei, trebuie admis că el a încuviințat acest contact.

Fapt e însă, că unii din cei care au ținut acest contact cu Nae Ionescu au format, mai târziu, latura moderată a Mișcării și unii din ei chiar disidența acesteia. Dar, pe atunci, nu mai trăia șeful lor.

În fond, între ethosul lui Nae Ionescu și al lui Corneliu Codreanu era o deosebire cardinală, poate chiar una de substanță.

Nae Ionescu era o fire contemplativă, de artist, cu o estetică a purtării care îl situa dincolo de bine și de rău, și o inteligență realistă, ascuțită, care pătrundea toate culele și dedesubturile unei probleme încurcate, spre a-i desluși structura. Ceea ce domina la el, asupra voinței de a face bine, era curiozitatea, dorința de a ști, de a face lumină: "lucern ferre". Și în fond, pe planul omenesc, era un sceptic.

Codreanu era, dimpotrivă, un intuitiv practic, o natură credincioasă, fanatică, aplecată spre făptuire, cu orientare fundamental etică, dominată, în toate, de problema normei de purtare: "ce e de făcut", care mergea direct la țintă.

De aceea, contactul lor nu a putut fi altul decât acela dintre un gânditor politic și un politician. Adică, tocmai cel de care se ocupă Nae în prefața lui despre Machiavelli. Îi putem, deci, primi concluziile asupra acestuia, ca o judecată a cazului său propriu? Fără a afirma hotărât lucrul, nu văd prea bine ce i-ar putea sta împotrivă, în afara viziunii simplificate de fanatism pe care ne-o dă, despre el, opinia candidă a celui energumen care-l compara cu sublocotenentul cel frivol - pe care eu n-o pot admite.

Adevărul trebuie să fi fost, fără îndoială, mai puțin simplu.

Admirații și răstălmăciri

În orice caz, apropiind textul în care un gardist, admirator al logicii politice naeionesciene, încearcă să justifice, postum, ceea ce i se părea un eșec al acestei logici - prin faptul că ea n-ar fi făcut decât să "anticipeze" ceea ce avea să se-ntâmple mai târziu - apropiind, zic, acest text de rândurile din prefața la traducerea lui Machiavelli prin care Nae Ionescu se rostea atât de aspru asupra pretențiilor admiratorului gânditorului politic, care voia să-i scuze anticipările, sub cuvântul că "nu le venise încă timpul" -, apropiind aceste texte, zic, suntem nevoiți să conchidem că asemenea admirații nu sunt - ca și aceea privitoare la "frivolitatea" lui, înlăturată prin conversiune, - decât ceea ce Jean Cocteau numea cândva: "*de l'admiration par malentendu*".

V. PROBLEME TULBURI

Banii

Ating acum probleme pe care unii le-ar socoti mai delicate, dar pe care cred că trebuie să le privim drept în față, pentru a-i vedea chipul în deplina lui lumină.

S-a spus că Nae Ionescu n-a fost un om corect. Că a fost cumpărat, plătit pentru convingerile lui, de unii sau de alții.

Legăturile lui cu Blank

Legenda incorectitudinii lui, șoptită de răuvoitori discret, la ureche, își are izvorul în ceea ce devenise "*secretul lui Polichinelle*". Nae Ionescu - ziceau acești răuvoitori - "furase" 500.000 lei de la Aristide Blank, care-l iertase, după ce-l pusese să iscălească, sub amenințarea parchetului, în prezența unui prieten, un document compromițător pentru dânsul, prin care-și mărturisea vina și prin care bancherul îl "avea la mână". E probabil că nici Aristide Blank, nici "prietenul" nu rămăseseră chiar discreți, de vreme ce documentul era cunoscut atâtor și, la urmă s-a zis chiar că-i ieșise din mână!

Dedesubtul acestor lucruri îl știu de la Paul, căruia Profesorul i-a mărturisit faptul. Dar altfel. După el, nu ar fi adevărat că Nae Ionescu "furase" pe Blank. Ci numai că, având la acesta credit deschis și drept de a trage nelimitat asupra-i, "cu condiția de a-i spune", ar fi călcat condiția și ar fi tras asupra lui, în favoarea unui prieten: C. Beldie, aflat la strâmtoare, fără însă să previe pe bancher. Acesta, "*beau joueur*", ar fi plătit, dar nu ar fi iertat, ceea ce a socotit a fi un abuz de încredere față de dânsul și a silit - sub amenințare - pe Profesor să-i semneze documentul compromițător. Nae Ionescu ar fi abuzat, deci, de încrederea lui Blank, ca să scape pe Beldie. Acesta ar fi fost, deci, delictul. Nu vreau să iau aci apărarea lui Nae Ionescu, pe care l-am socotit totdeauna "dincolo de bine și de rău" și care avea, despre ispită și despre încredere, cu totul alte idei decât ale omului de rând.

Ceea ce mi se pare mai interesant, aci, nu este ciuda bancherului ovrei că un rumân, pe care-l socotea prieten, a abuzat de încrederea lui. Mă întreb, chiar, câți oameni din cei ce țin în mână pana, prinți ai culturii, mari sau mici, se pot lăuda că n-au înșelat, vreodată măcar, încrederea cuiva⁵?

Ceea ce mi se pare vrednic de știut este însă ispita pentru care Nae Ionescu va fi înfrânt regulele jocului?

Vorba poetului:

*Ispitele domoale și blajine,
N-au fost și nu sunt pentru mine...*

Dacă motivul "furtului" a fost, într-adevăr, salvarea unui prieten, printr-un altul, fără știrea acestuia, cu riscul purtării pentru totdeauna a pecetiei oamenilor afară din rând, apare și mai ciudată, decât dacă ar fi luat banii, de-a dreptul, pentru dânsul.

Tot gurile rele mai spun, însă, că Nae Ionescu și-a făcut cu banii lui Blank o casă, aceea din str. Porumbaru, nr. 4, în care a locuit un timp. Nu știu dacă bancherul o va fi revendicat, până la sfârșit; dar se vede că nici liniștit nu l-a lăsat s-o stăpânească!

Vorba anecdotei; erau, odată, un român și un ovrei, prieteni foarte. Au făcut împreună, toată viața lor, negoț, și aveau mare încredere unul într-altul. Își făceau reclamă reciproc și câștigul împărțeau frățeste. Firește, afacerea lor mergea strună. Dar, ajungând românul la capătul vieții lui, lăudând pe ovrei, acesta a venit la patul lui de moarte și i-a spus: „Ascultă, frate. Noi tot împreună am lucrat și împreună am tras tot folosul. Și totdeauna ai crezut că am fost cinstit cu tine. Și am fost. Dar, vezi tu, legea noastră așa cere, față de goi să nu ținem măsura. Și atunci, uite ce-am făcut! Ți-aduci aminte? Era pe vremea când îți clădeai casa. (Nu a din str. Porumbaru, alta.) Nu era încă cu totul tencuită. Zidarii ajunseseră la tavan și puneau trestia sub șifă. Am scos atunci o trestie din tavan, am dus-o acasă la mine și am umplut-o cu păduchi de lemn și seara, pe când lucrul încetase, și nu mă putea vedea nimeni, m-am întors și am strecurat trestia în zid, sub tencuială. Am venit de atunci,

⁵ Asta au făcut-o mulți. Între alții, a făcut-o, față de clienții lui, și generalul bancher a cărui întreprindere s-a prăbușit, în 1931, atrasă în lanțul catastrofelor financiare provocate de crahul băncilor surori, din Europa Centrală, spre deziluzia miilor de deponenți, care și-au văzut înghițite economiile cu acel prilej. Lucrul a făcut destulă vâlvă la timpul său, ca să nu mai trebuie să insist!

deseori, la tine-n casă și ne-am bucurat împreună că treburile nu merg prost și toate afacerile le-am făcut cinstit cu tine. Și, chiar dac-ai greșit vreodată, nu cu mult, în dauna mea, m-am făcut că nu bag de seamă. Dar în fond știam că nu dormi bine!”.

Subvențiile “Cuvântului”

Învățătura, dacă este, privește mai ales grija pe care trebuie s-o pui - român fiind - și când iei și când dai cu împrumut ovreiului.

Nu știu dacă Nae a primit bani de la cineva. E însă sigur că ziarul nu se ținea cu nuci și că, de la un timp, moștenirea lui Enacovici, pe care o asigurase ziarului Titu Devechi, n-a ajuns. Nae Ionescu era prieten cu Regele, pe care-l servea și care nu va fi fost ingrat cu el, măcar în primele timpuri. Era, apoi, prieten cu Malaxa, care i-a dăruit casa în care a murit și se zice că a avut, la urmă, o reprezentanță bănoasă din partea societății nemțești I. G. Farben Industrie.

Dar cine ar spune că Nae Ionescu gândea cum gândea, pentru că era plătit de O. R, de nemți sau de Malaxa, dovedește că n-a înțeles nimic din structura acestui om, care niciodată n-a gândit decât prin el însuși și n-a fost niciodată înregistrat față de nimeni.

Dovadă n-ar fi decât “curba” peregrinărilor lui politice de după Restaurație! Atunci când politica regală s-a îndepărtat de politica lui, apropiindu-se de liberali, adică, atunci când i s-a părut că Regele greșește drumul, omul “fondurilor secrete” nu s-a sfiit să dea peste bord eventualele subsidii oficiale și să treacă în opoziție. Iar omul despre care se pretindea că a fost “plătit de nemți”, prin I. G. Farben, nu s-a sfiit să spargă, în negocierile pe care le-a dus, în Germania, după 1937, trimis de Malaxa, cartelul european al fierului, impunând industriei germane, care se zice că-l plătea, tributul celui mai avantajos acord de repartitie pe care industria noastră grea le-a obținut vreodată peste granițe.

Legăturile lui cu Malaxa

Numai de Malaxa a rămas îndeaproape legat Nae Ionescu - pe știința mea -, până la urmă. Dar și aci, nu numai ca recunoștință pentru omagiile darnice cu care omul bogat i-a răsplătit inteligența, asigurându-i un cadru de existență pe propria ei măsură; ci pentru că Nae Ionescu vedea în taciturnul și enigmaticul căpitan de industrie din strada Dionisie - a cărui mână apăsa greu, la un moment dat, asupra conștiinței întregii lumi politice românești, pe care, într-un fel sau altul, o cumpăraseră; dar în al cărui birou de lucru nu era decât un clavir, și care mânca singuratec, pe-un colț de masă și dormea într-o chilie, pe un pat tare de fier -, una din forțele creatoare ale neamului românesc. Creatoare, indiferent de faptul că resursele lui erau “de la lume adunate”, fiind plătite de tributul consumatorului român; de vreme ce erau sortite să fie iarăși “la lume date”, sub forma unui potențial de producție, care, mai curând sau mai târziu - și știm că Nae Ionescu nu crede în dăinuirea unui capitalism care nu-și avea, pentru trecut, justificare decât în creația lui de utilaj și bună stare -, avea să revină tot patrimoniului comunității!

Nici față de Malaxa - dacă acesta își va fi închipuit cumva că l-a legat definitiv prin danii (ceea ce nu cred, judecând după atitudinea lui de după moartea Profesorului și știind că cei care plătesc, nu se uită de obicei înapoi, după țărâna celor pe care-i cumpără) -, nici față de Malaxa, zic, nu a fost înfeodat gândul lui Nae Ionescu; de vreme ce la destinul “acumulării private” a acestuia, Nae Ionescu a privit întotdeauna peste umăr, cu zâmbetul celui care prețuiește - la valoarea lui exactă - efortul celor care adună comori altundeva decât în cer. La efortul lui creator de uzine, pregătitor de puteri pentru ziua de mâine, care ținteau dincolo de pământul dacic (uzină de locomotive, de tuburi și de armament, cu capacități corespunzătoare nevoilor întregului Sud-Est al Europei), Nae Ionescu a privit însă totdeauna cu adânc interes și simpatie. Și socoteala lui nu s-a vădit prea depărtată de cursul pe care l-au luat, mai târziu, evenimentele, cu toate oscilațiile lor de-a lungul vremii.

Nae Ionescu și suspiciunile

De această atmosferă tulbure creată în jurul persoanei lui, Nae Ionescu nu se sfia să vorbească, de vreme ce, într-o zi, întâlnind în poarta Societății de Telefoane, tocmai când se cobora din “Maybachul” său arătos, pe inginerul Nicușor Miclescu, pentru care avea simpatie - deși acesta era din fosta grupare a lui Grigore Filipescu și, deci, dintre dușmanii lui politici -, care-l întrebă: “Ce mai faci?”, îi răspunse arătând spre automobil, cu un surâs: “Cum vezi, m-am vândut nemților!”. Era un răspuns la campania pe care, cu câțeva vreme mai înainte, o dusesse împotriva lui, pe această temă, Filipescu.

Nae Ionescu și morala omului de rând

Orice s-ar zice, în această privință, Nae Ionescu a fost din oamenii “de peste rând”. Și, chiar dacă s-ar spune - cu drept cuvânt - că viața lui nu poate fi dată de pildă oamenilor de rând, prin complexitatea mobilelor, prin multiplicitatea planurilor care se îmbină-n ea, prin dimensiunea și calitatea lucrurilor angajate în această existență - fără comună măsură cu existența obișnuită a oamenilor -, un lucru nu se poate spune: că Nae Ionescu a făcut vreodată ceva, pentru vreun alt temei decât cel ce izvora din convingerea lui adâncă și din stilul pe care și l-a ales în existență.

“Morala, spunea el, la un curs, are două rădăcini: una, care înseamnă constrângere și care izvorăște din apăsarea semenilor asupra noastră. Ea face oamenii cumsecade. Alta, care izvorăște din noi înșine și care însemnează un anumit stil de viață, personal, care face pe oameni autentici. Îi face să fie ce sunt. Numai această din urmă rădăcină face morala cu adevărat respectabilă. Nietzsche are dreptate când numește, pe cealaltă, un paravan al lașității și o compensație virtuală a năzuințelor pe care n-ai avut curajul să ți le-mplinești aieva.”

În societatea românească, cu oameni atât de lipsiți de simetrie și de stil, existența lui apare ca aceea a unui meteor care uimește privirile.

Femeile

Un lucru asemănător se poate spune cu privire la problema delicată a legăturilor lui Nae Ionescu cu femeile și a rostului lor în existența lui zbuciumată.

Cel care n-ar urmări, în viața lui, un fir călăuzitor al peregrinării lui în căutarea feminității, ci ar vedea, în nestatornicia lui față de femei, reflexul unui rost vulgar, s-ar înșela tot atât de mult cât s-ar înșela și acela care ar judeca legăturile lui cu treburile acestei lumi prin prisma căutării de arginți.

În viața lui Nae Ionescu au fost, într-adevăr - în epoci și cu titluri deosebite -, mai multe femei. După unele din ele și-a părăsit casa, pentru altele și-a frânt rosturi și veleități. Nu este însă oare straniu faptul că, în toată această peregrinare, nu s-a despărțit niciodată - în chip legiuit -, de singura femeie care i-a fost soție, chiar dacă lumește n-a mai vrut să știe de ea⁶?

Firește că, nici aici, viața lui nu poate servi ca îndreptar pentru omul de toate zilele, pentru omul “cumsecade”. Ea ar constitui, mai degrabă, pentru dânsul, piatră de scandal. Dar nu e oare această alunecare a unui suflet omenesc, către moarte, printre chipurile de femei pe care le-a iubit, totuși, de nici o însemnătate și de nici o învățătură?

Un lucru m-a impresionat totdeauna când m-am gândit mai mult la Nae Ionescu: asemănarea lui izbitoră cu Abelard! Nu numai în privința pozițiilor lui filosofice ci în toate veleitățile lui. Îmbinarea aceasta a logicismului care între „sic et rum” pretinde o coerență adâncă, dincolo de lucrurile simple care trec și care caută o noimă-n toate, unit cu setea nesecată de “experiență”, care iscodește posibilitățile ascunse-n fiecare ființă, spre a le face să se istovească, luând chip; nu face, oare, din trecerea omului în viață, printre femei, o formă a aceleiași căutări de absolut, de ispitire a vieții formelor, pentru a găsi, dincolo de ele, miezul lor neschimbător, căutare pe care John Charpentier o descoperea în cartea lui de curând închinată Heloîsei, la întemeietorul Schitului “Sfântului Paraclet”?

Să mă ierte Vasile Băncilă, care nu îngăduie atingerea anumitor trăsături ale chipului Profesorului, pe care le condamnă-n bloc; dar nu suntem oare aci în probleme de limită?

Ce-a căutat Profesorul în pasiunea lui efemeră pentru Ileana Baston? În flacăra lui arzătoare pentru Ștefania Zottovicianu, în legătura lui spirituală și curtenitoare cu Maruca Cantacuzino, în tovarășia Elenei Popovici-Lupa ori în pasiunea lui adâncă, de la urmă, pentru Cella Delavrancea?

Preludiu

E stranie mărturisirea pe care mi-o făcea odată, despre cea dintâi pasiune a lui. (Rog purității să mă ierte, dar Nae Ionescu nu mi-a destăinuit multe lucruri de acest soi.)

“Am iubit, măi, și eu o fată, mult de tot, în tinerețe. Era frumoasă, cum mi se păruse că nu mai văzusem fată până-atunci. Și am dorit-o. Și după mai multă sau mai puțină stăruință din partea mea, mi s-a dat. Nu mai avusesem femeie până-atunci! Îți închipui oare, ce-am făcut atunci cu ea? Am petrecut

⁶ În mediul acesta românesc în care despărțirile sunt atât de dese, încât un scriitor francez, ajuns ministru plenipotențiar, spunea că întocmirea unei liste de invitați la un prânz, în București, este o problemă grea decât rezolvarea celor mai subtile dificultăți ale protocolului diplomatic - faptul de a fi rămas credincios legitimității unei legături, care-n fapt se sfârâmasese de multă vreme, constituie - dacă nu altceva - cel puțin un simptom de coerență, sau măcar de voință de a fi coerent în viață, care te pune pe gânduri, din partea unui om despre care se pretinde că ar fi fost “frivol”, cum s-a spus despre Nae Ionescu.

o noapte albă. Noapte de care-mi aduc aminte, ca acum, ca de cea mai mare biruință a mea spirituală! Am petrecut toată noaptea lângă ea, privind-o cu adorație, destăinuindu-mă și pradă entuziasmului, fără să mă ating de ea. Pricepi tu asta?”

Dacă nu mă înșel, Eliade, care era de față când Nae Ionescu îmi povestea acest lucru - prins de demonul literaturii - a și închipuit o nuvelă: Noapte albă! Ce va fi făcut adâncul acestei experiențe, pe care Nae Ionescu o povestea, între noi, băiețește? Legarea intuitivă a iubirii de alte rădăcini decât de pofta trupului, vedenia, prin iubire, ca în simbol, a frumuseții cea dintâi sau bucuria de a răpi cununa-nfrânării? N-aș putea spune, hotărât.

Oricum, episodul mărturisit de el, al primei lui dragoste, e vrednic să fie reținut aci, ca piatră de început.

Fost-a, pentru el, dragostea de aci un mijloc de depășire a sa proprie și femeia simbolul, chemarea și nostalgia altei vieți? Sau a fost numai un vecin al prilej de frământare, fără altă împlinire decât singurătatea conștiinței proprii ființe, sentimentul zănatic al neputinței dezlipirii de propriul său eu? Greu de răspuns.

Fapt este că ecuația legăturilor lui feminine s-a sfârșit, de mai multe ori, în naufragii sufletești, cărora nu toți partenerii le-au rezistat, până la urmă.

Despre legăturile lui cu Ștefania Zottovicianu nu știu altceva decât că a fost atrasă de el ca un fluture de o flacăra, în vecinătatea căreia a luat foc. A rămas pentru totdeauna orbită, ca de o lumină mare - pe care numai mult mai târziu a izbutit s-o fixeze în ceva - însă i-a ars aripile!

Fugă

Dar cu Maruca Cantacuzino, care va fi fost temeiul legăturii lui spirituale? Nu am de la el nici o mărturisire despre ea. Dar, din cele ce am văzut și am auzit, din amintirile pe care mi le-a dat ea să le citesc și din cele ce mi-a spus Mircea Eliade, despre o convorbire pe care a avut-o cu Nae Ionescu în hallul Hotelului Athenaeum Palace, îndată după ruptură, convorbire pe care, ajuns acasă, Eliade a notat-o întocmai, aș putea încerca să reconstitui lucrurile.

Nae Ionescu o va fi iubit? Sau numai va fi încercat, în preajma ei, experiența reînvierii genului de existență perimat, al filosofului de casă? Gravul Descartes, n-a dansat, oare, pentru regina Christina? Faptul să-l fi ispitit cumva pe Nae Ionescu? Cine știe? Nici în alte domenii nu s-a sfiit să prefer - în pofida lui Cavour - îndeletnicirea de “curtean”, acela de îndrumător al majorității parlamentare. Fapt e că nu se sfia să arate că trăiește-n umbra ei, datându-și, ca și Voltaire, altădată, scrisorile, articolele, ostentativ, de la Schitul Golești, unde-l adăpostea dânsa. La “Luminiș” ți se arată încă, discret, scara de lemn învârtită în spirală, din turnul colțului de miazăzi al casei, pe unde urca, spre iatac, “Filosoful Nae”; așa cum ți se arată încă, la Vittenberg, zidul în care a rămas urma călimării pe care Luther a aruncat-o-n capul Diavolului ce venise să-l ispitească.

Și acum, după ce am citit amintirile Domniței, îmi place să-mi închipui, în aceeași odaie de la “Luminiș”, așezată la picioarele marelui divan, perna pe care maestrul Enescu a văzut, într-o seară Diavolul șezând turcește, luând chipul lui Nae Ionescu și încercând să-l scoată din sărite.

Amintirea ei despre el? Luciferică! Tentația lui demonică, de a străpunge zăgazuri neîngăduite și de a face lumină în întunec, a fost fixată de ea, în scris, cu freamătul unei simțiri adânc femeiești. Ceea ce impresionează mai mult în acest text este sentimentul dureros de compătimire al femeii, asistând neputincioasă la drama de autocombustiune și de autoconsumare a ființei lui. Ce-i va fi cerut? Absolutul? Și ce-i va fi lăsat? De când am cetit aceste însemnări și am descoperit, pe zidurile Patriarhiei, că interpretarea aceasta luciferică a ființei Profesorului nu e o impresie singuratecă, stau pe gânduri: îi va fi lăsat și ei, tulburarea asemănătoare aceleia care am văzut că a cuprins și pe cealaltă inimă care s-a apropiat de el? Arderea de tot din ultima gravură a Soarelui lui Masereel? Poate.

Amintirile fixate de ea, mai târziu, sunt, desigur, un semn de regăsire, de fixare. A simțit oare nesațul de absolut din el și i-a judecat influența nefastă? Cel puțin așa judecă influența lui față de alții. Ori, poate, femeia cugetată și stăpână pe ea, s-a reținut - ca arhanghelii tradiției bisericești - la marginea prăpastiei? Lucru ciudat! Despre casa lui Nae Ionescu, despre care eu am scris că mi se pare că și-o clădise aidoma după sufletul lui, și-n care mie mi s-a părut că am regăsit forma sufletului lui din urmă, Domnița are o judecată aspră. O socotește fapta unui parvenit. Și îi opune vremea fericită, în care - cuc, zburat din cuibul propriu - Nae Ionescu era numai o pasăre pe cracă!

În prefacerea aceasta a Profesorului nostru de până-n 1925, în cel care a devenit Nae Ionescu după aceea, în această amplificare și îmbogățire de planuri a vieții lui, Domnița n-a contribuit cu nimic? La rădăcina acestor veleități de “parvenire”, dac-ar fi, nu stă oare tocmai influența ei? M-am

întrebat uneori! Un fapt e sigur. Din vremea legăturii lui cu ea, vin cele dintâi preocupări ale lui de eleganță vestimentară, în lecția lui de deschidere, din 1930, vorbind despre *Moda în filosofie*, Nae Ionescu se evocă pe sine, îmbrăcat - ca și acel Francis Bacon, curtean al reginei Elisabeta, pe care, de altfel, îl detesta -, în haine de catifea, cu pantaloni scurți, ciorapi de mătase, pantofi cu copci, guler și manșete de dantelă. "Nu că n-ar fi mai frumos acest costum - adaugă el, cu părere de rău -, dar nu se mai potrivește îndeletnicirilor noastre de astăzi." Aluziile lui la "Gică Christescu", croitorul, în exemplele de judecăți pe care le dă la cursul de logică, se înmulțesc. La ziar, își arată raglanul de *loden beige*: "Măi, ce zici de ăsta?"... Încep să circule povești admirative despre hainele, despre cămășile și despre batistele lui! Comisarul Stan Ionescu îl fotografiază la Snagov, cu pantaloni "Prince de Galles", pardesiu, șapcă.

Că nu aceasta va fi fost esențialul influenței Domniței asupra lui, se poate. Dar că aristocrația ei a avut asupra lui influența pe care o are întotdeauna asupra intelectualilor porniți de pe alte trepte sociale (Am uitat oare legătura lui Balzac cu doamna de Castries?), este sigur. Fapt este că nepotul lui Niculae Ivașcu din Bărăganul Brăilei își căuta, după 1928, prin Vălenii, de care-l lega o rudă a lui, Apostol, ascendențe boierești.

Încercarea de a retrăi, în 1933, un fel de viață dispărut cu secolul al XVIII-lea, viața "filosofului de casă", pe care au trăit-o un Leibniz, un Descartes, un Voltaire, un Rousseau sau un Grimm, poate seduce îndeajuns pe un veșnic căutător de forme de trai, pentru a lămuri legătura lui cu Maruca Cantacuzino, aristocrata cu sufletul rămas tânăr, și totdeauna exaltat - deși oarecum factice -, spre aristocrația simțirii, a gândirii și a expresiei artistice a vremii! Dar această curiozitate reciprocă a doi oameni, din două genuri diferite de existență, nu poate explica totul. Nu explică sentimentul dureros care se desprinde din amintirile ei, întunecarea ei vremelnică după ruptură, suferința pe care se zice că ar fi impus-o Maestrului, silit să-și exercite degetele mâinii stângi pe o bucată de lemn, în baie, în vreme ce Domnița, întinsă după paravan, nu mai voia să audă muzică și nici să mai vadă lumină! Și nu explică, mai ales, ceea ce s-a petrecut în sufletul lui Nae Ionescu, la ruptură, pe care Mircea Eliade l-a însemnat în termenii gravi ai eșecului unei aventuri spirituale, pe care Nae o asemăna, atunci, unui naufragiu?

Naufragiu din care Profesorul nu s-a liniștit decât treptat, la mare, în cuterul pe care-l cumpărase, și-n care străbătea acum Marea Balcicului în lung și-n lat, în tovărășia Elenei Popovici-Lupa, fata cu părul roșcat și ochii de oțel, albaștri, care avea ceva din înfățișarea aeriană și tare a unei divinități germane. "Știi că m-am făcut marinar?", mi-a spus atunci Nae Ionescu. Începea, pentru el, vremea tribulațiunilor politice din ultima perioadă a vieții lui.

Menuet

N-am cunoscut decât prea puțin pe d-na Popovici-Lupa, ca pe toate femeile prietene ale lui Nae Ionescu, de altfel; dar știu că, în 1938, în vremea-n care Profesorul era prigonit și i se pusese-n joc catedra, ea a venit la mine să-mi ceară, împreună cu Titu Devechi, să mă ocup de publicarea cursurilor lui. De aceea, dintre prietenele lui Nae Ionescu, d-na Popovici-Lupa mi-a rămas în amintire ca un înger păzitor. Fire streină de a lui, menită să-l petreacă și să-l apere ca din altă lume. Vorbindu-i, nu mă puteam opri să n-o privesc pe sub ochi, cu interesul firesc pe care-l stârnește, unui discipol, o ființă prețuită de maestru, mai ales când aceasta a luat locul cuiva, care avea renumele Marucăi. Măntrebam: "Ce va fi având deosebit, femeia asta?" Mă impresiona, atunci, statornicia griiei sale pentru el, în contrast cu duritatea aspră a ochilor ei albaștri și cu frăgezimea ființei sale.

Allegro și final

Mai târziu, am aflat că și povestea Elenei Popovici-Lupa se sfârșise. Alături de Profesor era acum Cella Delavrancea. De ea am auzit vorbindu-se, cu oarecare teamă. O știam foarte deșteaptă, pianistă de mare talent, dar amestecată într-o mulțime de evenimente ale vieții de la Curte.

Îmi aminteam mai ales rolul pe care i-l atribuisese mareșalul Averescu în memoriile lui în legătură cu relațiile sale din timpul războiului, cu marea lui dușmană, regina Maria, cu care dânsa era prietenă.

N-am deslușit, deci, de la început, sensul legăturilor ei cu Profesorul Nae Ionescu. Fără să vreau, le-am socotit legate mai mult de politica lui, decât de vreun sentiment adânc!

Acum Profesorul devenise influent. Viața politică luase întorsături nebanuite. Îl socoteam, moralmente, răspunzător de multe lucruri tulburi petrecute în viața noastră publică de după 1932, de întorsătura machiavelică pe care o luaseră evenimentele interne de la venirea la putere a liberalilor:

moartea lui Duca, a lui Vintilă Brătianu, exaltarea anumitor sentimente ale tineretului și sterilizarea altor tendințe politice ale lui, pe care eu le socoteam bune.

Racoveanu, care era credincios lui Nae Ionescu în toate și care nu admitea să pui la-ndoială nimic din ce făcea, sau din ce avea la inimă acesta, se indigna împotriva mea, când mă auzea făcând rezerve față de unele atitudini ale lui.

A venit, apoi, pentru Profesor, perioada tribulațiilor din ultimii ani ai domniei regelui Carol al II-lea, apoi liberarea lui.

Ce a-nsemnat influența Cellei Delavrancea în viața lui, în acest timp, am început a desluși abia în 1940, când l-am văzut la el în casă. Influența ei se revărsa aci din plin, din cadru: clavirul la mijloc, florile, pretutindenea; pe masă: bustul.

În casa omului acesta, aspru și ne-mpăcat, plutea acum o atmosferă de dulceță, de liniște, de lumină. Pereții albi, florile risipite-n glastră, clavirul din care aveai impresia că nu-ncetase orice sunet, te făceau parcă s-aștepți să vezi țâșnind un stol de rândunele. Numai biblioteca lui și tabloul din perete păstrasera încăperii atmosfera gravă, de clarobscur, a vieții lui de mai-nainte.

Lângă masa lui de lucru, pe o etajeră, bustul femeii iubite domina atmosfera casei, transfigurat de Milița Petrașcu - ca totdeauna, când pune drag în ce face -. Iar Nae Ionescu mă întreba, arătându-l: "Frumos lucru! Nu?"

Să se fi împăcat oare Nae Ionescu cu sine și cu viața? Să fi atins echilibrul lui definitiv, ultim? Să fi fost gata a muri? E ceea ce afirmă, în amintirile ei despre Nae Ionescu, privitoare la această vreme, Maruca Cantacuzino! Fără să vreau, mi-am amintit impresia asemănătoare pe care mi-o făcuse, de mult, un alt prieten neîmpăcat, cu puțin timp înainte să atingă marginile...

Am reintrat în casă iar - cum am mai spus - în ziua morții Profesorului. Deși toate lucrurile erau la locul lor, casa părea acum dezacordată.

Etajera era goală. Bustul, ieșit din mâinile Miliței, fusese spart și aruncat afară-n cioburi, de ciuda inconoclastă a surorii lui, care, ca toate surorile, refuzând să admită altceva din el, decât felul ei de a și-l închipui mare, încerca, Erynne răzbunătoare, să pună ordine în lucruri.

Pe patul din odaia de culcare, redevenită gravă-n simplitatea ei austeră, zăcea acum, întins, trupul lui spart. Atmosfera amintea, straniu, *Vestigiiile* lui Marcel Iancu... "Un șantier în care nu mai auzi ciocane. O schelă din care meșterul a plecat"...

Stolul de păsări pe care-l așteptai, în *hall*, să iasă din clavir, fugise parcă pe fereastră!

În ușe, trandafirie și bălaie, în negru, dreaptă ca o remușcare, ori ca o statuie grecească, cu cutele Minervii pe frunte, sta-nmărmurită, biruindu-și plânsul, soția lui Nae Ionescu, mama copiilor lui, revenită, în sfârșit, ca Solveig, din legenda lui Peer Gynt, la căpătâiul peregrinului, din care nu mai găsisese decât trupul.

Aci, dincolo de pragurile vieții lui, își relua locul, din care nu fusese, în fond, niciodată înlăturată, câtă vreme Nae Ionescu rămăsese în fapt, legiuit: *vir unius uxoris*. Locul ei! Locul ei, în această casă, clădită în afara ei, în care acum ajunsese stăpână, și pe care înțelegea s-o cârmuiască cu același spirit de cerbicie aprinsă cu care izbutise să facă, din copiii lui, "florile de băieți" cu care Profesorul se mândrea la curs!

Dualitatea aceasta de planuri pe care o intuiam în prezența ei dădea, dintr-o dată, casei, iarăși un caracter grav, ca un fel de fugă contrapunctată, în care tema absenței era cea familiară, iar aceea de față părea neobișnuită...

Instinctiv, m-am apropiat de perete. Am căutat să-mi întipăresc totul din odaie. M-am uitat, atent, la buletinul din Perete și la rețetele de doctorii care înregistraseră mersul boalei. Bănuiam ceva? "Nu e nimic", mi-a răspuns sora lui, aspru, voind parcă să-mi risipească un gând care nu se formulase. "Totul s-a petrecut normal. Un procuror a venit azi-dimineață să ceară trupul pentru autopsie. Copiii l-au refuzat, declarând că n-au nici o bănuială."

Gândul meu aluneca acum iarăși la bustul spart, de afară. La aceea care fusese, până ieri, dacă nu stăpână aici, cel puțin stăpâna gândurilor lui până la urmă, pe care rânduiala lumii acum o îndepărta de el. Plecase din casă odată cu sufletul lui. La starea lui, rămasă aci, ea nu mai avea nici o parte.

Îi simțeam totuși ființa prezentă - mai viu decât a tuturor celor de aci - rătăcind imaterial, ca o-ncordare, în jurul casei. Și-n prezența aceasta - descoperită prin contrast - deslușeam acum, bine, armonia, forța care ținuse legate, laolaltă, ca un suflet, toate lucrurile din această casă, care părea de acum că voiesc să plece, fiecare pe alt drum.

Și, cu toate acestea, în prezența amară, concretă, a soției lui în casă, după moarte, aveam parcă dovada, potrivnică - cel puțin pe planul rânduielilor lumești -, nici această "euforie" a lui de la sfârșit nu trebuie să fi fost starea lui cea de pe urmă. Oare nu ne zicea mereu Nae Ionescu: "Mai lăsați-o,

măi, cu genialitatea. Pe lume trebuie să ai peceti”... Și aceste peceti stăruiau acum, lângă trupul lui, mort, nedezlegate. Voi ști oare, vreodată, care e adevărul întreg? Voi ști, mai ales, dac-a fost un adevăr întreg, sau numai un adevăr împărțit, ca toate? Sfiala mă împiedecă să smulg ceea ce mi se pare că rămâne taina unui suflet, din care - vorba sf. Apostol Pavel - nu putem vedea aci decât ca-n cioburi de oglindă!

* * *

Am deslușit câteva elemente ale dramei iubirii și prieteniei în existența naeionesciană?

Gloria

Dar gloria? Răsunetul acesta spiritual, răsrângerea ta, cu ale tale, în sufletul altora, lumina care te scaldă când te oglindești în ochii celor ce te privesc cu admirație, a încercat-o Nae Ionescu? Cred că, cine ar tăgădui-o, ar minți.

Ispita succesului

Ea lua uneori, la el, aspectul pe care-l ia vanitatea la copil, când își arată hainele noi, marinar, ori bereta cu panglică. Există chiar, în personalitatea lui, o fațetă pe care am numit-o “Gică” - pentru că reamintește felul de a fi al unui anumit tip autohton -, care străbate vizibil până într-unele fotografii ale sale.

Este chipul omului satisfăcut de succesele ușoare, omul căruia îi place să se arate, să vadă că se face caz de el, de cele ce spune și ce face. Mai presus de orice, ar vrea să se simtă de alții că este și că este “un tip bine”!

În starea asta, omul nu se sfiește să-și adauge, personalității, haina-mbrăcăminții. Să-și taie haina la Gică Christescu și să o spuie la curs. Să poarte cămăși de mătase și să le arate: “Uite, mă, asta e de la Paris”. M-a uimit să văd că la Sinaia, la “Luminiș”, Maruca Cantacuzino a păstrat, de la el, o fotografie mare, făcută în parc, la Snagov, unde Nae Ionescu, cu șapcă, cu pantaloni Prince de Galles și cu pardesiu gris, croit impecabil, s-a lăsat fotografiat printre mesteacani.

Nu m-a uimit, mai târziu, când Stan Ionescu - polițaiul care i-a fost devotat ca un câine credincios și după moarte - a venit la mine-n cabinet, la minister, și mi-a spus: “Coane Mirceo, îl am fotografiat în «mărimă naturală». Știi, la Snagov, la Domnița. E grozav de bine! Parcă-l vezi...”

Această latură a personalității lui, prinsă de reflexul “bucuriei de glorie” a omului “cu succes” au exploatat-o, împotriva lui, adversarii. Cine ar tăgădui existența ei, ar minți și ar trăda omenescul din Nae Ionescu. Dar cine ar vedea în ea altceva decât ceea ce poetul numește “mici mizerii, ce-s legate de o mână de pământ”, s-ar înșela, de asemeni, mai amarnic.

Pentru a-nțelege chipul în care Nae Ionescu se purta cu “succesele” lui adevărate și caracterul radical și aspru cu care sugruma ispita spre vanitate, tot așa cum sugrumase, cândva, pofta trupului, voi povesti aci iarăși un fapt, despre care am scris aiurea, petrecut prin 1934, fapt care mă face să urăsc portretul lui de la Snagov și să-l consider drept o “caricatură”, nerevelantă pentru ființa lui esențială, chiar dacă ea trădează - nu fără folos pentru cunoașterea lui - un aspect “omenesc” al existenței lui.

Ulise printre sirene

Era în primăvara anului 1934.

Nae Ionescu își redeschidea cursul. Amfiteatrul “Ma- iorescu”, plin până la refuz. Studenți în picioare, studenți pe bănci. Veniseră, la îmbulzeală, să-și mărturisească bucuria pentru slobozirea Profesorului și, poate, să mărturisească și alte bucurii, lăturalnice. Agitație. Cântece. Forfotă mare. Deodată, ușa se deschide și apare în prag, lung, mai uscat ca de obicei, îmbrăcat în haine sure, ca și ochii lui: Nae Ionescu. Aplauze. Delir. Trepidație. Un val mare de elan cuprinsese sala. Din mijlocul ei, unde mă aflam, ne simțeam smulși din noi înșine și furați de entuziasmul general. Pe oricare altul, îl și vedeam răpit de val, punând scaunul pe catedră și începând să propovăduiască “națiunii”, ca și Fichte odinioară.

Dar nu. Profesorul a venit la catedră, a rămas în picioare și a ridicat dreapta-n sus, c-un gest pe care sala l-a interpretat ca un “salut”; dar care, în realitate, era o poruncă de oprire. S-a uitat în jurul lui și a spus, cu un glas pe care nu-l mai uit: “Socotesc că v-ați adunat aci, atât de mulți, spre a vă

mărturisi bucuria de a revedea pe profesorul Dumneavoastră de Logică”. A apăsător pe acest cuvânt și a continuat, schimbând tonul: “Ne rămăsese, din prelegerea trecută, să vă arăt deosebirea ce există între structura spațiului nostru și structura spațiului matematicienilor”. Și, spre marea surprindere a celor mulți, a făcut o lecție de riguroasă ținută abstractă asupra subiectului propus. O singură aluzie, la un moment dat, asupra “spațiului nostru”, care, în anumite momente poate fi “îngust”, a stârnit oarecare rumoare în sală. Dar Profesorul a potolit-o cu același gest făcut cu mâna dreaptă, care, de astă dată, a dobândit, în ochii tuturor, sensul precis, de poruncă.

Ascultătorii, veniți de la alte treburi, și care își închipuiau că Profesorul le va vorbi despre lucruri mai concrete și mai aproape de ale lor, au rămas nedumeriți. Au aplaudat, firește, la sfârșit. Au ovaționat chiar. Dar au plecat dezamăgiți, și mulți nu s-au putut stăpâni să nu-și mărturisească mirarea, dacă nu, fățiș, decepția.

În clipa aceea însă, eu am înțeles ce va să zică un om tare. Și ce deosebire de “soi” era între acest om și marea masă a celorlalți, ocupanți ai arenei vieții noastre publice. Gestul lui destăinuia un refuz aristocratic al seducțiunilor ușoare: oroarea confuziei de planuri. Era manifestarea bărbătească a unui spirit care nu se lasă abătut din calea lui, de ispita nici unei vrăji, oricât de îmbietoare. Fără să vreau, m-am gândit la “nedumerirea de după victorie” de care scria cândva Mircea Eliade: la ceasul acela de cumpănă, în care zeii geloși țin sfat dacă trebuie sau nu să răpească omului rodul faptei; la ceasul acela tulbure și straniu, în care toate rezistențele se năruiesc din calea celui care a biruit și, odată cu ele, dispar, din fața lui, hotarele realității; la ceasul acela de primejdie metafizică - ceas idealist prin excelență -, în care învingătorul nu se mai poate defini față cu nimica din afară și nu-și mai poate deosebi ființa de faptă, și, dacă nu se ia în mână, din lăuntru, își pierde conturul ființei în risipă și, odată cu ea, și biruința.

În ceasul acela, am văzut pe Nae Ionescu așa cum a fost totdeauna: om întreg. Singur și sigur în mijlocul forfotei din jur, ca un căpitan de corabie, stăpân pe cârmă, în mijlocul tălăzuirilor.

Prietenii

Alături de putere, de iubire și de glorie, se cuvine să ne oprim și asupra popasului pe care-l constituie, în viața unui luptător, faptul prieteniei.

Ce-a-nsemnat oare ea, pentru Profesor? Și ce ne învață ea cu privire la Nae Ionescu?

Generația lui Nae Ionescu. Grupul de la “Ideea Europeană”

Adevărul e că Profesorul a fost, toată viața lui, înconjurat de un mare număr de prieteni. Cei mai mulți, din generația lui. Câțiva, puțini, mai în vârstă și foarte numeroși admiratori, mai tineri decât el. Cu unii, legăturile au fost politice, ori au avut un caracter ocazional, determinat de anumite contingente și s-au desfășurat odată cu acestea. De alții, a fost legat permanent, și semnul acestei legături este că îi regăsim alătura de el, cu diverse titluri, prin toate îndeletnicirile lui succesive, și pe unii din ei, chiar după moarte, legați de amintirea lui. Cei mai mulți din aceștia erau prieteni din tinerețe și legătura cu ei data din epoca de închegare a personalității lui, din vremea primelor lui încercări publicistice de la “Noua Revistă Română” și apoi de la “Ideea Europeană”. Ce a însemnat acest grup de oameni adunați în jurul profesorului [Rădulescu-]Motru încă dinaintea Războiului de întregire, pentru cultura românească, încă nu s-a lămurit îndeajuns. Am încercat să arăt mai demult, într-un articol scris la o aniversare a revistei “Gândirea” că, pentru noi, acest grup a constituit o generație intermediară între a “Semănătorului” și a noastră, generație cu anumite caractere bine determinate. Și Nae Ionescu, însuși, s-a ocupat, de mai multe ori, să precizeze pozițiile ei față de noi.

Din acest grup, trebuie pomenit, printre cei dintâi, matematicianul profesor Octav Onicescu.

Octav Onicescu

Legăturile lui Nae Ionescu cu profesorul Onicescu erau vechi și trainice. Nae Ionescu avea pentru el o mare admirație, care străbătea în cursurile în care Profesorul se referea sau discuta idei de ale lui, citându-l. Așa am aflat noi întâi, de el. Reciproc, am aflat pe profesorul Onicescu și chiar pe bunii elevi de ai lui, ca Grigore Moisil, referindu-se și comentând unele idei de ale lui Nae Ionescu. Cred că lui Onicescu îi datora Nae Ionescu o parte însemnată a orientării lui în matematicile contemporane și interesul permanent pentru problemele acestora. Natura acestor legături a făcut ca profesorul Onicescu să fie mereu alătura de el, în timpul vieții; iar după moarte, fiind prietenul tuturor

prietenilor lui Nae Ionescu și depozitarul intențiilor lui, a făcut să fie considerat, de elevii acestuia, ca spiritul rector al celor călăuziți de dorința păstrării vii a amintirii Profesorului lor.

Dem. Theodorescu

Un alt om din același grup, pe care Nae Ionescu l-a prețuit mult, este gazetarul și scriitorul Dem. Theodorescu. Acesta era autorul unui roman de moravuri bucureștene din vremea neutralității; fusese coleg de redacție cu Nae Ionescu la “Noua Revistă Română” și Nae Ionescu avea, pentru el, o admirație specială, socotindu-l ca pe un adevărat șef al generației sale. Restul redacției “Cuvântului” împărtășea mai puțin această admirație pentru bărbatul frumoasei și inteligentei actrițe Marioara Zimniceanu, socotindu-l un fel de ratat de geniu. Scria regulat, în “caseta” ziarului, articolul politic, pe care-l comenta în redacție, cu glasul lui tocat și răzător, tușind sec, din când în când, și târându-și piciorul prin birou, lovit, cum era, de timpuriu, de o boală nevindecabilă. Cum am spus, Nae Ionescu făcea mare caz de el și, de aceea, ciracii acestuia i-au reproșat, mai târziu, lui Dem. Theodorescu, că, în vremea “încercărilor” Profesorului, s-a lepădat de el, și s-a înrolat la “concurență”.

Titu Devechi și redacția “Cuvântului”

Un alt prieten bun al lui Nae Ionescu a fost Titu Devechi, director la ziar, împreună cu el, și, o vreme, pe cât știu, și comanditar al acestuia. Om dezghețat, cu multe legături, iubitor să dea “șuete” în redacție și să tragă sfori afară, tovarăș de birou și sfătuitor zilnic al Profesorului, Titu Devechi este cel mai în măsură să știe adevărul cu privire la gândurile și faptele lui Nae Ionescu, din perioada de după 1930, pe care eu nu le știu decât pe apucate, deoarece, făcând parte din “tineret”, nu eram admis la sfaturile secrete ale “marelui sinedriu” al ziarului.

Rudele. Vladimir Ionescu și Ghibericon

Încercând să evoc redacția “Cuvântului”, în epoca de apogeu a conducerii lui Nae Ionescu, văd, alături de cei de mai sus, pe Vladimir Ionescu, vărul Profesorului, și uneori și pe fratele acestuia, artistul Ghibericon, interpretul de mai târziu al lui Ipingescu, care, prin bonomia lui rotundă, aducea parcă în redacție o replică a chipului lui Nae Ionescu, nu neasemănător fizicește, dar parcă, modulat într-un alt plan de umanitate, ca un acord major căruia i-ai fi pus bemol la terță. Cel puțin așa vedeam lucrurile noi, care aflam interes în tot ce era legat într-un fel, oricât de vag, de Profesor.

Alexandru Kirițescu

Pe lângă ei, redacția “Cuvântul” mai număra pe ziaristul și dramaturgul Alexandru Kirițescu, “Dandu”, cum îi zicea Nae Ionescu, elegant, oarecum infatuat și prețios, la care ținea de asemeni mult Profesorul, dar care, credincios maximei cunoscute, a părăsit redacția în momentul succesului, spre a pleca în streinătate consilier de presă.

Perpessicius

Mai număra redacția, de asemeni, pe criticul literar, atât de onest și de sobru, “Perpessicius”, a cărui ediție monumentală a operei lui Mihai Eminescu nu îl consacrase încă, dar la a cărui mână de lemn, ce înlocuia pe cea pierdută în războiul trecut (de unde și pseudonimul, care însemnează: “încercatul”), priveam noi, aceștia, mai tineri, cu respect și unii chiar cu secretă admirație.

N. Davidescu

Tot aci, am cunoscut pe poetul N. Davidescu, îmbătrânit și puțin acrit, care scria, deopotrivă, articole culturale și articole politice.

Secretarul de redacție

Secretarul de redacție era un ovrei bătrân, cu ochelari și cu albeață, foarte priceput și devotat lui Nae Ionescu: Albu, care, mai târziu, la suspendarea “Cuvântului”, a trecut în redacția “Prezentului” lui Madgearu. Îl văd cu o foarfecă într-o mână și, cu cealaltă, schimbând, când un creion, când o pensulă cu gumă arabică, prefăcând mereu materia pentru tipar, însemnând formatul literelor în care

trebuia culeasă, și, apoi, ducând, plin de orgoliu, foaia proaspătă, Profesorului, pentru revizia din urmă.

Reporterii

Reporterii erau mulți și buni la “Cuvântul”: Mitache, Dumbrăveanu, zis “Pinguin”, “Ceacâru” (cel de la “Justiție”), Albescu, cronicarul sportiv Rinea și alții. Toți au rămas credincioși Profesorului, chiar după ce gazeta s-a închis, ori și-a schimbat caracterul; iar ei s-au risipit la alte cuiburi.

Redactorii culturali

Redactorii “culturali” și “economici” ai ziarului erau: Mircea Eliade, Ion Călugăru, Mihail Sebastian, Paul Ste- rian, Victor Scărlătescu, Corneliu Rudescu, Gheorghe Racoveanu, Mac Constantinescu, mai târziu: Petre Mano- liu, Victor Medrea, iar ca femei, Cella Delavrancea - mai târziu -, Erastia Peretz și alte scriitoare pe care nu le mai țin minte.

Comisarul Stan Ionescu

Și, deseori, la ziar, vedeam pe omul de legătură al Profesorului cu Prefectura Poliției: comisarul Stan Ionescu, rotund și rumen, o figură în felul lui, devotat Profesorului și alor lui, despre care am mai scris și-n altă parte a acestor amintiri. Nu pot uita stăruința cu care, la izbucnirea războiului, după moartea Profesorului, a venit la mine să roage să am grije cât voi putea de copiii acestuia. Stăruințele mi-au fost însă zadarnice. Ele nu au putut împiedeca plecarea pe front a lui Radu.

Feciorul cel mai în vârstă al lui Nae, elevul strălucit al lui Wagemann, cunoscător al limbilor ebraică și elenă, de care Profesorul ne vorbea mereu, cu nespusă bucurie și care a dispărut într-un contraatac, la Dalnic, în octombrie 1941.

Tipografia

La Tipografia “Eminescu”, unde se tipărea ziarul și unde mergeam uneori să facem ultima corectură, ori să smulgem prima foaie a câte unei “ediții speciale”, găseam pe domnul Vișan, un ovrei neamț, naturalizat, bătrâior și foarte cumsecade, legat de familia Profesorului, de care se pare că avusese grije, în Germania, în timpul celui alt război, într-adevăr, războiul surprinsese pe Nae Ionescu, în 1916, la studii, și familia Vișan îi adăpostise soția bolnavă, cu copii mici, în timp ce era transferat în lagărul de prizonieri. De aci și recunoștința Profesorului către el și grija pe care a purtat-o, mai târziu, fiului acestuia, Răul, elev el însuși al Profesorului și traducător, împreună cu Amzăr, sub privigherea lui, al *Criticei rațiunii practice*.

Tineretul. Gh. Racoveanu

Din grupul celor tineri, cel mai credincios ucenic i-a fost, desigur, Ghiță Racoveanu, acel “Marin Dronțu” din romanul *De două mii de ani* al lui Mihail Sebastian. Racoveanu era oltean și, om dintr-o bucată, nu admitea “finețuri” și “subtilități”. Era cel mai intransigent apărător al lui Nae Ionescu în tot ce făcea. Nu admitea nici o critică la adresa lui, din partea noastră, și amenința cu bâta și cu Tudor Vladimirescu pe oricine ar fi avut cea mai mică rezervă față de el, din cei care-i stam alături. Portretul pe care i-l făcuse, în roman, Sebastian, îl iritase atât de tare, încât nu l-a iertat niciodată; cu toate că nu era făcut fără simpatie. Racoveanu dezlănțuise, din această pricină, o întreagă campanie împotriva lui Sebastian cu implicații teologice grozave, în care toată ovreimea era sortită pierzaniei fără leac, în întunerecul cel mai din afară. Cu textele în mâini și șuierând oltenește, Ghiță era gata să copleșească și, dacă nu, să sfărâme pe oricine i s-ar fi împotrivit. Credincios lui Nae Ionescu, ca un câine ciobănesc, își cumpăraseră un pistol, de când socotea viața Profesorului în primejdie, și-l învârtea prin aer, arătându-l tuturor. Dar mai spăimântător era bastonul!

Viața intimă a redacției

Toți acești oameni nu constituiau numai o întreprindere de presă, ci și un fel de familie spirituală, o comunitate de lucru, întemeiată pe aceleași aspirații și idei, căreie admirația comună față de Nae Ionescu și grija părintească a acestuia față de grup îi dădea o mare coeziune. Legătura dintre ei era atât de perfectă și se înțelegeau așa bine-ntr-ei, încât, deseori, în timpul vacanțelor de vară, când co-

laboratorii erau la băi, unul singur se apuca să scrie toi ziarul în felul unuia și al altuia din colaboratori, iscăbindu-i, sau însușindu-și pseudonimele lor. Nae Ionescu însuși, făcea deseori acest sport.

Având de făcut o conferință, mai târziu, în 1940, asupra Pregătirii profesionale a ziaristului, din această comunitate mi-am luat izvorul de inspirație, înfățișând-o ascultătorilor. Pe cei care ar voi să-i cunoască mai de aproape itele redacției, nu pot decât să-i trimit la acea conferință.

Aci, la redacția "Cuvântului", am văzut pe Nae Ionescu despicând situația politică în analize măiestre, făcute în fața întregii redacții, dând ordine tehnice, ori sfaturi personale colaboratorilor săi. Aci-l îndemna pe Paul Sterian să trăiască din expediente, arătându-i că nu poate spune că a trăit, cu adevărat, cel care niciodată n-a ignorat cu ce va mânca a doua zi. Și tot aci-l îndemna pe Eliade să încerce aventuroasa lui carieră literară.

Din această redacție, eu nu am făcut parte regulat, ci doar ocazional; dar am avut întotdeauna, în ea, ușile deschise. Ale "Cabinetului directorului", mi erau deschise, firește, numai la orele destinate primirii redactorilor, deoarece făceam parte din "tineret", care nu era admis la "consiliile restrânse", la care luau parte numai: Onicescu, Nae, Devechi, Theodorescu și unul sau altul din prietenii lor politici, de pildă, Radian, în vremea guvernării argetoianiste!

Toți aceștia, și încă alții pe care-i uit, ar trebui să aștearnă, pe hârtie, amintirile lor despre Profesor. Numai așa vom avea chipul lui relativ întregit, mărturia mea nefiind făcută decât din partea care mi-a fost mie accesibilă, firește, lacunară și poate chiar deformată de unghiul din care l-am privit eu.

Alți prieteni din tinerețe. C. Beldie

Mai ținea Nae Ionescu mult la d-l Constantin Beldie, și acesta fost coleg al lui de facultate și apoi de redacție la "Noua Revistă Română", împreună cu Dem. Theodorescu. Acest duh neastâmpărat, dibaci, inventiv, priceput în negustorii mari și mici - un fel de "drac șchiop" al lui Lesage -, a fost adevăratul suflet al revistei "Ideea Europeană", și, de priceperea lui, atestă ținuta cu totul deosebită a acestei publicații.

Cât ținea de mult Nae Ionescu la acest om, se poate vedea nu numai din faptul că l-a asociat la multe combinații materiale ale acțiunii lui, dar și din faptul, deja povestit, că Profesorul n-a șovăit să se compromită pentru a-l îndatora, trăgând descoperit în favoarea lui din contul pe care-l avea la Blank, fără a-i arăta scopul. Ceea ce - am văzut - bancherul a considerat drept furt și n-a lăsat fără subtilă sancțiune!

O întâmplare

Ei bine, d-lui C. Beldie i-am făcut noi o șotie în "Cuvântul", pe care o voi povesti, pentru că nu e fără interes, în legătură cu relațiile mele față de Profesor.

Având, într-adevăr, odată, domnul Beldie, un conflict personal - la "Recensământul", unde fusese adus de Onicescu - cu dr-ul Mitu Georgescu, prietenul rar, ajuns astăzi subdirector general al Institutului Statistic, pe atunci foarte țănoș și iute la mână; una, două, ne-a constituit martori pe Ricu Stahl și pe mine și ne-am dus, foarte politicoși, dar demni, să-i cerem socoteală domnului Constantin Beldie.

Luat repede, d-l Beldie nu a avut timp să-și dea seama de caracterul relativ comic al intervenției noastre: un om întreg, cerând socoteală unuia lovit de o infirmitate. (D-l Beldie - ca și eroul lui Lesage - e șchiop.) E drept că, spre a egaliza situația, eram hotărâți să cerem ca ieșirea pe teren să aibă loc cu pistolul, armă la care ajung mâinile și ochii; totuși, demersul nostru mi se pare, azi, insolit.

Luat de scurt, d-l Beldie, în loc să-și constituie martori, prin care să decline ieșirea pe teren, pe temeiul infirmității sale, a refuzat cartelul, pur și simplu, fapt care nouă ne-a permis, cu Chateauvillard și Nedelescu în mână, să-i așternem un "proces-verbal de carență", prin care-l descalificam, pur și simplu, iar lui Mitu, să-i scriem o scrisoare, prin care-l invitam să-și ia satisfacție "pe orice altă cale va găsi mai nimerit". (Adică, ce mai încoace și încolo: "la-l, domnule, la bătaie!") Aceste documente, a căror publicare ne-a fost refuzată de unele ziare, și pentru publicarea cărora alte foi ne-au cerut bani, au fost publicate de noi chiar în "Cuvântul", probabil printr-o eroare a secretariatului de redacție, care, văzând că piesele vin de la noi, nu le-a mai cetit și nici nu le-a mai supus lui Nae.

De acest lucru, Nae nu mi-a vorbit niciodată; dar îmi închipui cât trebuie să-l fi supărat, judecând după cele ce știu astăzi despre legăturile lui cu d-l C. Beldie. E drept că noi aveam, pe atunci, scuza de a nu ști cât de strânse erau aceste legături.

Deplin nu ne-a lămurit, asupra lor, decât după moartea Profesorului, d-l Onicescu, și abia atunci am putut măsura dimensiunea indelicatetei comise, fără de voie, față de Profesor. Ea ar putea explica, poate, “răceala” ulterioară a lui Nae Ionescu față de mine, pentru o vreme! Ori poate că numai îmi închipuiesc aceste lucruri!

O farsă la redacția “Cuvântului”

O altă farsă - mai puțin gravă - a făcut, tot în ziarul lui Nae Ionescu, Racoveanu, administratorului însuși al gazetei, *Lorenian*, un armean cu pașaport Nanse, mare om de afaceri, afabil, dar obraznic, pe care Ghiță Racoveanu nu-l putea suferi, mai ales din cauza neregularității cu care-i plătea “chenzina” datorată.

Un băiețuș, trimis de Racoveanu, a dat într-o zi, la “Mica publicitate” a ziarului, un anunț conceput cam așa: “S-a pierdut - scris cu literă mare și subliniat, și, dedesubt, cu literă mai mică - : câine Arțibur; găsitorii se vor adresa la administratorul ziarului. Telefon numărul...” Aci, numărul de telefon al administratorului.

Funcționarul a numărat iute cuvintele, fără a se gândi la sens, cum fac de obicei funcționarii, la ghișee.

A doua zi, anunțul apărea în ziar și, toată dimineața, colegii de redacție, puși la cale de Ghiță, care aveau, toți, de răzbunat vreo amânare de “chenzină” contra administratorului, îi telefonau condoleanțe și-l întrebau dacă l-a găsit.

- Șe, mă rog, șe? întreba *Lorenian*, grăbit.
- Câinele.
- Care câine?
- Ăl publicat în ziar!
- De șine?
- De dumneata, ce, nu știi?
- Jur că nu.
- E publicat.

Lorenian cerea iute ziarul și zicea, înjurând: “Măi, fir-ați ai Dracului!” Și se ducea să reclame la Profesor, care-i răspundea însă liniștindu-l: “Lasă mă, că nu-i nimic”; și apoi, muștrându-l: „Vezi, dacă nu bagi de seamă?”

Alți prieteni. P. S. Tit Simedrea

În afară de redacție, Nae Ionescu a fost legat, în diferite prilejuri, de alți oameni. Printre ei era și părintele Tit Simedrea, mitropolitul de mai târziu al Bucovinei, pe atunci vicar al Sfintei Patriarhii, om cu aleasă cultură și cu un fel de a fi simplu și românesc, în care Profesorul vedea pe viitorul patriarh al României.

Legături politice

A mai fost legat, la țărăniști, o vreme, de Grigore Iunian, apoi de Nicu Penescu, avocatul subtil și politicianul inteligent și subțire, devenit Ministru de Interne în cabinetul care a urmat armistițiului și învinuit de comuniști a fi autorul moral al “asasinatului de la Mandravela”, unde doi fii ai poporului au fost străpunși, în timpul unei petreceri, de tășul baionetelor a doi rivali, care-ntâmplător făceau parte din jandarmerie. Fapt care a servit de pretext extremei stângi să-ngroape și ea doi morți, la fel cu legionarii, și să scoată syndicatele pe străzi, ca să-i petreacă și să ceară arestarea “Ministrului asasin” care făcuse, la instalare, niște declarații liniștitoare pentru burghezi, care nu-i plăcuseră extremei stângi, care se pregătea, împinsă și sprijinită de rușii ocupanți, să ia puterea. Pentru comuniști, acest atentat urma să repete cazul maiorului Doering, asasinat de un grec, Sarandos, sub legionari, în ianuarie 1941, care a servit legionarilor de pretext să iasă-n stradă împotriva guvernului la care participa, sperând, cu speranța înșelătoare, că nemții vor interveni cu armata lor din România, pentru ei, împotriva guvernului, ceea ce nemții nu au făcut. Demisia ministrului Penescu și a întregului guvern Sănătescu, înlocuit de un nou guvern, cu aceeași compoziție, dar cu alți oameni, al generalului Rădescu, avea să amâne declanșarea intervenției rusești până la 6 martie, când alungarea guvernului și dezarmarea armatei române din interior, care-l sprijinea, se va face cu alte pretexte, instaurându-se guvernul patronat de comuniști, zis “de largă concentrare democratică”, al d-lui Petru Groza.

De la argetoianiști, Nae Ionescu a fost legat de subsecretarul de stat Radian; de la liberali, de ministrul Mircea Cancicov; de la manoilescani, de fizicianul Enric Otetelișanu; de la gardiști, mai târziu, de Vasile Marin, de Alexandru Constant și de dr-ul Noveanu - toți aceștia, prieteni cu care îi plăcea să stea de vorbă, chiar când se deosebea de ei în privința orientărilor politice. Toți i-au păstrat, și după moarte, o amintire neuitată.

Ostilități

Dacă valențe subtile l-au atras către acești oameni - indiferent de grupările cărora le-au aparținut -, repulsiuni de aceeași natură l-au opus totdeauna unor oameni ca: Madgearu, pe care-l credea obtuz și deformat de prejudecăți arbitrare; Manoilescu, căruia îi recunoștea marea putere de formulare, dar pe care-l socotea superficial, megaloman și neserios; Titulescu și Guști, a căror inteligență constituia prototipul structurii spirituale cu care nu se împăca; Tătărescu, în care vedea un mediocru guraliv și neserios, pus în situații care-i depășeau puterile.

Îmi amintesc că, prin 1930, în vremea în care presa ducea campanie în chestia “perimetrelor petrolifere” și în care Nae Ionescu avusese mai multe întrevederi cu subtilul jurist erudit și umanist: Istrate Micescu, noi, aceștia, mai tineri, evocam ce trebuie să fi fost întâlnirea acestor doi coriferi ai inteligenței românești - atât de deosebiți unul de altul - și ne colportam informațiile comunicate de soția unuia dintre noi, pe atunci secretară a lui Micescu, care prinsese, printr-o ușă întredeschisă, un fragment de convorbire.

Oameni în vârstă

Dintre oamenii în vârstă, nu-l știu legat decât de doi: de profesorul [Rădulescu-]Motru, față de care am văzut cum au evoluat relațiile, și - la urmă - de mareșalul Prezan. Repulsiile intelectuale, ori afective, l-au opus, cum am văzut: Brătenilor și lui Maniu. De asemenea, lui Stere, ori mareșalului Averescu. Dintre profesorii facultății, în afara admirației neprecupețite pentru Nicolae Iorga, care nu l-a împiedicat, totuși, să se împotrivească uneori politiciii acestuia și nici nu l-a ferit de unele săgeți ale lui, mai știu că vota pentru el, grupul profesorilor bătrâni, “ai lui Mur- nu”. Profesorului Caracostea îi zicea însă “Cacaprostea”.

Ovrei

Dacă, vorba lui Peguy, după care “fitecine are ovreiul ce i se cuvine”, e adevărată, Nae Ionescu a meritat doi ovrei foarte deosebiți unul de altul, cu pseudonimele: Ion Călugăru și Mihail Sebastian.

Mihail Sebastian

Despre legăturile lui cu Sebastian, fostul lui elev de la Brăila și redactor de mai târziu la “Cuvântul”, și mai ales de scandalul iscat de publicarea prefetei antisemite a lui Nae Ionescu la romanul asimilist al lui Mihail Sebastian, intitulat De două mii de ani, lucrurile sunt cunoscute. Mai ales prin polemicele iscate de aceste lucrări și prin replica publicată în broșură, mai târziu, de Sebastian sub titlul: Cum am devenit huligan, în care expune, pe larg, dar deformându-le prin prisma opticeii lui speciale, împrejurările, spre a scoate în evidență contradicții care la Nae Ionescu nu există, dar care există, desigur, între poziția de ovrei asimilist a lui Sebastian și cea net antisimilistă, a filosofului structurilor naționale imuabile.

Cazul lui Sebastian este unul din cazurile triste ale unui ovrei care se înstreinase oarecum de ai lui, spre a se contopi în masa românească, sau căruia cel puțin i se păruse acest lucru, și care s-a văzut silit, la un moment dat, de împrejurări transsubiective, să ia cunoștință de caracterul său eteroetnic, împotriva aplecărilor sale lăuntrice. Cazul acesta de conștiință, expus cu talent într-un roman în care apăreau, abia retușate, personagiile reale, între care se purta dezbateră, provocase scandal în toate taberele, prin prefața pe care o ceruse lui Nae Ionescu și pe care acesta i-o daduse, dar în care lua o poziție net antisemită și antisimilistă, condamnând, în fond, poziția romanului. Acuzat de ai săi de trădare și de antisemiți de îndrăzneală, cazul s-a dezvoltat, prin jocul reacțiilor personale, într-o mare polemică literară, socială, morală, istorică și teologică asupra iudaismului și a destinului său, în politică, în cultură, în istorie și - în ultimele ei implicații - chiar dincolo de marginile lumii acesteia!

Și acest caz, pentru a fi înțeleș, trebuie situat în cadrul pedagogiei negative a lui Nae Ionescu.

Ion Călugăru

Mai încheată, deși mai puțin răsunătoare, pare a fi fost legătura lui Nae Ionescu cu scriitorul modernist, de la grupul "Contimporanul", care iscălea Ion Călugăru. Inteligent, dar, nu știu de ce, cu aparențe nesigure, aci proletar comunist, aci având legături cu Siguranța și cu trustul zahărului, fost pe cale de a se călugări, la un moment dat, și legat, mai târziu, de șeful sioniștilor de la noi: ovreii Zissu (la care ne-ar duce poate firul acestor relații), Ion Călugăru era nu numai un scriitor de talent, ale cărui cărți, scrise cu haz, ascundeau, totdeauna, ca o nucă, un miez substanțial; dar și o ființă originală, ale cărei ciudățenii și dificultăți de a-i da de rost îți stârneau curiozitatea.

Dacă, în relațiile lui Nae Ionescu cu Sebastian, planul legăturilor sufletești, sentimentale, poate lămuri apropierea, în pofida aparențelor contrarii, cu toată divergența adâncă de idei; în relațiile lui cu Ion Călugăru, afinitățile ideologice, ori de interes, par a covârși legăturile personale.

Într-adevăr, filosoful structurilor etnice imuabile și al prețuirii soartei patetice a lui Iuda, înfățișă, în chestiunea ovreiească, un punct de vedere care îl apropia de sioniști. Primejdia lui Iuda, pentru alte neamuri, nu venea oare, toată, pentru el, din negația pe care o întreține existența compactă a ovreilor în sânul altor comunități naționale? Și reclădirea patriei lui Israel, căminul lor național, în Palestina, sau aiurea, nu constituie, oare, o soluție lumească pozitivă, a acestei probleme? Dificultăți există, desigur, și Nae Ionescu nu le-a ascuns, nici nu le-a subprețuit. Dar soluția chestiunii ovreiești îl situa, vectorial pe acest plan social, cu sioniștii.

Nae Ionescu a vorbit chiar, se pare, odată la "Barascheum", la o adunare sionistă. Nu știu ce va fi spus acolo ovreilor; dar cred că nu lucruri prea deosebite de acelea cuprinse în prefața dată cărții lui Sebastian.

În ce mă privește, am socotit acest fel de a pune chestiunea ovreiească prea politic și am stăruit, alături de Paul Sterian, să socotim că adevăratul teren al acestei chestiuni rămâne cel arătat de Leon Bloy - religios și metafizic. Pe acest teren - dar în alt sens - a pus chestiunea și Racovea nu, și Eliade i-a răspuns pe același teren.

De aceea, amestecul meu în discuție s-a făcut mai mult în legătură cu "problema mântuirii și ovreii", decât în legătură cu "rolul ovreilor în comunitatea politică a națiunilor", unde sionismul mi se pare o soluție justă, dar prea simplistă, a curmării suferințelor lui Israel.

Textele în care discutăm multe idei naeionesciene - încercând să ridic controversalele până la rădăcinile lor legate de ideile origeniste - au rămas însă nepublicate, în întregul lor. Și nici să le discut cu Nae Ionescu nu am mai avut vreme, înainte de-a muri.

Polemici în jurul lui Nae Ionescu

De la ovrei, l-au atacat, pe Nae Ionescu, în broșuri, în dese rânduri: Peltz, Ben-Ador, Silber și alții, mai ales după publicarea prefeței lui la romanul *De două mii de ani* al lui Mihail Sebastian.

De apărat, l-au apărat: Eliade, Băncilă, Racoveanu și Sterian. I-am luat apărarea și eu, atât în ziar, împotriva atacului general al direcției sale filosofice din partea emulilor domnului [Rădulescu-]Motru cât și în "Revista de filosofie" a d-lui [Rădulescu-]Motru, împotriva d-lui Brucăr, care făcuse o recenzie ce mi se păruse nedreaptă, a prefeței lui Nae Ionescu la traducerea Criticii rațiunii practice a lui Kant, făcută de elevii lui: Amzăr și Vișan.

Amintiri. Romanțele

Lecțiile lui Nae Ionescu la facultate au fost descrise, mai mult sau mai puțin romanțat, atât de Mircea Eliade, în romanul său *Lumina ce se stinge*, cât și de Mihail Sebastian, în romanul *De două mii de ani*, de care am mai vorbit -, în care personajul lui Nae Ionescu (Blidaru) este opus, după mine, cu totul arbitrar, aceluia al lui Camil Petrescu (Vieru). Prin nimic nu mi se pare îndreptățit, obiectiv, un asemenea contrast! I-a mai descris lecțiile și Paul Sterian, în fragmentul său de roman *Adonai*, publicat de acesta în "Cuvântul", prin 1930 sau 1931.

Bibliografie asupra lui Nae Ionescu

Iar despre Nae Ionescu în general, au scris util, dintre ucenicii lui: Vasile Băncilă, într-un articol reprodus în fruntea cursului său de Istoria logicei, apărut în 1941; Mircea Eliade, în prefața scrisă de el la colecția articolelor lui Nae Ionescu, intitulată *Roza vânturilor*, publicată în 1937; Petru Manoliu, într-o pagină consacrată Profesorului în "Credința" prin 1938. Basil Munteanu, în Istoria literaturii române, publicată în limba franceză în 1939, are, de asemenea, însemnări utile despre influența lui. Cartea lui

Sebastian despre conflictul ce a urmat romanului, de care-am vorbit, cuprinde, de asemenea, piese de folos.

Din articolele scrise la moartea lui, în 1940, am reținut pe al lui Ion Vineanu, din "Facla", și pe al lui Pamfil Șeicaru, din "Curentul", cel dintâi, vibrant și-nțelegător; al doilea, izbutind să găsească - cu toată animozitatea invidioasă ce l-a însuflețit - în viața de Profesor - câteva accente juste.

Cu totul false și insuficiente sunt însă indicațiunile despre Nae Ionescu cuprinse în Istoria literaturii române a d-lui G. Călinescu, deși ele nu sunt lipsite - ca toate lucrările acestuia în lipsa unor criterii obiective, de farmecul judecății personale, arbitrar, a unui om de gust, cu totul ostii însă ideilor lui Nae Ionescu. Și tot atât de insuficiente sunt însemnările lui Nichifor Crainic, din "Gândirea", reflecții ale unui mediocru invidios, care-și dă aere de cap de școală.

Interesant, prin ceea ce aduce nou, ca mărturie, din partea unui fost elev, pasionat, cu care era ades în dezacord, articolul din "Meridian", reprodus în Portrete și controverse de către Petre Pandrea, în care, totuși, unele influențe suferite de Nae Ionescu îmi par supraestimate, iar unele atitudini mi se par răstălmăcite, ca și-n cartea lui Mihail Sebastian, pentru justificarea proprie a autorului, în opoziție cu adevărul!

Cât despre epitetul de "vulgarizator" - pe care câțiva nepricepuți în ale filosofiei s-au grăbit să i-l atribuie papagalicește, repetând unul după altul -, el nu are nevoie a fi dezmințit. Iar despre acela de "obscurantist" pe care-l repetă, peremptoriu, la fel, aceiași papagali, fără a se referi la un singur text care să-i justifice, cred că identificarea esenței efortului naeionescian cu ceea ce am numit "tentația luciferică" e suficientă ca să-i dezmințe. Cu arătarea însă că această dramă, atât de adâncă și complexă a celui ce cată "să facă lumină", nu trebuie confundată cu filosofia superficială și plată a ceea ce istoria culturii cunoaște sub numele de "iluminism" ori de "secolul luminilor". Lipsa de perspectivă a acestui iluminism și caracterul lui întunecat și turtit pentru perspectiva omului a fost arătată prea bine de Nae Ionescu, pentru ca să ne mulțumim cu declarațiile de conformism al împotrivoritorilor și să nu le cerem temeiuri, argumente și dovezi, în locul "declarațiilor de principii" ori "luări de atitudine", care, lipsite de întemeiere, dau afirmațiilor lor un caracter neros.

Utile, de asemenea, mi se par recenziile d-lui G. Popa în "Saeculum" și-n "Revista teologică", precum și numărul festiv, consacrat de revista "Pan" lui Nae Ionescu, în 1941. De asemenea, pot folosi articolele scrise de mine cu diferite prilejuri, despre el, mai întâi în "Buletinul asec- rist" din 1927: Criza moralei creștine; apoi, în "Epoca": Gândirea filosofică a lui Nae Ionescu; în "Cuvântul": Filosofie științifică, Universitate și ortodoxie (trei foiletoane); Gândirism și ortodoxie; La sărbătorirea d-lui Rădulescu-Motru; Barba lui Vissarion; Ortodoxia și Apusul după Berdiaev; ori în "Revista de filosofie" a d-lui [Rădulescu-]Motru, din 1934: Note asupra rațiunii practice. Însemnări în marginea unui comentariu. De asemenea utile, pot fi introducerile scrise de mine, cu C. Noica și C. Floru, la cursurile lui Nae Ionescu, editate de noi: Istoria logicei, publicat în 1941, Metafizica, I (1942), Logica (1943) și Metafizica II (1944).

Sensul prieteniei la Nae Ionescu. Paralela față cu iubirea

Prin caracterul ei de popas, de odihnă în mijlocul luptei, de întoarcere asupra trecutului trăit, de fidelitate față de amintirile tinereții, de regăsire, în fond, a sa însuși, în chipul acelora cu care s-a întovărașit - prietenia bărbătească dobândește, la Nae Ionescu, un caracter antitetic aceluia de neconținută sete de noutate, de neconținut zbucium, de neconținută încercare de ieșire din sine, pe care-l are, la el, tovarășia femeilor.

Ca și cum cele două tendințe fundamentale ale "fili-ei" naturale: aceea de deschidere a sufletului și aceea de

Închidere a lui, s-ar scinda, polar, în aceste două atitudini; înflorind, de o parte, printre femei, viața zbuciumată și de vecinică neodihnă interioară, pururi în salt peste sine însuși; rodind, pe de alta, printre bărbați, viața de liniște, de reculegere, de regăsire și de dăruire din plin.

De aceea, poate, întâlnirile lui femeiești, în care a făcut eforturi disperate de căutare și de dăruire de sine, dar care, în fond, l-au răsplătit, au fost puncte de plecare spre aventuri nebănuite, dar și de naufragii finale.

Întocmai ca un fals Tristan, răpit de vraja inaccesibilei Isolde, sufletul lui s-ar fi lăsat destrămat de puterea dureroasă și ucigătoare a "filtrului", ideal, alterându-se, dar nerenunțând niciodată cu totul la speranța întoarcerii și a deșteptării. (Dovadă, nu numai însemnările lui Eliade despre ruptura lui cu Domnița, dar și ultimul lui popas, în care, deși se pare că-și aflase liman sufletesc, n-a izbutit, totuși, să vecinicească sub pecetie indisolubilă; dovadă, de asemeni, caracterul tragic al singurului său efort

perseverent de menținere a unității și continuității ființei proprii pe acest tărâm, pe care l-a însemnat căsătoria, efort pe care nu l-a putut înfăptui decât într-o cumplită înstreinare concretă de tot cuprinsul legăturilor pe care au rămas, intacte, peceteile.)

În vreme ce prietenii lui bărbătești - în care n-a urmărit parcă decât bucuria pe care o dă spiritului întâlnirea marginilor realității, în liberul exercițiu al facultăților, ori dăruirea-în sensul în care trec luminile, în slujba Paștilor, de la unul la altul, dar din dar - au fost, pentru el, prilejuri de liniște, de reculegere, de rod, de definire și - în fond - de cristalizare sufletească.

Și totuși, ținând seamă de sensul ultim al orientării celor două tendințe, cine ar putea spune hotărât dacă cea dintâi nu rămâne, împotriva tuturor naufragiilor și renașterilor, cheia puterilor de creație și de viață ale omului și dacă, a doua, nu e decât în slujba definirii ultime a chipului lui, a efigiei și, în ultimă analiză, a morții?

Grea întrebare, căreia nu i-ar putea da răspuns decât considerarea funcției pe care o îndeplinește individualitatea conștientă, creatoare și muritoare, în marele val etern, inconștient și transpersonal al vieții.

VI. ULTIMELE AMINTIRI

Ultimele mele amintiri despre el sunt cu puțină vreme anterioare morții sale. Să tot fie doi ani de atunci. Era în casa lui de la Șosea, pe care o gândise el, după placul inimii lui, și a cărei construcție, făcută de arhitectul Can- tacuzino, o supraveghiasse tot el, în toate amănuntele!

În casa aceasta minunată, în care omul își aflate, în sfârșit, o încăpere, după ce peregrinase prin atâtea locuri streine, se părea că omul își va afla un popas. Își construise casa anume pentru asta. Nu era o casă obișnuită, a vremii noastre. Ci semăna mai mult cu o curte boierească de altădată.

Vila de la Băneasa

Casa aceasta era, într-adevăr, croită pe sufletul lui. Închipuiți-vă o casă mare, spațioasă, în mijlocul unei curți mari, în care intrai printr-o poartă boierească ce-i închidea perspectiva. Clădită în stil românesc, dar nu în acel stil înzorzonat al lui Mincu, ori al posterității lui arhitectonice, plin de podoabe și accesorii fără rost, ci în stilul acela simplu, cu zid mare, alb, ferestre drepte, și fără ornamente inutile, și cu acoperiș de țiglă, în care erau clădite casele conacelor bunicilor noștri de la țară.

Curtea de intrare, înconjurată pe două părți de un brâu de plimbări boltite sub arcade, în dosul cărora te așteptai să găsești chilii, îi clădeau aerul unei curți monahale, asemănătoare certoselor italiene.

Pe sub poarta boltită a intrării, soseai într-o încăpere largă, cu lespezi roșii. La stânga, închis, un iatac; la dreapta se deschidea, larg, sufrageria; spre fund, urcai pe o scară la catul întâi.

Pereții casei, nedrișcuiți, erau tencuiți cu var. În camera din mijloc, în care intrai, te întâmpina un clavir, fotolii confortabile, îmbrăcate cu cretoane înflorate, două, trei mese mici, pe care erau vase cu flori și sofale acoperite. Pe jos erau scânduri băițuite. Lumină multă pătrundea prin ferestrele deschise, dând împrejurimii un aer văratec, înflorat, aerisit, în care răsuflai parcă ușurat de povara orașului de dincolo.

În odaia lui de lucru, într-un colț, o masă mare florentină, cu scaunul ei. Pe masă, un bust, un vas de flori, o carte, în față, o vatră și, la dreapta ei, o poliță cu câteva obiecte rare. Deasupra acesteia din urmă, în mijloc, la înălțimea ochiului, un singur tablou, nu prea mare: o Coborâre de pe cruce, de Greco, da sufletului încăperii gravitate fără a-l împovăra, ca răsunetul îndepărtat, în acest mediu rustic românesc, al unui acord de orgă. Într-alt colț, pe o podea, mai ridicată, o sofa rotundă-n jurul unei mese de cafea, tot în cretoane. În fața vetrei, o liseusă.

În dreapta, odaia lui de culcare, al cărei prag nu l-am trecut decât după ce a murit: un pat florentin, auster, de lemn simplu, minunat proporționat, acoperit cu o cergă de pluș albastru, o masă de noapte, pe care am însemnat, în clipa morții lui, un roman englezesc al lui Steinbeck și câteva fascicule dintr-un roman polițist, un vas de flori, un iconostas. Și-atâta!

Biblioteca lui, în fundul odăii de lucru, în partea cealaltă a casei, era plină de rafturi până sus și avea pe polițe cărți rare, la care te urcai cu scara. Odaia era scăldată într-o lumină albăstruie, străbătută de razele soarelui care

cădeau pieziș, la mijloc, pe o masă de lucru de lemn, care amintea masa de lucru a unui arhitect. Pe ea, manuscrisul manualului de logică, la care Profesorul începuse tocmai să lucreze.

Într-un asemenea mediu l-a fixat cândva, cu mult înainte de a-și clădi casa, pana ascuțită a lui Anestin, într-un desen în care-l închipuia îmbrăcat în haina de șiac a călugărilor, și care purta subtitlul: Pere Joseph... și tot într-un asemenea cadru, dar aiurea, l-a surprins ochiul unui fotograf indiscret, în halat și papuci, aidoma pre-figurării.

Nu-ncape îndoiala că, între aerul acestei case și sufletul lui sunt legături și concordanțe, care ne-ar îngădui și astăzi să depanăm aeeva firul gândurilor lui.

Cei care prețuiesc amintirea lui, ar trebui să facă totul ca această casă să rămână întocmai așa cum a lăsat-o el, neatinasă, pentru că este o icoană nealterată, cristalizată, a vedeniei lui despre viață.

Visa să facă-n jurul curții din fața casei, într-adevăr, chilii, în care să stea, pentru a lucra, ucenicii lui în ale filosofiei.

Si aceasta este soarta care ar trebui să-i fie hărăzită casei de acei care vor alcătui cândva o asociație a "Prietenilor lui Nae Ionescu", așa cum sunt, în streinătate, "Amicii lui Pascal", ori ai lui Balzac, care să se trudească să păstreze și să facă să rodească tot ce s-a putut păstra de la el. O asemenea asociație am proiectat, câțiva ucenici ai lui, prin 1941. Dar ea nu a fost autorizată, pe cât

știu, căci, deși cererea noastră întrunea, între altele, semnătura mea, subsecretar de stat în funcție, a dezlănțuit într-un consiliu de miniștri de ordine, la care n-am fost, o furtună, care nu s-a potolit decât prin refuzul autorizării. De acest refuz nu a fost străină gelozia ministrului Culturii, filosoful Ion Petrovici, cu care m-am răfuit, mai târziu, la un sfârșit de ședință de consiliu de miniștri, în care a avut imprudența, cu prilejul altei discuțiuni, să-mi facă o aluzie. Ea mi-a prilejuit apoi o supraveghere discretă, la toate conferințele ce-am făcut, din partea ministrului de Interne, care, ascultându-le, s-a convins că s-a speriat degeaba!

De atunci, casa lui a fost răscumpărată de stat și sortită drept locuință Conducătorului, care i-a făcut unele adăugiri, în partea dinspre bibliotecă, fără a-i schimba însă prea mult stilul. E bine că n-a trecut în alte mâini, profane.

Mă gândeam cu groază care va fi parvenitul nepriceput care-i va intra în stăpânire. Așa, schimbul s-a făcut pe înălțimi, cum se cuvenea pentru o asemenea așezare. De câte ori am pășit însă pragul ei, la aniversările noului stăpânitor sau la consiliile de miniștri, m-am întrebat ce trai vor fi ducând pereții, din îmbinarea ecourilor acestor doi mari oameni ai neamului nostru, totuși atât de adânc deosebiți și atât de greu de apropiat spiritual, unul de altul. E ciudat de constatat că, devenită locuința Mareșalului aspru și fără huzur, casa s-a înveselit oarecum; și-a pierdut ceva din rezonanța gravă care-i însoțea altădată simplitatea. Lucrurile au rămas aproape toate la locul lor, ori le-au înlocuit altele, asemănătoare. Dar pereții aspri, de care spânzura singură *Răstignirea lui Greco*, s-au acoperit cu Andreești, Luchieni și Grigorești: flori și peisagii. Iar în fund, acolo unde ușa dădea spre bibliotecă, s-au încastrat doi stâlpi împărătești, de piatră, aduși din tinda vreunei biserici streine. Aceștia nu-mi plac, pentru că mi se par pretențioși și fiindcă podoaba lor, greoaie, strică, odată cu frângerea bolții, sobrietatea stilului casei.

O seară la Nae Ionescu

Nae Ionescu ieșise din lagăr și ne poftise la masă, la el, pe câțiva foști colaboratori și studenți de-ai lui: Mircea Eliade, părintele Alecu Popescu, Racoveanu, Costică Floru, Virgil Bogdan, Dinu Noica, Titu Devechi (nu știu dacă erau cu noi și Emil Cioran, Paul Sterian și Terianu). Știu însă că d-nii Onicescu și Ionescu-Moșu au venit ceva mai târziu.

Tronând acolo, voltairian, în mijlocul mesei, între ucenicii săi, în sufrageria luminată, în care, pe talere scumpe, se serveau mâncăruri alese, Nae Ionescu mi-a apărut într-o lumină nouă.

Întâia oară îl vedeam altfel decât în tabăra de luptă. Era acolo, cap de școală, între ai lui, din care nici unul nu semăna cu el la gând, în totul, dar care lucraseră cot la cot, sub supravegherea lui. Fără să vreau, gândul mă ducea la aceste reflecții și la privilegiul, rar, de a-l putea vedea de-aproape.

Simțeau în aerul lui de lup viforos de altădată, ceva liniștit și îmblânzit. Ceva extrem de sensibil, un fel de bucurie necomunicabilă, că se găsea - după ce drum!; și, fără ca să știu, înaintea căruia altul! -, iarăși, în mijlocul nostru. Simțeau că ne măsură și ne cântărea pe toți și, mulțumit că ne vede, ne lua, pe rând, la răfuială.

Convorbirea lui cu mine - ședeam la stânga lui și, ca totdeauna, ocupat peste măsură, întârziaseam - a început tot printr-o dojană. Avea impresia că îl făcusem să aștepte. Și-mi da să înțeleg - nu știu dacă mi-a spus ceva în acest sens, cred că nu, dar atitudinea lui mi-a spus-o clar, așa cum îmi îndrepta altădată pe "or" sau pe "Spinoța" - că acest lucru nu se cade. Mi-amintesc acum! Mi-a spus, cum începuseră să mănânce, pe un ton care nu era de scuză: "Nu te superi că ne-am așezat la masă? Nu?". Și, în tonul acestui "Nu" era dojana.

Despre Virgil Madgearu și Toma din Aquino

Mai departe, convorbirea lui cu mine a alunecat asupra lui Virgil Madgearu și a Tomei din Aquino. Mă întreba, anume, cum de fac eu așa de mă înțeleg și cu el, și cu Madgearu, și cum de sunt ucenic al lui, și totuși mă pregătesc să vorbesc, la Căminul "Sfântului Augustin" despre filosofia Tomei. Întrebarea asta mi-a mai pus-o, cinci ani mai târziu, în ziarul "Semnalul", un domn Crăciun, care mi-a făcut trista cinste să considere, cu regret, drept "o tragedie a culturii românești" admirația mea concomitentă pentru Nae Ionescu și Madgearu.

Am încercat, ca totdeauna, să-i răspund. (Și răspunsul meu e valabil și pentru domnul Crăciun.) I-am luat totdeauna în serios și cele mai mici "butade" Profesorului și nu fără de folos. Și o discuție s-a încins despre unul și despre altul. Urcând la rădăcina întâlnirii mele intelectuale cu Madgearu, i-am arătat ce mă despărțea de el. Vorbind, între altele, de "teoria economiei țărănești" a lui Căjașanov, ca de un element comun, Nae Ionescu mi-a răspuns: "Păi eu i-am dat-o!". L-am întrebat: "Atunci, ce-ți

este de mirare că mă înțeleg cu el?”. Mi-a răspuns: “Păi vezi, că el o știe, dar nu o aplică, fiindcă gândește cu șablon”. “Și tot cu șablon gândește și Toma ăla al tău, din Aquino. Toate problemele se succed, la el, într-o ordine perfectă și se rezolvă pe rând, ca în cursul de pedagogie al lui G. G. Antonescu.” Iarăși este discuție, dacă în filosofia Tomei din Aquino este sau nu este “dramă”? Nae Ionescu insista asupra rădăcinilor damaschiniene ale filosofiei lui. Și, iarăși, întrebare din parte-mi: .Atunci, ce te miră preocuparea mea de dânsul?”. După masă, ne-a dus în bibliotecă. Am revăzut cu plăcere, în raft, volumele mari din Origen și din sfântul Vasile cel Mare, pe care i le-mprumutasem cu mulți ani în urmă și pe care mă chema mereu să mi le iau; dar pe care nu le mai luasem. Erau alături de broșurile ce-i împrumutasem asupra lui Jacques Maritain și Nae mi-a zis, privind la unele și la altele: “Te așteaptă!”.

Tot în legătură cu entuziasmele mele prea repezi, Nae Ionescu ne-a citit un pasagiu din cartea unui filosof român, tocmai atunci apărută, pe care-l lăudasem pentru subtilitatea lui și care pasagiu era, într-adevăr, incomprehensibil.

Ne-a arătat apoi o minunată ediție a lui Nicolae Cusanul, pe care tocmai o cetia. Discuții lungi cu Eliade, asupra acestuia. Ne-a vorbit - ca totdeauna, iarăși - de băieții lui, de studiile făcute de Radu în Germania, unde învățase elina și ebraica, de lucrările lui la Wagemann, care avuseseră mare succes. Și noi ne aduceam aminte de “Judecata” Profesorului din Cursul de logică elementară, când ne spusese: “Nae Ionescu e ce e; dar Radu e o floare de băiat!”.

Creație și libertate

Întorși în odaia de lucru, Nae Ionescu a deschis discuția despre Bine și despre Rău, despre Creație și despre Libertate, începând să desfășoare tezele lui favorite, ceea ce făcea să se încrunte, puțin, teologii dintre noi. Discuția pornise de la arborele cunoștinței și, din nefericire, nu a continuat pe tărâmul metafizic, pentru că Eliade a deviat-o în direcția simbolice arborelui acestuia în diferite religii și-n folclor. Ne-am propus, însă, să-i cerem lămuriri, sigur, data viitoare, când ne vom mai întâlni, când voiam să-i citesc și studiul ce scrisesem cu câțiva ani mai înainte, asupra *Condamnării lui Origen* gândindu-mă la el, și pe care nu-l publicasem.

În timp ce discutam, a sosit și profesorul Onicescu și discuția a trecut pe tărâmul statistice; cu care prilej, Nae Ionescu ne-a expus felul în care concepea statistic legătura dintre notele unui concept și indivizii cărora li se aplică. Schița chiar o teorie a spețelor în biologie, întemeiată pe această idee. Și alta, a obiectului fizic.

Național-socialism

A încercat, apoi, să aducă vorba de politică, dar discuția nu s-a mai prins. A vorbit el.

Comunitate națională

Ne-a expus părerea lui asupra național-socialismului, formă politică ce i se părea în totul corespunzătoare încercării de refacere a “comunității spirituale” prin care, alunecarea timpurilor părea că ar vrea să substituie - după el - societatea aritmetizantă, a perioadei democratice, în agonie. Realizarea deplină a acestei comunități nu o vedea însă posibilă în Germania, unde scindarea individului de societate s-a făcut pe tipul apusean și unde opoziția Nordului protestant cu Sudul catolic creează stavile în calea deplinei comunități spirituale. I se părea că singură comunitatea spirituală, religioasă, poate justifica comunitatea politică de destin; și țara unde vedea el posibilă realizarea deplină a naționalismului socialist era mai ales Răsăritul și Sud-Estul european, și mai ales România, unde scindarea apuseană a individului de grup este încă superficială și unde se poate înfăptui o comunitate spirituală deplină, pe plan religios, a societății politice, poporul fiind în întregime ortodox. Însemna, de asemenea, legăturile precursorale ale lui Peguy cu național-socialismul. Și ne spune: “Le-am spus toate lucrurile astea nemților, acolo la ei, și au cam rămas pe gânduri!”.

Capul de școală

Amintirea pe care am păstrat-o din această seară, s-a topit cu aceea a întâlnirii următoare, din cauza impresiei comune de popas liniștit, de ușurare, pe care am păstrat-o de la ele. Băieții teșeau amintiri: „yă aduceți aminte, Domnule Profesor, de lecția despre plictiseală?”. Lecția aceea pe care n-o putea uita Emil Cioran, în care, la cursul de metafizică, plictiseala a fost înfățișată ca starea creaturii rămasă singură, față-n față cu ea însăși. Dar despre cutare, sau cutare, alt moment de luptă comun? Și

plasa amintirilor se țesea între noi, care-i evocam unele din lucrurile cu care am început această carte, și el, care încerca să le reconstituie, așa cum le trăise el însuși.

Nae Ionescu trecea pe toți în revistă. Îi caracteriza. Căuta pentru fiecare nota justă. Îl simțeau fericit că e cu ai lui. Și nici unul dintre noi nu presimțea ce se pregătește în umbra acestei liniști.

Ne propusesem să venim să-l vedem regulat și ne pregăteam să-i cerem, cu primul prilej, lămurirea nelămuririlor pe care le aveam, în legătură cu gândurile lui și ale noastre, multe.

Vă închipuiți cât a fost pentru noi de dureros să aflăm că Nae Ionescu a murit, tocmai în ziua în care ne propuneam să stăm de vorbă cu el asupra chinuitoarei probleme a libertății. Moartea lui nu ne despărțea numai de el în trup; dar ne silea să amânăm, până la Judecata de apoi, lămurirea unor lucruri pe care nu ni le-am putut lămuri asupra-i. O parte a lor îmi va scăpa, prin urmare, definitiv, aici pe pământ, totdeauna.

Ceea ce interesează însă aci, după ce i-am evocat figura, este dacă și cum am putea desluși, în tot acest complex fremătător de probleme și chiar dincolo de ele, sau progresând de-a lungul lor, gândul omului viu?

Cu titlul de ipoteză, voi încerca să-l propun.

VII ÎNCERCARE DE CARACTERIZARE

Nae Ionescu n-a fost un filosof de catedră și viața și învățătura lui nu trebuiesc privite didactic, ci ca eforturi ale unui om viu. Ca om viu va trebui să surprindem secretul atitudinii lui în existență, care să ni-l restituie întreg, dincolo de toate metamorfozele lui aparente. Dacă ne situăm pe acest plan, deslușim că, de-a lungul întregii lui vieți, stă parcă o perpetuă ispită de cunoaștere, atitudine pe care unul din discipolii lui a numit-o; tăcere descriptivă și pe care eu aș denumi-o, dintr-un alt unghi: tentația luciferică, iscodirea posibilului închis în lucruri, adică împingerea lucrurilor la extrema lor limită de rezistență, trecerea lor de la ceea ce sunt la ce pot fi, ori nu pot ca să nu fie. Ispită de logician, desigur, dar de logician la pânda vieții!

Nae Ionescu și Ispita posibilului

Întrebarea: “ce ar fi fost, dac-ar fi fost altfel decât cum a fost” și-o pun mai ales teologii, istoricii, câteodată și poeții, când au sfârșit de iubit. Pentru “inginerii” veacului acestuia, întrebarea e stearpă și fără sens. În cap cu Aristotel, pentru ei, “faptele făcute, nu se poate să nu fi fost făcute”, pentru că, “tot ce este, are un temei, care-l scoate din neființă; altfel, de ce ar fi, mai curând decât n-ar fi”. Problema “posibilităților”, dacă are pentru ei vreun sens, nu-l are decât pentru legătura tainică a posibilului cu viitorul, în taina existenței condiționate.

Nu tot așa a fost pentru Nae Ionescu. Cugetând la tot ce știu, din ceea ce a vorbit, a scris și a făcut Nae Ionescu, problema aceasta a posibilului stă în miezul neliniștii sale.

Evocări

Există, într-adevăr, într-unui din cursurile lui de mai de mult, o frază stranie, care lămurește multe din atitudinile lui, care au mirat pe atâția și n-au lămurit pe nici unul.

Într-o lecție de deschidere - să fi fost prin 1927 -, Nae Ionescu, evocând vremea anilor lui de tinerețe universitară, vorbește de studențimea de atunci și de participarea lui la viața studențească. Preocuparea lui în frământările și alegerile de la “centru” sunt însemnate prin aceste vorbe ciudate: “Nu însemnau toate acestea mare lucru; dar ne plăcea să vedem cum cade un om”.

Niciodată atitudinea lui nu a fost alta.

Când, student în anul I, Mircea Eliade l-a văzut întâia oară și i-a împărtășit grav că are “nedumeriri metafizice”, pe care nu știe cum să le limpezească, Nae Ionescu i-a răspuns scurt: “Bea”.

În alte împrejurări, în care scriitorul acestor rânduri avea amărăciuni, pe care un prieten comun credea că Nae Ionescu le-ar putea curma c-o vorbă, Nae Ionescu i-a răspuns acestuia scurt:

- Ei, și ce vrei să-i fac eu? Lasă, mă, băieții să se descurce singuri. Dacă e ceva în ei, ies ei singuri la suprafață; dacă nu, înseamnă că degeaba te bagi.

Altui prieten comun, Nae Ionescu îi preciza odată, pe când el îi reproșa că nu s-a făcut ministru:

- Nu înseamnă nimica, măi, să fii ministru. Cine n-a fost ministru în țara asta? Totul e: să, poți să fii ministru. Și asta nu o pot mulți din cei care sunt. Mie însă îmi ajunge!

Și nu m-ar mira dacă, atunci când unii îi vor fi împărtășit intenția lor de a muri - Nae Ionescu le va fi răspuns în același fel -, lăsându-i să se hotărască singuri...

La sfârșitul depoziției sale în procesul omorârei lui Ion G. Duca, omor în care răspunderea lui morală a fost angajată, de către unii, citim, ca justificare, aceste rânduri:

“Treii oameni stau pe malul râului: Titulescu, Duca și Nae Ionescu. Titulescu vrea să-i dea brânci lui Duca-n apă și el nu știe să înoate. Nae Ionescu îi spune să se ferească, însă Duca nu-l ascultă și Titulescu-l dă la fund. Rezultat: Nae Ionescu e arestat! Eu nu râd”.

Tehnica ziaristică și sensul teologal al existenței

La fel proceda Nae Ionescu ca ziarist.

Nae Ionescu nu înțelegea meseria de ziarist numai ca îndeletnicire pasivă de a contempla evenimentele ce se produc și de a le despica rosturile, tălmăcindu-le apoi limpede, pe înțelesul tuturor; ci vedea, în scrisul cotidian, un instrument de intervenție în viața de toate zilele, o colaborare a lui cu istoria, un mijloc direct de creare a evenimentului. Felul în care înțelegea această intervenție creatoare de evenimente e de cel mai mare interes pentru surprinderea rosturilor adânci ale personalității lui.

Privindu-l încă de la cursurile lui, vedem cum Nae Ionescu proceda, mai întâi, socratic, iscodind lumea vastă a posibilităților, combinându-le cu mintea lui ageră și opunându-le perechi. Căuta apoi, între ipoteze, pe cea mai potrivită împrejurărilor, mediului, ambianței, mediu care era totdeauna, pentru el - ca și pentru Cuenot, în biologie -, filtrul prin care lucrurile trec, din lumea posibilităților pure, la evenimentul aievea petrecut, la faptă.

Aceasta este ceea ce s-a numit profetismul lui.

Despicarea felului în care evenimentele se fac și se desfac în actualitatea imediată nu-i solicita însă inteligența, fără a-l ispiti să intervieve. Totuși, felul în care înțelegea această intervenție creatoare de evenimente e de cel mai mare interes pentru cine e dornic să surprindă rosturile adânci ale prodigioasei lui personalități care, în ultimă analiză, sunt contemplative, nu active.

Ca ziarist, Nae Ionescu proceda la fel, iscodind, întocmai ca la curs, lumea vastă a posibilităților, pe care le trecea prin ascuțișul de foarfecă al întrebării. Întrebarea lui pune, deci, mai întâi, ordine în câmpul posibilităților, pe care le rânduia perechi. Nici o deosebire, din acest punct de vedere, între cursurile lui și articolele lui de ziar. Singură materia problemelor era deosebită. Nu însă și tratarea lor.

Nae Ionescu căuta, apoi, am spus, între ipoteze, pe aceea care afla cel mai mare număr de aderențe în mediul ambiant.

Ambianța a jucat totdeauna, la Nae Ionescu, rolul de filtru al posibilităților în stare să le treacă-n stare de eveniment, de act. Analiza lui împingea fiecare lucru la maximum în direcția lui proprie. Și astfel, oameni, evenimente erau nu numai descoperiți irezistibil în resorturile lor, ci erau și împinși la actualizare, la faptă, în sensul epuizării tuturor virtualităților care zăceau într-însese.

Pentru câți oameni n-a jucat, oare, Nae Ionescu rolul acesta de revelator al lor înșiși, de descoperitor de vocații ascunse, sau de retezător iremediabil de avânturi lipsite de vocație! Pentru câți n-a fost stâlp de îndreptar; și pentru câți n-a fost piatră de poticnire.

Pedagogia negativă

Am mai spus lucrul acesta. Pedagogia lui Nae Ionescu era, toată, negativă. Nimic nu-l interesa, decât întru cât se putea susține singur! Îi plăcea să ispitească ce zace-n fiecare și niciodată n-avea remușcări, atunci când izbutea să răstoarne într-un om ultimele resorturi.

“Nu e nici un păcat - îmi spunea el, adeseori, în fața unei înfrângeri. Dacă s-a lăsat învins, e că nu era nimic de capul lui. Ce pagubă atunci că a fost dat la o parte?”

Pedagogia acesta e, desigur, foarte primejdioasă pentru mediocritate. Căci poate duce la “frângerea gâtului”, ori la o descurajare iremediabilă a veleitarilor! Dar această “curățire de teren, de tot ce nu e apt să reziste” este mijlocul prin care Nae Ionescu a selecționat, dintre elevii lui, o generație de oameni care merg - bine, rău -, dar toți, pe picioarele lor proprii!

Această atitudine nu era, la el, numai o ispită vagă, nelămurită, Nae Ionescu era conștient de ea. Todeauna ne spunea că perioadele de libertate sunt cele mai sărace-n personalități și că personalități puternice nu se făuresc decât sub stăpânirea unei severe discipline.

Dacă Nae Ionescu intervenea în cursul lucrurilor, nu era, deci, niciodată spre a forța mersul natural al evenimentelor în sensul dorit de el; ci, dimpotrivă, totdeauna atent la virtualitățile închise în lucruri, el împingea evenimentele să se realizeze în sensul dezvoltării lor proprii.

Nae Ionescu avea studiat, mintal, întregul eșichier al vieții noastre publice. Așa cum Balzac își figura eroii lui nenumărați și-i suprima când își sfârșeau ciclul, pentru a nu-i încurca socotelile și a nu reapare în romanele lui de mai târziu - Nae Ionescu avea în fața ochilor lui - când scria - pe fiecare om politic, fiecare împrejurare, fiecare grup, așa cum sunt, cu situația lor, cu ambițiile și interesele lor, cu resursele lor, cu ce pot face.

Ceea ce deslușea el că trebuie să se întâmple izvora din contemplarea lor, din reflecția lui asupra resurselor și veleităților acestora. Și, nu de multe ori, contemplarea acestor posibilități dezlănțuia iminența evenimentului.

Așa era, prin 1929, de pildă, când Nae Ionescu ducea campanie împotriva Sinodului, pe chestia vechiului calendar și-a Pașcaliei schimbate.

Nae Ionescu avea nevoie de un om care să ducă chestiunea în parlament și nu-l găsea. Tărăniștii, noi veniți la guvern, erau disciplinați și nedoritori de certuri, pe care le socoteau sterpe. Nae Ionescu își contempla personagiile: unul, altul. Nici unul nu se potrivea. Deodată, un gând: doctorul Lupu! Fusesse în cartel cu liberalii și acum era pus deoparte. Căuta, el însuși, o platformă să se repună în vedere. O chestie populară. “Ăsta e băiat de popă”, spune Nae Ionescu. “Ia anunță, măi, deseară, că Lupu va interpela guvernul pe chestia Pașcaliei.” Redactorul politic, mai timid: “Păi ai vorbit cu el?”.

Nae: “Nu. Nu e nevoie. Pregătiți-i dosarul pentru mâine!”. Zis și făcut. A doua zi, de dimineață, dr. Lupu - care aflate de interpelare din ziar - telefona la redacția “Cuvântului” și Nae Ionescu trimitea redactorul specialist ca să-l puie la curent cu “chestiunea”, pentru care “trebuia” să interpeleze.

Acțiune și contemplație

Ce legătură este între toate aceste împrejurări, în aparență fără legătură? Iată-o. Absolut toate purced de la o aceeași concepție a existenței și a legăturii dintre ea și acțiune.

A fi, a face și a putea

Nae Ionescu s-a explicat, mai târziu, limpede.

“Pentru mentalitatea francmasonică, idealistă și apuseană, a face e mai mult decât a fi. A fi este chiar un fel al lui a face. «*Am Anfang war die Tat*», zice Faust, substituind Logosului, acțiunea”. Vorbește și vei putea; luminează-te și vei fi”, zicea deviza “Românului” lui Rosetti.

Un duh demiurgic, care - după Nae Ionescu - e un duh drăcesc, ispitește pe om, îndemnându-l să se substituie, intențional, Creatorului, să-l înlocuiască în treaba lui, îl îndeamnă să vrea să forțeze destinul firesc al lucrurilor, să creeze. Creația, pentru acest duh, e, de la-nceput, un act de răzvrătire, de opunere a omului în fața naturii. Tot Apusul așa vede spiritul, protestând împotriva condiției firești a omului.

Nimic mai greșit. Nu poți voi și face nimic din ce nu e copt să se facă. Lucrurile “se fac”, nu “le facem”. Cel mult, dacă putem să le ajutăm să se nască; aducându-le în conștiință, pe ele, sau temeiurile lor, a căror mănuiere ne este posibilă. Dar asta nu ne schimbă rolul de spectatori.

Problema desăvârșirii noastre nu e să facem, ci să știm, adică, să putem face!

Trecerea de la fapt la posibilitate nu e un adaos de ființă, ci o istovire a ei, o alunecare de la Dumnezeu, care este suma tuturor posibilităților, în cosmosul care este o selecție a acestora, o alegere, o împuținare, o mărginire a lor.

Lucrul acesta, Apusul nu-l înțelege, ci numai omul cu mentalitate teologică răsăriteană.

Apusul e plin de “ingineri”, în sensul leonardesc al cuvântului. Descartes numește chiar puterea de cugetare a omului ingenium.

Dacă lucrurile stau astfel, înțelegem de ce, pentru el, în atitudinea omului nu primează fapta, ci contemplația înțelegătoare, aceea ce un discipol al lui a definit, cu aprobarea lui, se pare, ca “tăcere descriptivă”.

Înțelegem acum care poate fi interesul lui pentru întrebarea: “ce poate cutare”?

Omul acesta conservator, care credea că “ce este, este” și “nimic nu-și poate depăși esența” - este în realitate vecinie la pândă realului și a faptei fiecăruia. De ce? Spre a-l îndemna la faptă? Nu, pentru a verifica, prin faptă, ce e în el? De ce e-n stare?

“Să vedem ce-o ieși”, spunea el, în fața unei încercări.

“Păcat, n-a fost nimic de capul lui”, spunea el, în fața unei înfrângeri⁷.

Chiar atunci când Nae Ionescu trage, din umbră, sforile de care atârână oamenii politici ai Regatului român, sparge cartelul european al fierului sau împinge un discipol către cutare sau cutare gest riscat, atitudinea lui nu este o atitudine etică, ci una contemplativă.

Ceea ce îl preocupă, mai presus de orice, este să verifice, să vadă ce e cineva; de ce e în stare.

Reușește? Pe Nae Ionescu nu-l interesează rezultatul ca atare; ci verificarea realității care i-a asigurat succesul. Cade? Nae Ionescu conchide că nu era nimic în el.

Fapt e că Nae Ionescu a ispitit pe mulți și sunt câțiva pe care i-a scos din fire... A fost, adică, un dascăl primejdios, cum sunt toți adevărații dascăli.

⁷ Nu e multă vreme de când C. Noica m-a acuzat în Jurnahil său filosofic, că am “construit” această poziție naeionesciană asupra posibilului, pentru a-mi strecura, la adăpostul pavilionului profesoral, marfa mea proprie. Nu tăgăduiesc că această problemă e una din materiile în care contactul gândirii lui Nae Ionescu cu a mea a fost cel mai fecund. Și că el s-a dezvoltat, pe cont propriu, și sub influența altor dascăli. Cele două foiletoane, deja citate, ale mele, consacrate, în “Cuvântul”, unei conferințe a lui Berdiaev, auzită la Paris asupra ideii de act și de posibilitate la Aristotel și a interpretării lor deosebite în Răsărit și în Apus, sunt, desigur, o dovadă. Dar că aceasta nu este și poziția limpede afirmată, încă din 1928-1929, a lui Nae Ionescu, mi se pare de nesusținut, astăzi, când cetitorii lui au puțină să-i controleze afirmațiile asupra acestei materii, direct în lecția a V-a a Cursului al doilea de pregătire la metafizică, consacrat cunoașterii mediate, în care Profesorul atribuie, ca prima funcțiune metafizice, mântuirea prin “trecerea în virtual”, simetric corelată celeilalte operațiuni, care e creația: “Cădere în cosmos”, despre care vom afla poate cândva, de asemeni, când i se va publica și corespondența, gândul întreg al Profesorului.

Tăcerea descriptivă

Această tăcere descriptivă, unită cu ceea ce aş putea numi ispita creaturalului, dau la un loc - atunci când au realitatea vie-n faţa lor - ceea ce am putea iarăşi numi: bucuria sau, mai corect, neliniştea vieţii formelor!

De câte ori, contestând transformismul artificial, nu ne-a vorbit de această bogăţie a formelor vii, de diferitele chipuri în care viaţa-şi caută formele de echilibru stabil, pur, care singure sunt viabile. Construisese, cu ajutorul statistice, o întreagă concepţie a cosmosului, în care răul era îmbrăcat în haina artificială a voinţei de a fi altfel decât cum eşti. Noi regăsim aici, subtilizată, rafinată şi ancorată metafizic, vechea teză maioreciană, moştenită de Nae Ionescu - împotriva tuturor tăgăduirilor reciproce - de la dascălul său, d-l Rădulescu-Motru. La acest echilibru natural al formelor pe care se sprijinea filosofia lui naturală, Nae Ionescu reducea chiar tendinţa cealaltă, care nouă ni se părea antagonistă, a depăşirii, pe care se întemeia filosofia lui religioasă, de vreme ce scria: "îndatorirea de a te depăşi, iubirea, nu e decât o lege naturală a fiinţei. Legea iubirii nu este o obligaţie de ordin etic. Ea înseamnă doar: Vino-ţi în fire!".

În tot acest freamăt din jur, el caută, deci, o formă de echilibru stabil, nu se mulţumeşte să ştie abstract, ci vrea să "încerce" ceea ce i se pare c-a aflat, caută, adică, în experienţă, în trăire, exploatarea ultimă a gândului său, urmăreşte ca, prin trăire, să realizeze depăşirea acestei trăiri.

Chipuri şi perspective

Într-un desen pe care l-am făcut, la Paris, în vremea studiilor mele, din memorie, încercându-l trăsătură cu trăsătură, într-o zi în care mi-era dor de el, l-am închipuit aşa: cu chipul lung, osos, cu ochii cenuşii, sprâncene arcuite, ridicate şi resfrânte, cu gura prădată de acelaşi dispreţ. Capul i se proiectează pe o cruce înscrisă într-un cerc. Să fie reunirea simbolului creştin cu simbolul solar tracic, din troiţele autohtone? Nu. Este numai un trompe l'oeil: anagrama lui i mic de tipar, înscris peste e mic de tipar, vigneta cu iniţialele "Idei Europene". Sub chip: mâinile, mefistofelice, cu degete lungi, osoase, seamănă cu picioarele unei dansatoare, îi acoperi cu palma, mâna stângă? Dreapta lui, cu degetele aplecate-n jos, devine straniu de arătătoare către ordonatul şi blândul supusul cap al lui Jacques Maritain, al cărui chip, după Bonnaud, îl strejuieste-n dreapta, deasupra mesei mele de lucru. "Iată calea!" - pare că zice, arătând spre filosoful renaşterii medievale, spre filosoful ordinii şi autorităţii naturii. Ridici palma? Descoperi mâna lui stângă, răsturnată, osoasă, cu palma ridicată-n sus şi ultimele două degete pe jumătate strânse. Deodată, arătarea drumului de către mâna dreaptă ţi-e luată înapoi, şi parcă-ţi spune: "Da' de ce? La ce bun?". Sau: "Atâta e tot?" - deschizându-se spre chipul deznăscutului Şestov, filosoful absolutului şi al arbitrarului divin, al anarhiei şi al libertăţii, care îl străjuieşte, în portretul lui Schloeser, la stânga, pe perete, deasupra mesei mele de lucru. "Încoace, încolo?" "Şi pe aici, şi pe aici, tot acolo ajungi!" între Rai şi Iad, între supunere şi răsvrătire, cumpăna înţelegerii stră-ntrebătoare. Fă cum poţi.

De acest desen apropii, fără să vreau, ultima lui fotografie. E unul dintre cele mai dramatice chipuri care mi-au rămas de la el. Singurul pe care îl privesc şi nu mă satur. Îl văd pe Nae Ionescu la el acasă, în camera lui de lucru. În picioare, cu spatele la rafturi, se sprijină de bibliotecă. A albit, are mâinile în buzunar şi un aer în aparenţă degajat. Dar chipul e dureros de răvăşit şi privirea parcă e în gardă. Pare un lup rănit, care se apără de haita câinilor ce-l înconjoară.

De ce, privindu-l, ai impresia stranie că Nae Ionescu ţine pe cineva în faţa lui în vârful spadei? În fotoliu, adică, acolo de unde priveşti acuma tu.

Pe cine priveşte Profesorul, fix, cu privirea dureroasă şi dispreţuitoare, ce pare a fi străpuns o taină şi care parcă spune: "Cum? Numai atât? Adică, ce vrei? Care-i noima? Pe mine?".

Viaţa pe care-a trăit-o, moartea pe care-o vede venind şi căreia, la fel cu Roland din legendă, îi aruncă mănua? Ori e Diavolul, care vine, ca şi în Faustul goethean, să-şi ceară preţul? Şi Profesorul priveşte la el? Ori priveşte deja dincolo de ce vede?

Nimeni nu va putea răspunde.

Neliniştea vieţii formelor

Ci numai noi, înşirăm, în urma lui, boabele pe fir şi-ncercăm să redăm un chip, existenţei lui caleidoscopice!

Rând pe rând: filosof de catedră, soţ şi tată, cap de şcoală, director de bancă, negustor, ziarist, căpitan de industrie, om politic, curtean, filosof de casă, îndrumător spiritual, amant, eminenţă

cenușie, victimă politic, martir, totdeauna curios, totdeauna în curs de așezare, cu un picior aici și cu unul dincolo - viața lui este acea neconținută neliniște, acea neconținută sete de depășire, de neputință de a atinge o formă definitivă de echilibru, după care suspina cu atât de des citatele de el, cuvinte augustinene:

*“Tu nos fecisti ad Te, irrequietum cor nostrum, donec requiescat in Te”.*⁸

Prin acest caracter nemaipomenit de complex al vieții lui, în care se întâlnesc: Abelard cu “Il Cortegiano”, Ignatiu de Loyolla cu Pere Joseph, Pafnutie cu Origen, Socrate cu Cesar Borgia, Hugo Stinnes cu Voltaire, Eaust cu Don Juan - Nae Ionescu rămâne un om cu totul deosebit de oamenii tipizați ai vremii noastre, reduși în dinamica vieții lor, la câteva mobile elementare. El evocă, într-un anumit sens, pe acei oameni ai Renașterii, așa cum îi plăcea să se arate el însuși, uneori, interpretând gliptic întreita îndoitură a nasului său.

Dar nu un om al Renașterii târzii, secată de orice adâncime metafizică, ci un om al acelei Prerenășteri a veacului al XIV-lea, încă plină de seva aspirațiilor spirituale ale veacului trecut, în care Dumnezeu nu a alunecat încă, din centru, la periferia lumii și în care omul, care a ajuns să se caute, fără a se găsi, nu a uitat încă, cu totul, de chipul de la care își trage Asemănarea. (Moment, din care, de altfel, tot neamul nostru trebuie să-și reia povestea, de acolo de unde firul ei s-a rupt, odată cu căderea lui la marginea istoriei, prin intrarea în luptă împotriva turcilor și schimbarea drumurilor mari ale pământului, după Ștefan cel Mare și Alexandru cel Bun.) O verificare? Nu avem. Dar iată-l iar în tinda Patriarhiei, unde pictorul adversarului său chesaro-crăiesc, Patriarhul, care s-a înfățișat pe sine și pe apropiații săi ca sfinți, în firidele Sfântului Naos, l-a înfățișat pe Nae Ionescu luciferic, în centrul părții din dreapta a tindei, adușmecând, spre râul de foc, turma rătăciților osândiți la judecata din urmă. Să fie numai un duh răzbunător? Să fie numai o stranie coincidență? Ori poate, cumva, să străbată, prin ele, ceva din adevăr? Căci nu e oare această împingere primejdioasă a fiecăruia, spre ultima lui realizare, pe care o regăsim în cele ce a mărturisit întotdeauna despre păcat și creație, tocmai “tentația luciferică”, ispita care constituie, într-adevăr, esența vieții acestui călugăr întârziat în epoca mării industrii și a haosului spiritual al vremii noastre. Sau, priviți mai bine, masca lui! Moartea i-a fixat trăsăturile. Chipul i s-a deformat puțin. În expresie stăruie însă aceeași tăcere întrebătoare.

⁸ Tu ne-ai făcut pe noi pentru Tine, neliniștit e sufletul nostru până se va odihni în Tine, lat.

ÎNCHEIERE

Moartea a întrerupt șirul gândurilor dascălului nostru, pe care-l evocăm aci.

I-a fost dată această stare, de a muri în mers, înainte de a-și fi încheiat ciclul, de a se cristaliza definitiv, de a muri în sensul spiritual, de care se temea atât!

Moartea l-a fixat pe o treaptă a căutării? Fost-a el - în pofida încercărilor lui de formulare, la care-l împingea poate conștiința destrămării iminente a unui trup istovit - ajuns la capătul peregrinării? Cine altul decât Dumnezeu ar putea ști? Fapt e că, liniștea și neliniștea lui au trecut altora, mai departe, spre noi încercări și aventuri.

Datoria noastră, a celor ce l-am cunoscut și l-am iubit, nu este să-i pomenim gândurile numai spre deșartă adu- cere-aminte. Ci să ni le facem trup, să ne luptăm cu ele, pentru propria noastră echilibrare.

În lupta pe care o duce neamul nostru pentru a-și găsi un chip spiritual al lui, contactul cu un om care a atins, cu aripa vie a gândului său, toate apele cugetării, toate ispitele stării omenești, nu poate fi decât binefăcător.

Îmi stau pururea în minte cuvintele de la sfârșitul acelei lecții de deschidere a *Cursului său de istorie a metafizicii*, în care a vorbit despre *Moda în filosofie* și care constituiesc un fel de testament al gânditorului care a fost Nae Ionescu, cuvinte care, astăzi încă, ni se adresează nouă:

“Pentru că în fiecare din noi este o luptă continuă de fiecare zi. Această luptă continuă prin faptul sentimentelor, al impresiilor, al ideilor ș.a.m.d., până la sfârșit alunecă într-un cadru care, cu timpul, se fixează. Când noi am ajuns la soluția care reprezintă adevărul, ne-am și fixat; dar, în momentul în care ne-am fixat, am murit. Acesta este destinul tragic pe care îl reprezintă istoricește metafizica. Fiecare dintre înaintașii noștri este un om mort pentru noi și nu ne mai poate sluji cu nimic. Când privim lupta metafizică, suntem singuri. Nimic din ceea ce a fost înaintea noastră nu ne ajută. Ne uităm împrejur și nu vedem pe nimeni. Iar după ce am ajuns să ne echilibrăm, atunci formula definitivă a sistemului nostru metafizic este, în același timp, piatra noastră de mormânt.

Prin urmare, eu înțeleg supărarea, necazul, lipsa de înțelegere a celor dinaintea noastră pentru noi. Aceasta nu însemnează că noi trebuie să manifestăm față de ei aceeași lipsă de înțelegere. Nu putem s-o manifestăm, pentru că noi suntem vii și ei sunt morți și un om mort stă totdeauna mai rău decât unul viu și pentru că știm că și noi murim mâine și cerem de la cei care vor veni după noi aceeași îngăduință pe care trebuie s-o arătăm astăzi celor dinaintea noastră.

Domnilor, să nu vă faceți iluzii, să nu credeți că dacă sunt de acord cu d-voastră acum, suntem definitiv înțeleși. D-voastră, în măsura în care sunteți oameni vii, mă veți depăși pe mine și acordul de astăzi dintre noi - care poate să fie și din vecinătatea plăcută pe care o aveți și din căldura de aci și din lipsa de ocupație de afară și din puținele preocupări lăuntrice -, acordul de astăzi este un acord factice; mâine nu va mai exista. Mâine mă veți depăși pe mine, chiar aveți datoria să mă depășiți, întrucât sunteți vii și întrucât eu trebuie să ajung la soluția absolută a felului meu de a vedea și trebuie să mor, deci, înaintea d-voastră.

Domnilor, eu am spus aceste lucruri crude, așa încât s-a părut că glumesc. Eu n-am glumit deloc și atunci când sunt silit să-mi apăr poziția mea împotriva unor atacuri venite din partea celor vechi, o fac și trebuie s-o fac cu melancolia pe care mi-o dă certitudinea că în aceeași situație voi fi eu mâine față de d-voastră. Și eu mă rog la Dumnezeu să mă țină întotdeauna destul de proaspăt la minte, încât să nu uit ce v-am spus astăzi; adică, să nu uit că nu voi avea drept mâine să desconsider solidaritatea d-voastră cu momentul d-voastră istoric și, prin urmare, dreptul d-voastră de a mă privi pe mine peste umăr. Ceea ce cred eu însă că vă fac și lucrul cu care pot să vă fiu într-adevăr de folos, este faptul că, reprezentând, într-adevăr, un punct de vedere în consonanță cu atmosfera și cu structura în genere a vieții de astăzi, eu sparg un tipar vechi, care tindea oarecum să oprească viața și ridică zăgazul realității, pentru ca, așezându-vă d-voastră în curgerea ei, să ajungeți la țărnul care vă este propriu”.

Rând pe rând: filosof de catedră, soț și tată, cap de școală, director de bancă, negustor, ziarist, căpitan de industrie, om politic, curtean, filosof de casă, îndrumător spiritual, amant, eminență cenușie, victimă politic, martir, todeauna curios, todeauna în curs de așezare, cu un picior aici și cu unul dincolo – viața lui este acea neconținută neliniște, acea neconținută sete de depășire, de neputință de a atinge o formă definitivă

de echilibru, după care suspina cu atât de des citatele de el, cuvinte augustinene: *Tu nos fecisti ad Te, ireequietum cor nostrum, donec requiescat in Te.* (Tu ne-ai făcut pe noi pentru Tine, neliniștit e sufletul nostru până se va odihni în Tine, lat.)

Datoria noastră, a celor ce l-am cunoscut și l-am iubit, nu este să-i pomenim gândurile numai spre deșartă aducere-aminte. Ci să ni le facem trup, să ne luptăm cu ele, pentru propria noastră echilibrare.

În lupta pe care o duce neamul nostru pentru a-și găsi un chip spiritual al lui, contactul cu un om care a atins, cu aripa vie a gândului său, toate apele cugetării, toate ispitele stării omenești, nu poate fi decât binefăcător.

Mircea Vulcănescu

ISBN 978-973-757-184-7